

KRONIKA SLOVENSКИH MEST

MCMXL

LETNIK VII

ŠTEVILKA I

MESTNA ELEKTRARNA LJUBLJANSKA

V svoji prodajalni na Mestnem trgu 2
ima bogato zalogo svetilnic, namiznih
svetilnik, grelnih aparatov, likalnikov, mo-
torjev in električnih štedilnikov, žarnic in
sploh vsega električnega materiala. Za
popolnoma elektrificirana gospodinjstva
nudi elektr. tok po izredno nizkih cenah

Posebna cena
za ogrevalnike vode na nočni tok
(60 par za kilovatno uro)

Izvršuje vse električne instalacije za luč
in moč najsolidneje in po najnižjih cenah

Ravnateljstvo Mestne elektrarne: Ljubljana, Krekov trg 10

Prodajalna Mestne elektrarne v Ljubljani, Mestni trg 2 (magistratno poslopje)

G. A. KOS, POGLED NA URŠULINSKI SAMOSTAN V LJUBLJANI OD JEGA

g. a. kos. 1957

K R O N I K A

S L O V E N S K I H M E S T

LETNIK VII * ŠTEVILKA 1

V LJUBLJANI, MESECA MARCA 1940

KAKO NASTANE ZGODOVINSKA SLIKA?

OB G. A. KOSOVIM SLIKAM UMESTITVE KOROŠKIH KNEZOV PRI KRNSKEM GRADU

FRANCE STELE

SL. 1. G. A. KOS, ŠTUDIJA LASTNE PODOBE ZA UMESTITEV

Jeseni 1938. je ban dr. M. Natlačen razpisal tekmo za okrasitev sten glavnega hodnika v reprezentativnih prostorih banske palače v Ljubljani. O tej tekmi je v našem listu 1939., str. 28.—37. poročal R. Ložar. Prvo nagrado je dobil G. A. Kos, kateremu je g. ban izdal tudi naročilo, naj delo izvrši. Slikar Kos bo s svojim delom spomladi gotov. Dovršitev slike umestitve na Krnskem gradu in kartona za sliko kmečkega upora nam nudi priliko, da čitateljem *Kronike* razgrnemo problem nastanka zgodovinske slike.

Zgodovinsko slikarstvo ima danes čisto določen pomen, ki se je do sedanje jasnosti razvil pod značilnimi pogoji v okviru evropskega umetnostnega ustvarjanja šele v novejšem času. Zgodovinska slika nam je v upodabljanju umetnosti nekako to, kar nam je v pripovedni zgodovinski roman ali zgodovinska drama: Umetnostnim namenom naj ustreza, budi pa naj obenem vtis uprizorjanja, opisovanja in upodabljanja davno minulih, po svojem izrazu zgodovinsko resničnih ali vsaj možnih dogodkov. Ta zgodovinska resničnost naj bo kar mogoče izčrpna; pojav oseb, njih obleke, predmeti in okolica — vse bodi tako, kakršno je moglo resnično biti v času, v katerem se je zgodovinski dogodek vršil, ali kateremu naj bi izmišljeni dogodek zgodovinsko ustrezal. Vse te pogoje je zgodovinska slika, drami ali povesti ustvarilo šele devetnajsto stoletje, ki ni zapisano v zgodovini človeštva samo kot stoletje epohalnih iznajdb, ampak tudi kot stoletje eksaktnih znanosti in z njimi v zvezi predvsem tudi kot zgodovinarsko stoletje. Zgodovinska znanost je namreč v tem času svoje metode, načine svojega raziskovanja tako izostrila, da je mogla podobno zgodovinske preteklosti opremiti z vsemi znaki objektivne, rekli bi kar preizkušene resničnosti, da se ji je zdelo možno celo, da to preteklost v sodobnem življenju oživi, kaj šele da zbudi dozdevnost njene resničnosti v umetnosti. Tako so se zgodovinska slika, roman in drama porodili iz istega razpoloženja, iz katerega je črpala za devetnajsto stoletje tako značilna arhitekturna smer zgodovinskih slogov.

S pojmom sodobne zgodovinske slike se torej družijo predvsem učenjaška, kolikor ne naravnost znanstvena komponenta, katera nalaga umetniku dolžnost, da se poglobi v zgodovinsko gradivo, in nanje in na moč svoje intuicije oprt izvrši sintezo — umetnino kot nazorno ilustracijo svojega znanja o preteklosti.

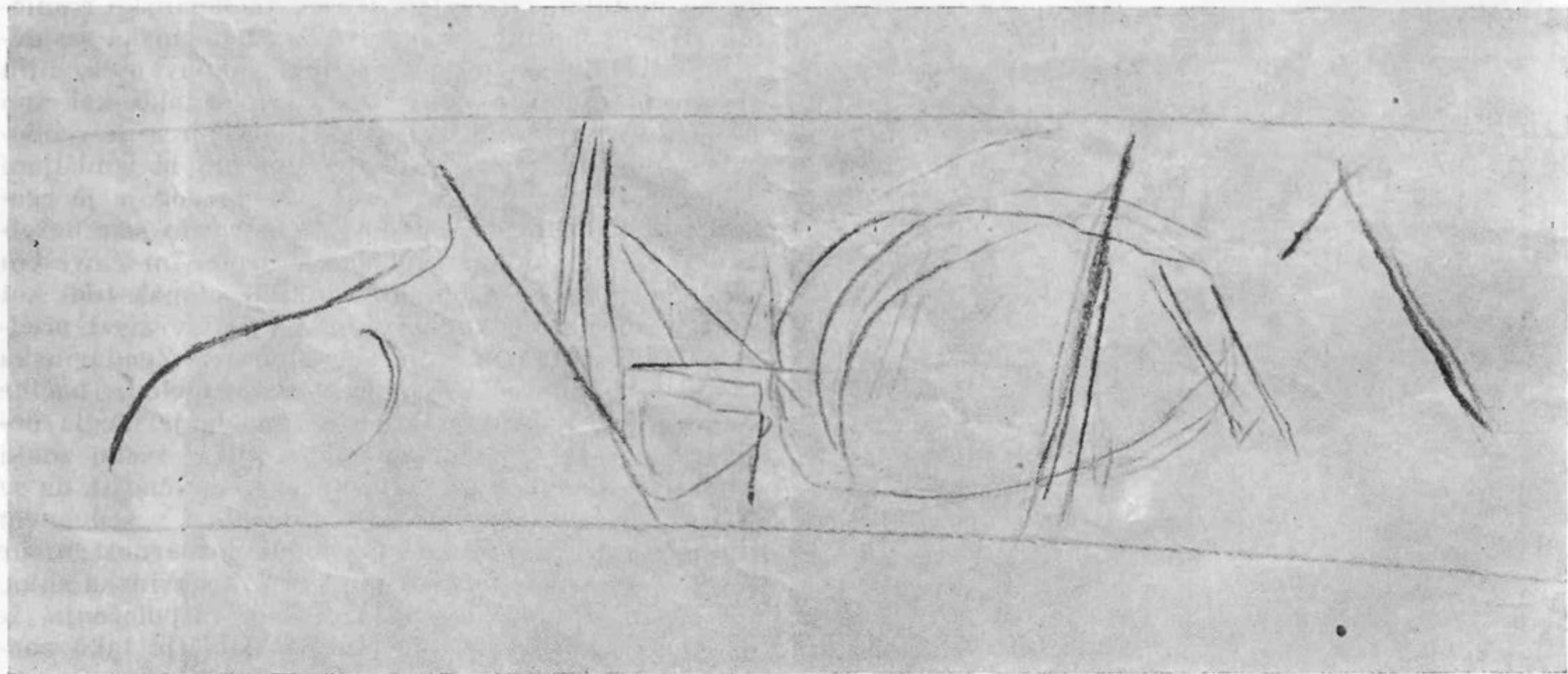
Po tej strani postaja slikar znanstvenik, prehaja na področje, ki je bistvu umetnosti tuje in nastopa pot, ki ga prav lahko zapelja na stranpot, kjer se mu umetnost začne izmikati. Skušnja z zgodovinskim slikarstvom v devetnajstem stoletju tudi zares kaže,

SL. 2. G. A. KOS, TEKMOVALNA SKICA ZA SLIKO UMESTITVE KOROŠKIH KNEZOV

SL. 3. G. A. KOS, UMESTITEV KOROŠKIH KNEZOV, DOVRŠENA SLIKA

SL. 4. G. A. KOS, ODLOČILNI ZASNUTEK KOMPOZICIJE SLIKE UMESTITVE KOROŠKIH KNEZOV

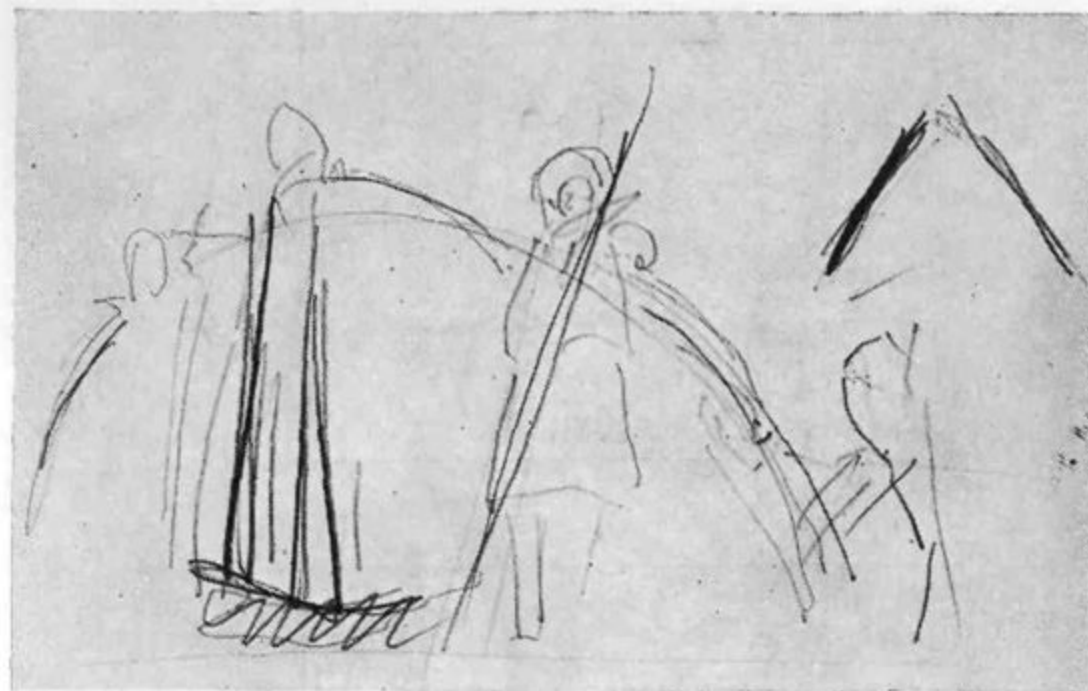
da se je ta smer le redko mogla trajno vzdržati na dosledno umetnostnem torišču in je le prepogosto zdrknila na stopnjo, kjer ji moremo priznati samo še vrednost bolj ali manj posrečene ilustracije literarnih nalog. Zgovoren primer tega je eden najpomembnejših slikarjev te vrste, veliki poljski umetnik Jan Matejko, ki se je toliko vživel v vlogo slikarja zgodovinarja, da je začel pozabljati na naloge umetnika slikarja.

Zgodovinsko slikarstvo znanstveno dognane vrste — tako bi lahko nazvali to strujo — pa ni nastalo morda iz gole želje po nazornem, znanstveno dognanem upodabljanju življenja preteklosti, ampak je svojo življenjsko silo črpalo iz popolnoma drugih pobud. Najvažnejši med temi pobudami sta idejno propagandna in narodno probudna težnja. Bolj kakor umetnostna problematika sta namreč ti dve na vseh koncih Evrope nagibali slikarje, da so se začeli zanimati za zgodovino.

Rodovnik te struje se nahaja v prosvetljski dobi v duhovno in družabno razburkanih časih velike revolucije in če je J. L. David, ki je eden izmed očetov zgodovinskega slikarstva, 1784. slikal Prisego Horacijev, je ta popolnoma razumljiva samo na ozadju miselnosti, ki pripravlja revolucijo. Klasicizem, ki mu pripada David in drugi začetniki zgodovinskega slikarstva, je izrazito formalistična, zato manj problemska umetnostna struja; vsebina, in to kar literarna vsebina, mu je največkrat bolj važna kakor umetniška borba s problemom umetnostne vrste, forma pa naj ustreza predvsem namišljenemu klasičnemu idealu. Zato je ta smer že od rojstva imela nagnjenja, ki so ji pozneje omajala temelje umetnostne resničnosti. Davidu sta v Franciji sledila v tej skupini Delaroche in Ph. Couture, ki sta imela velik vpliv na ostale narode, ki jih pa niso toliko zanimala po času dogajanja in po stopnji pomembnosti »klasične« naloge iz antične in novejša zgodovine, ampak so se oprijeli te struje bolj kot sredstva za dviganje narodne zavednosti, nacionalne vzgoje in ponosa. Odlično vlogo je to slikarstvo imelo v prerajajoči se Nemčiji, pa tudi pri Slovanih, ki so se prav zgodovinskih spominov óklepali, da ne zgube vere v bodočnost. Značilni za nemško smer so J. Schnorr von Carolsfeld, A. Rethel, A. Menzel, H. Makart, posebno pa njegov učitelj Karl v. Piloty v Monakovem, katerega smer je vplivala tudi na razvoj te vrste slikarstva med Slovani. Glavni predstavniki slovanskega zgodovinskega slikarstva so Čeh V. Brožík, Poljaka H. Siemiradzki in Jan Matejko, Rus V. Vereščagin, pri Hrvatih pa C. Medović in O. Iveković, da ne naštevamo nešteti drugih slovanskih slikarjev, ki so si po tej poti ustvarili popularna, čeprav umetnostno največkrat manj pomembna imena. Po izrednem pomenu, ki ga je zgodovinsko slikarstvo doseglo v kulturnem in narodnem razvoju kakega naroda, pa se med vsemi stavi v prvo vrsto poljsko historično slikarstvo, katerega glavni mojster Jan Matejko je eden največjih umetnikov te smeri sploh.

Prav radi izredne popularnosti, ki jo je ta slikarska vrsta v devetnajstem stoletju dosegla pri večini evropskih narodov, posebno pri onih, ki so potrebovali tolažbe in vzpodbude iz slavne zgodovine, je postalo zgodovinsko slikarstvo nekak narodno umetnostni ideal, katerega mik tudi v desetletjih največjega odpora proti tej struji vsaj pri širokih plasteh ljudi ni oslabil. Slovencem sicer ni uspelo, da bi si bili ustvarili lastno, vsaj kolikor toliko pomembno zgodovinsko slikarstvo, poznali pa smo ta ideal in se navduševali vsaj ob posnetkih poljskih, čeških ali hrvatskih zgodovinskih slik, zraven pa ob izbruhu svetovne vojne iskreno hrepeneli po novi, našemu čustvovanju ustrezni upodobitvi umestitve koroških knezov. Da do uresničenja te želje ni prišlo, ni vzrok samo vojna, ampak ob stanju našega takratnega problemsko usmerjenega slikarstva tudi resna težava glede vprašanja, kje dobiti primerne umetnike. Zato je že prevladovalo nazor, da bo treba kopirati Fromillerjevo sliko v dvorani celovške deželne palače.

Pod vplivom l'art pour l'artističnih načel, ki jih je proglašal posebno impresionizem, je postal od konca devetnajstega stoletja odpor proti historični vrsti slikarstva tako splošen, da si je umetnik, ki je hotel ostati zvest vzvišenemu umetniškemu poklicu, komaj še upal prevzeti tako nalogo. Umetniška vzgoja in na-

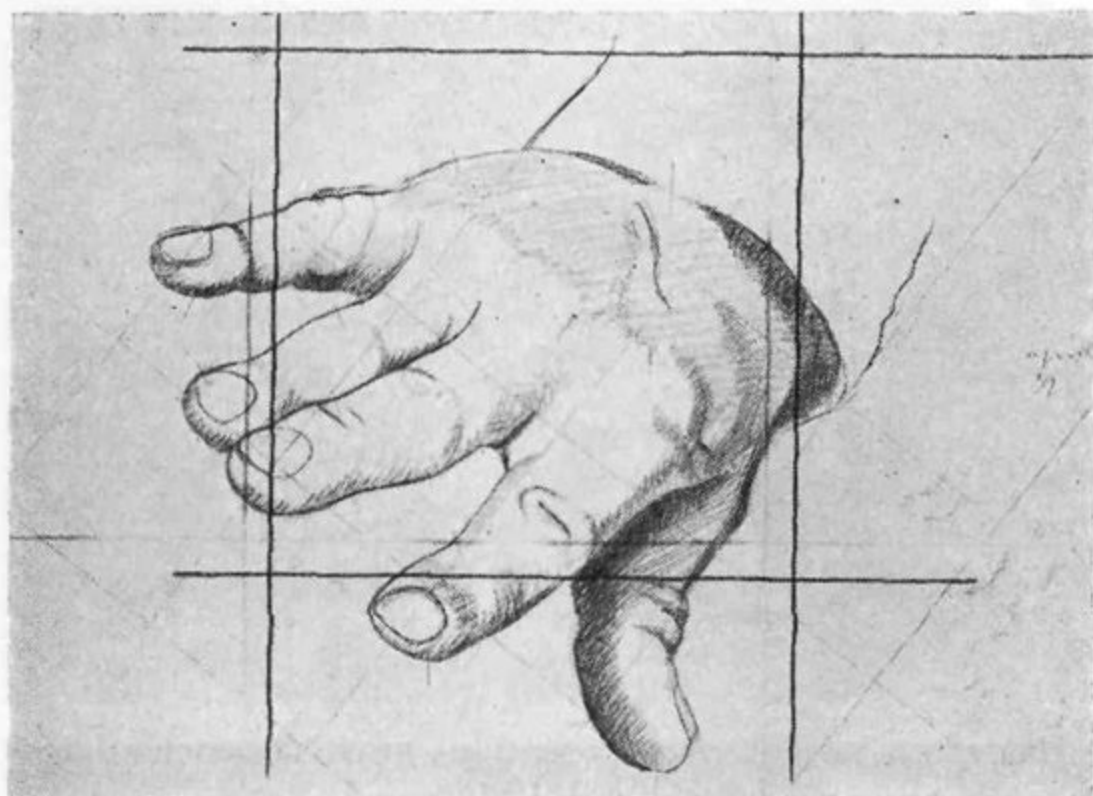

SL. 5. G. A. KOS, KOMPOZICIJA SKICE ZA DESNO POLOVICO SLIKE UMETITVE

čin proizvodjanja slik pa sta se tudi tako temeljito spremenila, da bi prevzem take naloge pomenil resno nevarnost, da bi kljub vsi slikarski rutini tak umetnik mogel doživeti popoln neuspeh, ker mu zlepa ni bilo nič bolj tuje kakor arheologija in zgodovinsko raziskovanje.

Ko smo se Slovenci končno udomačili v državni samostojnosti, smo bili včasih res kar v zadregi, ko nismo mogli svojim slovanskim bratom v skupni državi pokazati ničesar, kar bi podobno kakor pri njih v umetnosti predstavljalo našo zgodovino. Razen Matije Gubca, ki ga je pretresljivo upodobil L. Dolinar, in kralja Matjaža ni bilo naloge, ki bi se je bil upal lotiti naš povojni umetnik. Slikar ekspresionist se je namreč podobno impresionistu izogibal historičnih nalog. Kljub temu pa se je prav radi našega skupnega življenja v jugoslovanski državi v zadnjem desetletju nabralo tudi pri nas več pogojev, ki so navajali slikarje na oblikovanje zgodovinskih dogodkov. Najprej je dala pobudo za to velika tekma za okrasitev državne zbornice v Beogradu. Nato je banska uprava razpisala tekmo za upodobitev dogodkov iz slovenske zgodovine, da nadomesti razne diletantske poskuse te vrste, ki so nastali v zvezi s šolskim poukom. Ko je bila razpisana tekma za okrasitev hodnika v banski palači, so naši slikarji imeli že več poskusov te vrste za seboj in se je že tudi nekoliko izbistril pogled na izbor nalog, ki bi utegnile biti hvaležne za slikarsko upodobitev.

Kljub temu pa je bil pri vseh teh tekmah odpor umetniške javnosti proti zgodovinskim nalogam še izredno velik in po večini niso mogli najti pravega notranjega razmerja do njih. Značilno je, da so se banovinski tekmi odzvali predvsem mlajši, kolikor ne najmlajši slikarji, impresionisti pa so se ji vsi izognili. Izmed starejših so tekmovali Fr. Tratnik, S. Šantel in H. Smrekar, trije umetniki, katerih delo ni nikdar bilo predvsem problemsko usmerjeno, katerim pa je bila vselej važna tako zvana vsebina, kolikor jih ni vodila celo naravnost ilustrativna težnja. Zmagal je G. A. Kos, najizrazitejši predstavnik srednjega rodu, ki je vselej hodil svojo posebno pot in se na nji dosledno zanimal predvsem za problemsko stran slikarstva, tako da je doživel nekajkrat celo očitek hladnega, preveč preračunanega formalizma. Pri tekmi se je jasno pokazalo, da ga je prav ta preteklost usposobila, da globlje zajame stavljeno nalogo tako kot umet-

SL. 6. G. A. KOS, ŠTUDIJA ROKE KMETA, KI ZADRŽUJE LEVO SKUPINO NA SLIKI UMESTITVE

nostno vsebinski, kakor posebno tudi kot umetnostno formalni problem. Vsa l'art pour l'artistična polpreteklost v zgodovini slikarstva namreč ni ovrgla starega pravila, da je skladnost forme in vsebine zanesljivo oporišče polne umetnostne vrednosti. Le ker je narava tematike historičnega slikarstva, kakor smo v uvodu pokazali, taka, da umetnika prerada zavaja v enostransko skrb za vsebino, je ta slikarska vrsta v devetnajstem stoletju umetnostno največkrat odpovedala in povzročila najostrejši odpor nazora, da je forma važnejša od vsebine, pa celo da je v umetnostni problematiki edino bistvo in edina vrednost vseh umetniških prizadevanj. Tako smo prišli v polpreteklosti do položaja, ko je umetnik, če je dozdevno hotel ostati sebi in umetnostni resnici zvest, odklanjal vsak stik z vsebino. Smer tega odpora je bila naperjena predvsem proti tako zvani ilustrativni umetnosti, posebno proti historičnemu slikarstvu in proti portretu; vsebinsko brezbržno tihožitje in neprirejena narava pa sta postala glavna predmeta na osnovno problematiko svoje vrste usmerjenega slikarstva.

Že secesija, posebno pa ekspresionizem sta vrnila slikarstvu zopet vsebino. Ker pa je bila prva zasidrana v dekorativnem izrazu, ekspresionizem pa v subjektivni, vizionarni resničnosti, nista bila sposobna, da vrneta umetnosti historično, po objektivni resnici stremečo zgodovinsko sliko. Pripravila pa sta pot, po kateri se more ta vrsta zopet vrniti v krog umetniško polnovrednega snovanja, kakor se je po novi stvarnosti vrnil tudi portret.

Nam Slovencem historične vsebine danes ne vrača mogoče kaka globlja umetniška potreba, ampak izven umetnostne problematike zasidrana želja po samopotrditvi, po opremi in izpopolnitvi tistega repertorija, ki se nam zdi, da ga samozavesten narod mora imeti radi svojega ugleda, radi reprezentance, radi pričevanja o svojem rodovniku. Radi latentnega odpora umetniškega razpoloženja bi se pri takem zunanem pozivu prav lahko zgodilo, da se naloga reši na umetnosti tuji ali do nje vsaj brezbržni stopnji vsebinske ilustracije, naslikanega hieroglifa. Rezultat tekme pa je srečno postavil reševanje te naloge na pravo umetnostno ravnino in k polnemu življenju zbudil umetnostni problem, ki je bil našemu slikarstvu doslej tuj.

Ko bodo v nekaj mesecih Kosove slike postavljene v prostor, za kateri so namenjene, bodo stala pred nami umetnostna dejstva, ki jih bomo hvalili ali grajali kakor grajamo ali hvalimo katero koli, mogoče celo povprečno ilustracijo, ker ne bomo slutili, kako ogromen duševni in delovni napor je bil potreben, da so ta dejstva taka, tako v sebi zaokrožena in tako živa. Ta napor osvetliti, dolgo pot za tako delo potrebnega umetniškega snovanja pred čitateljem razgrniti, je danes naš namen.

Do trenutka, ko je prečital nalogo in pogoje banovega razpisa o tekmi za slike iz slovenske zgodovine, je G. A. Kos nedvomno spadal med tiste naše slikarje, ki jim zgodovinska slika prav gotovo ni bila ideal življenjskega dela. Po tej, vsebinski strani mu je bila dana naloga prav gotovo tuja, čeprav je bil njegov oče odlični zgodovinar in čeprav po očetovih brazdah uspešno orje ledino slovenske zgodovine njegov brat. Težko celo da je katerikrat poprej pomislil o tem, da bi utegnil kdaj slikati zgodovinske naloge. Samo en pogoj je imel, ki ga je razlikoval od tovarišev v tekmi, vse njegovo delo od prve zrelosti dalje je bilo usmerjeno na snovanje v monumentalnem smislu. Od nekdanj se nam je zdelo, da je določen, da kdaj še uresniči sintezo teh svojih razpoloženj. To nagnjenje se je kazalo v težnji po figuralnih kompozicijah, v smislu za učinkovito delitev ploskve, na kateri je razvijal svoje zasnutke, pa posebno tudi v velikopoteznih barvnih zasnovah, ki so sem in tja kazale že kar težnjo, postati same sebi namen. Kos je torej imel že pred tekmo važne formalne pogoje za delo velikega, monumentalnega formata.

Ko je prečital razpis, ni bila za njegovo odločitev, da se spusti v tekmo, merodajna vsebinska stran na-

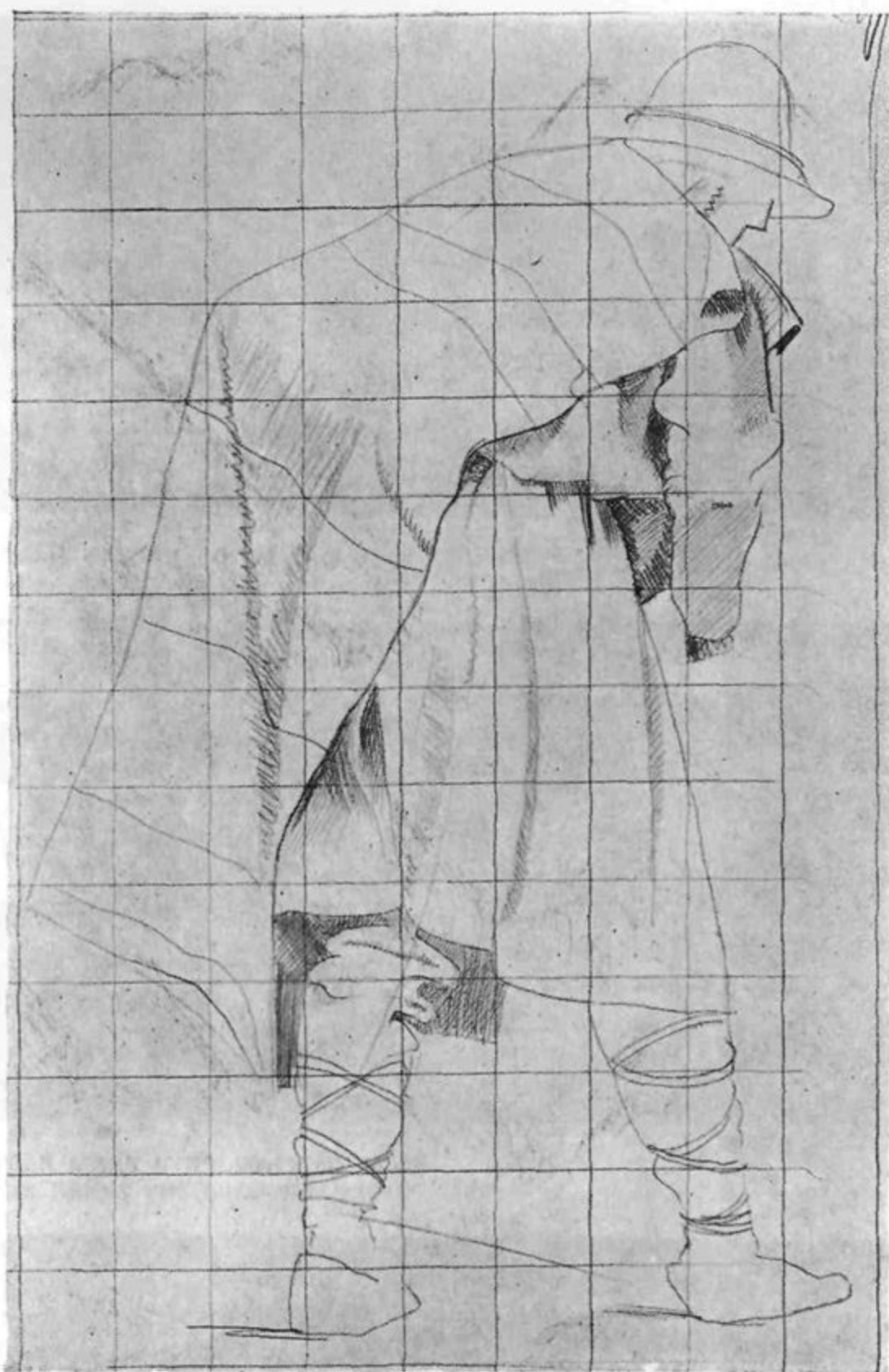
SL. 7. G. A. KOS, ŠTUDIJE KONJEV IN JEZDECEV ZA UMESTITEV

loge, ki ga je resno plašila, ampak predvsem možnost, da svoje zmožnosti preskusi na veliki, po formatu celo ne preveč mikavni ploskvi, ki jo je bilo treba obvladati. Težavna formalna naloga ga je začela mikati. Da se more te lotiti, pa je bil vezan na zgodovinsko snov. V to se je moral najprej potopiti, sam je moral celo izbrati snov, ki je zadosti zgodovinsko pomembna, pa tudi umetniško hvaležna. Da so mu že tu kazali pot razgovori z bratom zgodovinarjem, je gotovo. Izbral je umestitev koroškega kneza pri Krnskem gradu in kmečki upor. Pri drugi sliki se je mogel precej opreti na moč svoje domišljije, pri umestitvi pa je bil vezan na obliko literarno opisane ceremonije, mimo katere ni mogel in v okviru zgodovinskega slikarstva tudi ni smel. Zato je tudi razumljivo, da je umestitvi že pri delu za tekmo posvetil prvo pozornost in tudi pri izvršitvi njo prvo začel. Glede kmečkega upora pa je bila možna od resničnosti močno abstrahirana formulacija, pri kateri je formalna stran snovanja v določenem okviru v veliki meri mogla nadomestiti prepodrobno zgodovinsko resničnost in je prav stopnja skladnosti med vsebino, ki je bila v veliki meri prepuščena domišljiji, in monumentalno formo obetala celo večji umetniški uspeh, kakor bi ga umetnik mogel doseči s pretiranim zgodovinarstvom. Umetnostna resničnost, ki ne črpa iz znanja, ampak iz umetniške intuicije, se je tu postavila na prvo mesto.

Pri sliki ustoličenja pa se slikar ni smel več zanesti samo na intuicijo, ampak je bil prisiljen, da zanjo ustvari pogoje s pravim zgodovinarstvom, ki je slikarje zgodovinskih slik tolikokrat že vodilo stran od slikarstva in jih zapeljavalo k tekmovanju z besedno umetnostjo ali celo znanostjo. Tudi v Kosu se je pred to nalogo zbudil v precejšnji meri v rodovini zasidrani zgodovinarski duh, ki je zahteval, da je delu treba ustvariti predvsem trdne temelje z resnim znanjem predmeta. Sodelovanje z bratom zgodovinarjem ga je tudi tu vodilo do nekih osnovnih spoznanj, na katera je svoje delo oprl. Rezultat tega zgodovinskega študija, združenega s formalnimi temelji jasne, učinkovite kompozicije je bila skica umestitve, narejena za tekmo (sl. 2). V nji je slikar zajel zgodovinsko snov toliko, da je razsodišče moglo presoditi, kako je umetnik doživel zgodovinski moment.

Dve važni sestavini bodoče slike je moral slikar rešiti že za tekmovalno skico. Iz gradiva za zgodovinski dogodek, ki ga je hotel upodobiti, je moral izbrati umetnostno najplodovitejši moment; z ozirom na poznejši namen slike v določenem prostoru in okviru pa je moral zasnovati monumentalno zadovoljivo, izrazu vsebine ustrezajočo formo. Izbrani moment naj bi bil tak, da se v njem zrcali pomembnost zgodovinskega dogodka; zajel naj bi trajnostno vrednost dogodka. Forma pa naj bi pomembnost in izrazitost tega momenta podpirala, obenem pa naj bi služila čisto artističnemu namenu umetniško obvladane ploskve, ki naj tudi po golem formalnem izrazu upravičuje svoj obstoj in gledalca zanima tudi brez poznanja vsebine.

Zgodovinski viri pripovedujejo o umestitvi koroških knezov, da se je vršila pri Krnskem gradu ob kamenitem sedežu, ki predstavlja navzgor obrnjeno bazo rimskega stebra. Na tem sedežu je pričakal novega kneza s prekrižanimi nogami sedeč prvotno izbrani sodnik, v poznejšem srednjem veku pa tako zvaní vojvodski kmet iz Blažje vasi pri Celovcu. V kmečko

SL. 8. G. A. KOS, ŠTUDIJA KMETA IZ LEVE SKUPINE SLIKE UMESTITVE

obleko oblečen, z eno roko lisastega vola, z drugo lisastega konja držeč, se mu je približal knez s svojim spremstvom. V slovenskem jeziku je kmet stavljal vprašanja, na katera je spremstvo odgovorilo, da je to novi knez, da je svoboden človek, da bo dober vladar, pravičen sodnik in branitelj krščanske vere. Nazadnje so obljubili kmetu, če prepusti knezu svoj sedež, šestdeset belic, obe živali, obleko, ki jo nosi knez, in davčno prostost. Kmet je udaril na to kneza rahlo v lice in ga s tem opomnil, naj bo vedno pravičen sodnik, na kar se je z živalima odstranil.¹

Slikar Kos se je odločil za moment, ko kmet stavlja vprašanja družbi, ki se mu je približala; je to moment največje napetosti v vsem dogodku, čeprav je imel samo simboličen, ceremonialen pomen. Zakaj ni izbral momenta, ko kmet udari kneza v lice, ki je drugi plodoviti moment tega dogodka, ne vemo, nedvomno pa je, da je vsaj podzvestno čutil, da je v prvem momentu poudarek na vlogi ljudstva pri umeščanju močnejši ko v onem, ko se kmet že umika novemu knezu.

¹ Po M. Dolenca Pravni zgodovini za slovensko ozemlje, str. 88. in 89.

SL. 9. G. A. KOS, KARTON SLIKE UMESTITVE KOROŠKIH KNEZOV

SL. 10. G. A. KOS, PRVA SKICA BARVNE KOMPOZICIJE SLIKE UMESTITVE

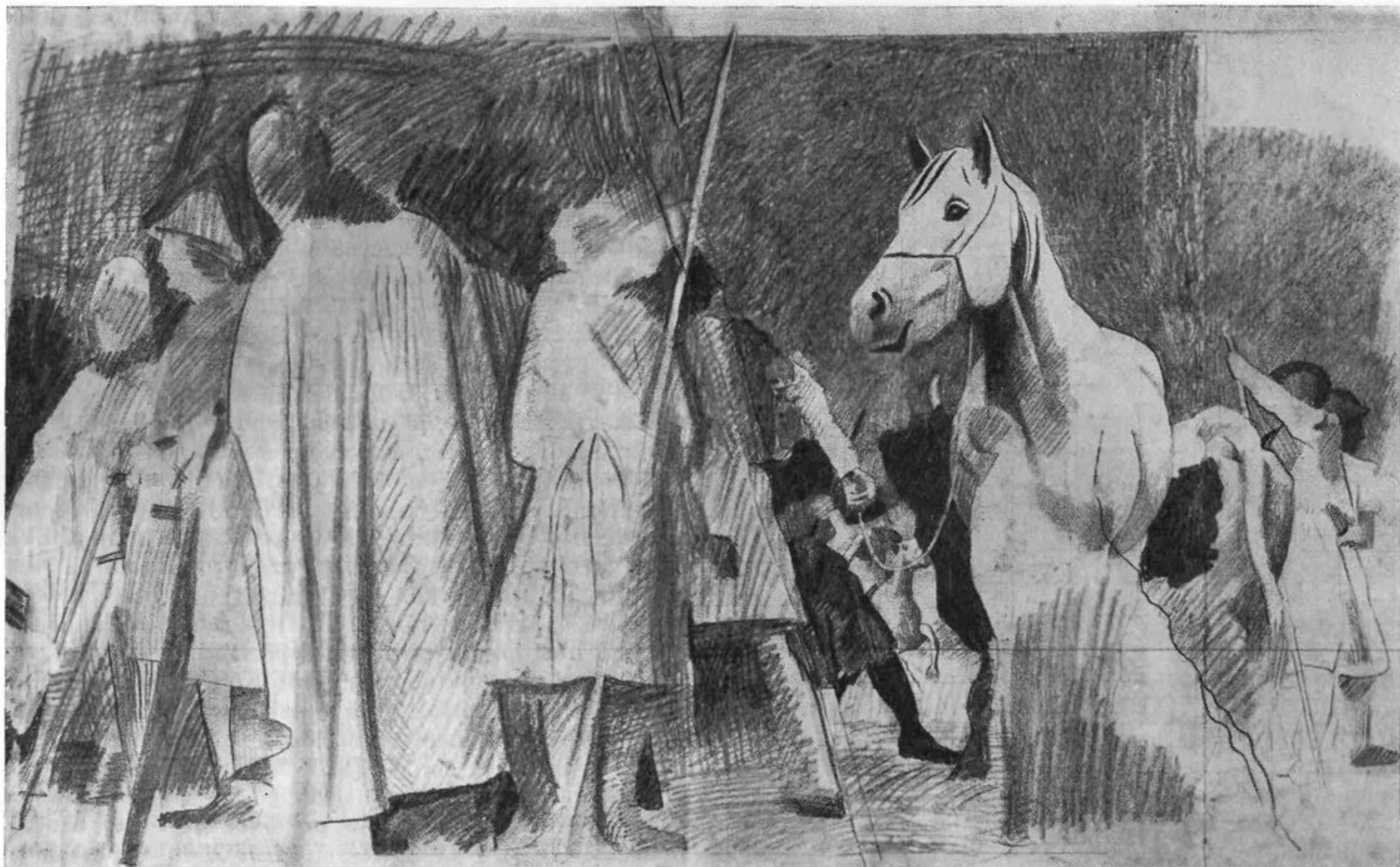
SL. 11. G. A. KOS, DRUGA SKICA BARVNE KOMPOZICIJE SLIKE UMESTITVE

Zgodovina umetnosti že pozna snov umeščanja koroških knezov.² Posebno znana je slika, ki jo je l. 1740. naslikal v deželni palači v Celovcu koroški baročni slikar J. F. Fromiller. On je izbral končni moment, ko knez izplačuje kmetu denar in je torej napetost dogodka že popustila. Poudarek na knezu je v duhu takratne fevdalne miselnosti tu prav izrazit (sl. 13). Tako vidimo, da se je naš slikar samostojno boril s snovjo in nalogo zasidral v miselnosti, ki ustreza našemu času. Ob samozavestnem kmetu, ki vprašuje, in prešerno razkoračenemu palatinskemu grofu, ki kmetu odgovarja, je na tekmovalni skici postava v kmečko obleko oblečenega kneza kar nekam skromna, kar je

² Pet takih slik iz XVII., XVIII. in XIX. stoletja je objavil v Mladiki l. 1935. slikar S. Šantel.

bil nedvomno poleg formalnih razlogov en razlog več, da jo je slikar pozneje nekoliko zakril.

Če primerjamo dovršeno sliko umestitve (sl. 3) s tekmovalno skico, opazimo še druge velike razlike, čeprav je splošna, recimo literarno vsebinska zasnova ostala ista. Obakrat je povedano isto, kljub temu pa čutimo v jeziku, s katerim nam je povedano, največjo razliko. Ritem pripovedovanja je drug, izraznost momenta je pridobila, nazor, s katerim je umetnik motril svojo snov, je še bolj podčrtan: kmet je na svoji aktivni vlogi v dogodku pridobil, knez in spremstvo so zgubili. Borba vsebine za formo, ki se je odigrala v umetnikovi duši, je rodila to končno obliko. Večji poudarek je dobil umetnikov nazor o pomembnosti snovi, umetnostno pa je še važnejše, da ta končna forma dokazuje, da slikar ni podlegel zgodovinarski skušnjavi,

SL. 12. G. A. KOS, KOMPOZICIJSKA ŠTUDIJA ZA DESNO POLOVICO SLIKE UMESTITVE

ampak jo je uspešno premagal s sebi lastnim slogom. Tako je s pomočjo v svojem prejšnjem slikarskem delu priborjene forme izrazil tisto višjo, za upodabljačo umetnost od literarne mnogo bistvenejšo resničnost, ki jo zajame umetniška intuicija, gledalcu pa jo sugestivno posreduje umetnostna forma.

Prizor, ki ga je slikar upodobil, se osredotočuje okrog skupine kmeta, sedečega s prekrižanimi nogami na knežjem kamnu, in kneza, ki se mu je od desne približal, preoblečen v kmečko obleko. Za kmetom stoji skupina kmečkih možakov in pazljivo motri skupino velikašev, ki so se postavili okrog kneza. Za skupino kmetov je vrsta kmečkih zastavonoš, ki odriva skupino moških, žen in otrok, katera skuša pod vodstvom na prizor v sredi opozarjajoče žene prodreti čim bliže ceremoniji. Za skupino kneževskega spremstva je skupina konja in goveda z njunimi vodniki.

Spremembe, ki jih opazimo, če primerjamo tekmovalno skico z dovršeno sliko, imajo predvsem formalni značaj, nanašajo se na zelo opazno pregrupiranje figur in na razčlenitev dolgega pasu v več skupin. Tekmovalna skica kaže v glavnem vrsto figur, ki so enakomerno razdeljene po ploskvi, le na desni polovici je nekoliko presledka med vodniki in živalmi ter se odpira pogled v globino, kjer dirja proti ospredju jezdec na konju. Slikar je namreč prvotno motril dano ploskev kot friz, pas, ki ga formalno najprimerneje obvladamo z enakomerno ritmičnim nizanjem navpičnih sestavin drugo ob drugo. Pravilni čut za monumentalni izraz mu je narekoval več ali manj istovrstno, ospredje zavzemajočo skupino, ki veže okvir ploskve v širino in višino in ne dopušča prevelikega razvoja v globino.

Tako je nastala izrazito statična, le malo razgibana kompozicija prvega zasnutka.

Že zanj slikar ni študiral samo zgodovine umestitve, ampak tudi zgodovino noš, kajti podrobni opis noše knežev, ki nam ga je ohranila štajerska rimana kronika, ga je vezal za čas, ki si ga je izbral, za trinajsto stoletje, tudi na zvestobo temu izročilu. Tako je dobila podoba že v tej prvi, še splošni obliki že precej tiste stvarnosti, ki jo kaže dovršeno delo.

Če danes gledamo to skico ob dovršeni sliki, čutimo, da mora biti med njima dolg razvoj prvotne zamisli in da so nedvomno najrazličnejši vzroki in oziri povzročili spremembe. Na spremembo kompozicije sta vplivala dva ozira. Slika umeščenja ima namreč na isti steni na desni polovici pendant, kmečki upor. Ker morajo vse slike na steni predstavljati z njo trdno spojeni okras, torej neko višjo enoto, ki simetrično si ustrezajoče dele sili, da se ozirajo drug na drugega, velja to prav posebno za oba vodilna dela, ki ju zavzemata ti dve sliki. Po prirodnem značaju dogodka pa je v tekmovalni skici izpadla umestitev kompozicijsko umirjeno, statično, reprezentativno, dočim je boj kmetov z graščaki moral upoštevati gibanje in je tako nehote nastala neka neskladnost v značaju obeh slik. Ker ležita ravnovesno na obeh straneh navpične osi stene, je moral slikar začutiti potrebo, da ju v gmotah in v življenju teh gmot vzajemno pretehta. Zato se je odločil, da prekomponira sliko umestitve in ji da več gibanja. Razmeroma ozki hodnik dalje ne dopušča tolike oddaljenosti gledalca, da bi lahko z enim pogledom objel raztegnjeno kompozicijo. Gledalec jo bo mogel le zaporedoma po delih spoznati. Oba ozira, ozir

SL. 13. J. F. FROMILLER, UMESTITEV KOROŠKIH KNEZOV

na sliko kmečkega upora in ozir na prostor sta po daljši borbi umetnika s problemom forme dala kompoziciji novo obliko, ki po svoji razgibanosti ustreza vzporedni sliki in ki po delitvi na več skupin ustreza pogojem prostora. Slikar pripoveduje, da se mu je nova, odrešilna misel pojavila nenadoma, med poukom v šoli in si je njene silnice z nekaj naglimi, čisto abstraktnimi črtami začrtal na košček papirja (sl. 4). Če to beležko, ta embrio poznejše umetnine danes gledamo poleg gotove slike, čutimo, da je vse, kar je v njeni kompoziciji važnega, zajeto v teh begotno zarisanih črtah. Ob tej ugotovitvi bi se nam kar hotelo verjeti teoretikom slikarskega snovanja, da je osnovni element umetniškega snovanja črta, tista črta, ki je v naravi tako rekoč ni, ki pa je najosnovnejša in najvažnejša abstrakcija pojavnosti in osnovna stopnja našega likovnega osvajanja stvarnosti. Ob dovršeni sliki nam ta abstrakcija več pove o bistvu Kosove umetnine kakor tekmovalna skica. Naprej nagnjena, v prožnem esu izpeljana črta je obris kompozicijske gmote vaščanov, ki jih žena vodi k mestu ceremonije. Radovednost, poosebljena v ženi vodnici, jih vodi do tja, kjer jim zastavi pot nasprotujoča sila, palica z zastavo, ki jo je zapičil predse v tla zastavonoša, da najde opore, ko jih mora zadržati. Tri navpične črte, pravokotni podstavek in pravokotni, k navpičnim črtam naslonjeni trikotnik pomenijo skupino kmetov z vojvodskim kmetom na kamnu. Jajčasti obris, položen na tla, s peto obrnjena k trikotu, predstavlja od kmečke mogočnejšo gmoto kneza s spremstvom. Poševno pokončna črta, ki seka zadnji del jajčaste gmote, pomenja zastavonošo, ki je kmečkim nasprot na tej strani zastavil knežjo zastavo. V diagonali iz spodnjega kota proti levi zarisana kljuka pa pomeni konja, ki je na tem koncu nekak protiutež svetli figuri žene na nasprotnem koncu.

V novi obliki je slika dobila značaj triptiha, trodelne slike, ki ustreza zahtevam, ki jih prostor stavi na gledalca. V treh delih bo z lahkoto zajel sliko, v celoti bi je ne mogel. Najobsežnejši je srednji, glavni del, ki vsebuje podobo zgodovinske ceremonije in ki je sam zase in za glavno oporišče gledalčeve radovednosti za-

dosten (sl. na prilogi). Obe krajni skupini vsebujeta stranske momente, ki so v tej obliki postali potrebni, da je slikar izpolnil ploskev, ki mu je bila določena. Srednja skupina je statična, ceremonialno mirna, izven nje pa je gibanje, ki ga povzroča na levi radovednost okoličanov, na desni knezova četa, ki vodi obe živali in zasaja zastavo. Izza desnega roba se prikazuje kmet, ki ga prizor v sredi ne zanima preveč, ker je uprl svoje oči iz slike ven v gledalca; je to podoba slikarja samega, ki ga bolj ko dogodek, katerega je upodobil, zanima, kakšna bo sodba gledalčeva, ko se bo srečal z njegovim delom (sl. 1 in 14).

Toda pred uspeh so bogovi postavili nebroj zaprek, ki jim je kos le resen trud! S to abstraktno skico se je za slikarja začel šele pravi trud, čeprav je že za tekmovalno skico pošteno napel svojo domišljijo in se lotil tudi poslov, katerih ni bil vaju. Ko je imel končno na papirju zadovoljivo kompozicijo, je bilo za njeno uresničenje v pravem merilu in končno veljavni obliki treba izvršiti nebroj drugih priprav, predvsem je bilo vse gibe in stoje treba preštudirati po živih ljudeh, modelih. Oživiti je bilo treba tipe obrazov, značaje ljudi, ki nastopajo v sliki, zopet po študiranju živih, za posamezne osebe primernih ljudi. Končno je bilo treba po naravi preštudirati tudi obleke v njih gibanju in izrazu. Knežji kamen je naredil z lesenim ogradjem; z modeli in oblekami, ki jih v življenju ni več, pa si je pomagal, kakor je upal, da ga bo vodilo k cilju. Zelo zanimivo slikar sam pripoveduje o tej zadevi sledeče:

»Radi namena in pripovedne vsebine mojega dela na eni, in radi velikosti zasnovanih figur na drugi strani je prišlo v poštev samo risanje po živih modelih. To je tudi edina pot, po kateri sem mogel spojit svojo slikarsko zasnovo s tistim, kar bom bistvenega posnel po naravi. Če pa sem hotel po naravi risati posamezne figure, ni bilo dovolj, da imam za to potrebne modele, moral bi imeti tudi zgodovini ustrezne obleke, da bi jih vanje oblekel. Najprej sem se domislil gledališke garderobe, toda kmalu sem se prepričal, da mi ne more služiti nobeden zaprašenih gledaliških rekvizitov. Zato sem deževne nedelje popoldne ugriznil v kisló jabolko in sam narisal kroje, kolikor sem jih staknil v knjigah zgodovinskih noš. V moji bližnji okolici pa so znosili s podstrešja stare zavese in podobno in več pridnih rok je vzelo šivanke v roko, da mi te obleke sešijejo. Seveda ni bilo potrebno, da bi obleke tudi v barvi in podrobnostih ustrezale zgodovinskim oblačilom. Potreboval sem jih predvsem, da bi na njih študiral gibanje tkanine v odnosu s človeškim telesom in njegovo držo, kretnje ali stojo. Tudi v moji delavnici je zaživelo. Stari Tone, ki drugače stopnice pomiva in pomaga ženskam pri žehti, je kot vojvodski kmet ponosno zasedel okroglo mizo, oblečen v obleko, ki sem jo pripravil. Lojze, ki sicer meša malto ter nosi premog in drva, je nekoliko porogljivo gledal na svojo nenavadno zunanjost in mislil na cviček, ki ga bo zvečer pil. Gospodična Fili, model za edino žensko na vseh sedmih slikah, mi je zaupala marsikatero skrivnost, toda zastonj sem jo čakal, ko bi morala prihodnjič zopet priti. Delavec Janez, najlepša figura med plemiči, tisti z rumenim plaščem, pa je majnika obračunal sam s seboj in se vrh Rožnika obesil.«

Posebej je bilo treba študirati vsako osebo, vsako kretnjo, posebej konja in kravo, posebej obraze. O

vsem tem priča kup risb v slikarjevi delavnici; deloma so to najpovršnejše, najabstraktnejše podobe tistega, kar je mikalo slikarjevo upodabljačo domišljijo, deloma skrbno izdelane podrobnosti obleke, glav in rok (slike 5, 6, 7, 8). Modeli so prihajali in odhajali iz slikarjevega ateljeja, miroval pa ni tudi zunaj in posebno v Slecih, s katerimi ga vežejo mladostni spomini, študiral karakteristiko kmečkih obrazov.

Risbe posameznih figur je začel po idejnem zasnoku vezati v skupine; tehtal jih je v medsebojnih razmerjih, zrisal jih po potrebi na prozoren papir in s prekrivanjem ali zlepljanjem in izrezavanjem presojal dele bodoče kompozicije (sl. 12). Po skoraj treh mesecih zelo vztrajnega napora je delo toliko dozorelo, da je mogel izvršiti z ogljem celotno podobo v polovični končni velikosti. Vso tako fiksirano podobo je razdelil s pravokotno se križajočimi črtami na mrežo kvadratov, ki mu je služila pozneje kot oporišče pri prenašanju risbe na platno in ki mu je lajšala delo tudi pri porabi v pravi velikosti izvršenih podrobnih študij (sl. 9).

Preden je prešel k izvršitvi na platnu, je naslikal po risarsko v kartonu fiksirani končni kompoziciji skico v barvi. Prva taka skica je bila precej risarsko izvršena, v barvi pa dokaj monotona in nerazčlenjena v barvne skupine. Slikar pa je začutil, da za določeni prostor ne bo primerna preveč risarska izvršitev in ga je občutek vodil k misli, da je sliko treba organizirati po barvnih skupinah. Tako je nastal drugi barvni osnutek, ki zanemarja detajle in fiksira predvsem barvne akcente kompozicije. Žena, kmetje, gospoda, konj so postali oporišče te barvne kompozicije (slike 10 in 11).

Po tej barvni skici je končno začel izdelovati sliko na platnu, na katero je prenesel s pomočjo že omejenjene mreže najprej risbo po kartonu (sl. 9). Začutil pa je, da bodo barvni kontrasti premočni in da bo treba celoti dati mirnejši ton. Zato se je odrekel tudi tej barvni skici in začel slikati po občutku, kakor ga je vodil, brez skice in tako dosegel sedanje stanje, ki je barvno bližje prvi barvni skici kakor drugi, upošteval pa je po nji pridobljene barvne akcente.

Z izvršitvijo, ki je sledila vsem tem pripravam, pa tudi ni šlo gladko. Slikar sam pripoveduje o tem tole:

»Že nabava slikarskega platna je terjala od mene mnogo potov in časa. Velike mere nameravanih slik so zahtevale velike površine platna v enem, nesešitem kosu. V Ljubljani takega platna ni bilo mogoče dobiti. Pri trgovcu s slikarskimi potrebščinami sem izbral vzorec neke belgijske tovarne za platno, ki je bilo zadosti široko in je po načinu tkanja in po sestavi prevleke, ki tvori temelj za slikanje, obetalo najugodnejše pogoje za moje delo. Ker trgovec ni uspel, sem se moral sam pobrigati za pridobitev potrebnih deviz in dovoljenje uvoza tridesetih metrov zaželenega platna. Platno je prispelo na skrajni predvečer vojnega spopada.

Druga nevšečnost mi je pa vzela še več časa. Pri delu v ateljeju mi je padla velika in težka risalna deska na nogo in mi zlomila palec, kar me je skoraj mesec dni zadržalo od dela.

Težavno je bilo tudi vprašanje prostora, kjer bi mogel izvršiti tako veliko sliko. Moj atelje je bil namreč za ta namen preozek. Zanimal sem se za razne večje prostore v Ljubljani, a brez uspeha. Zato sem se od-

SL. 14. G. A. KOS, UMETITEV KOROŠKIH KNEZOV, DESNA STRAN Z LASTNO PODOBO SLIKARJEVO

ločil, da bom le slikal v svojem ateljeju. Za ta namen sem si zamislil in naročil pri mizarju leseno napravo, veliko, tristrano motovilo z zaokroženimi ogli. Na to motovilo sem okrog in okrog napel platno, najširšo stranico pa sem postavil v najboljšo svetlobo v svojem ateljeju. Tako sem imel platno med delom le delno pred očmi, mogel pa sem ga poljubno premikati na levo ali desno in ga ustaviti, kjer bi hotel slikati.«

Čeprav je bilo tako slikarju odvzeta možnost kontrole celote, mu je vseeno uspelo, da je to celoto srečno obvladal in zadovoljen obstal pred svojim delom, ko ga je v začetku novembra snel z motovila in ga razpel po steni. Sad mnogih zamotanih preudarkov zgodovinske in tehnične vrste ter kočljivih računov vsebinskega, kompozicijskega in barvnega značaja je bil pred njim. Računi so se strinjali — Umetitev koroških knezov je bila gotova.

Po istem načinu in s podobnimi pripravam izvršuje slikar G. A. Kos sedaj sliko kmečkega upora, ki je v kartonu gotova in jo je pred kratkim začel izdelovati na platnu (sl. 15). Komponirana je ta slika po istem formalnem načelu kakor Umetitev. Glavni osrednji moment je odločilna borba, v kateri nasprotnik prebode voditelja kmetov. Gibanje, ki obvladuje vso sliko, se osredotočuje na to središče, ob katerega odločilnem momentu desna, kmečka stran že prehaja iz osredotočenega gibanja v pojevanje te smeri in prevrat v umik in beg. Enotnost vsega dogajanja je v tem, na moment največje napetosti osredotočenem prizoru mnogo dosledneje izražena kakor v Umetitvi. Slikar je bil po

SL. 15. G. A. KOS, KARTON SLIKE KMEČKEGA UPORA

naravi predmeta tu svobodnejši, ni bil tako obremenjen z literarno vsebino in z raznimi oziri na dokumentirano zgodovinsko resničnost kakor tam, zato je izraz te slike nekam bolj spontan, gotovo pa manj zamotan kakor pri oni.

V našem povojnem slikarstvu, ki je bilo največkrat problemsko usmerjeno, pomeni dovršitev Kosovih zgodovinskih slik v več ozirih izreden dogodek. Najprej je s temi deli po več desetletjih drugačnih teženj preklicano naziranje, da je umetnostno jalovo, poskušati združiti literarno snovnost s pristnimi ideali upodablajoče umetnosti. G. A. Kos je pokazal, da slikarju ni treba izdati svoje umetniške osebnosti, ako se je z vso resnostjo in zavestjo umetniške odgovornosti lotil vsebinsko pomembne snovi.

Drugo, kar se nam zdi ob teh slikah, posebno ob Umestitvi koroških knezov, važno, je, da ne smemo pozabiti, da je prava umetnina sugestivna. Kar ustvari, pomeni množicam znak, simbol, dejstvo, ki ga slepo sprejmejo in zažive z njim, če ga neti pravi ogenj. Umetnostna formula, ki jo za kako splošno pomembno predstavo ustvari pravi umetnik, postane del splošne zakladnice naše miselnosti, domišljije in čustvovanja. Ker se take resnično sugestivne formule redko pojavljajo in so za njih učinkovitost poleg čisto umetnostnih potrebni še drugi, posebno sociološko psi-

hološki pogoji skupnih idealov, je njihova življenjska moč navadno precejšnja. Te narodno vzgojne pomembnosti zgodovinskega slikarstva se je zavedal tudi slikar S. Šantel, ki je v svojem članku »O slikah ustoličenja koroških vojvod« v Mladiki leta 1935., str. 267.—269., opisal tudi vse težave, ki bi spremljale poskus izvršitve take naloge pri nas. Zato smo Kosovega dela tembolj veseli.

Mi Slovenci smo svoje ustoličenje koroških knezov doslej gledali v formuli, ki jo je tej snovi dal pred dve sto leti koroški nemški slikar Fromiller, ki je pojmoval dogodek s čustvi plemiča, kateri je ljudstvu, ki mu je izročilo oblast, dostojanstveno potrjeval, da jo nastopa, ne pa s čustvi kmeta, ki mu je to oblast, zavedajoč se pomembnosti čina, izročal. S Kosovo sliko Umestitve smo Slovenci prvič samostojno, po svoje, našemu čustvovanju primerno pogledali na to zgodovinsko svetinjo. Sugestivna sila, od katere je živela Fromillerjeva slika, je za nas že zdavnaj obledela, sugestivna sila Kosove slike pa šele začena živeti, razrasla se bo v nas in naših otrocih. Ker družbi s pomembno vsebino tudi nepotvorjeno slikarstvo in se po tem ugodno razlikuje od spredaj omenjenih nemških slik, bo tudi utirala pot do boljšega, od dosedanjega bolj naravnega razmerja občinstva do umetnosti, njenih problemov in njenega bistva.

PANKRACIJ IZ DOLA (LUSTALLER)

LJUBLJANSKI ŽUPAN V ZAČETKU XVI. STOL.

LADISLAV FABJANČIČ

Po Valvasorju in Klunu je bil Pangratz Lustaller ljubljanski mestni sodnik l. 1516., 1517. in 1522., župan pa l. 1526. in 1527. — Za leti 1516. in 1517. nimamo nobenih podatkov, ki bi mogli to navedbo potrditi ali ovreči. Pač pa je gotovo, da je l. 1521./22.¹ mestni sodnik P. Lustaller in ne Peter Reichner, kot pravita Valvasor in Klun. L. 1522./23. je nasprotno bil sodnik Krištof Braun in ne Pankracij Lustaller. Glede

¹ Sodnika so volili na dan sv. Jakoba (konec julija) za leto dni. Sodniško kakor tudi župansko leto je torej segalo v dve koledarski leti.

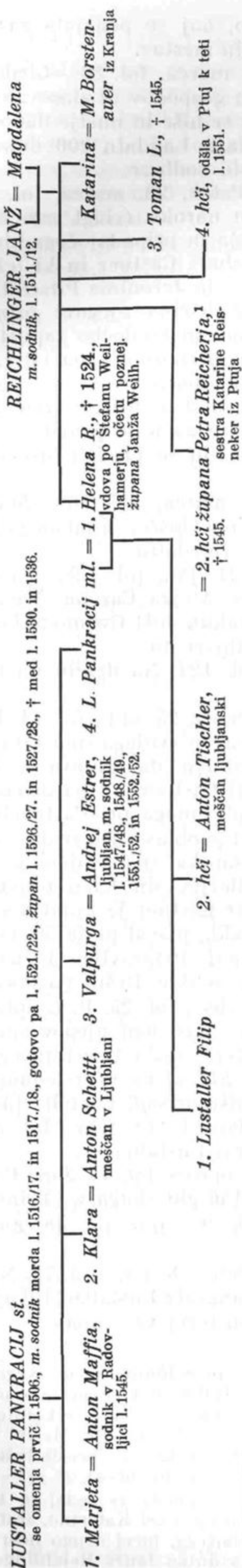
županovanja v letih 1526./27. in 1527./28. soglašajo naši podatki z Valvasorjem.²

Rodovina. Lustallerji so bili v Ljubljani star rod. Verjetno je, da so izvirali iz Dola (Lusttal) pri Ljubljani in bili slovenskega porekla. — Prvi se omenja ljubljanski meščan Pavel Lustaller l. 1427. in 1428.

² Dimitz (Geschichte Krains II., s. 113) poroča, da so morale l. 1527. prispevati za oboroževanje proti Turkom tudi kranjske cerkve z gotovino in dragocenostmi. V gotovini so dale 4621 renskih goldinarjev 24 krajcarjev, cerkvenih draguljev pa 1709 mark 3 lote srebra, kar je prekovano v denar zneslo 17.438 gld. 13 kr. Za prevzemanje

Lustallerjev rodovnik

Verjetni predniki { Ambrož in Pavel Lustaller, ljubljanska veletrgovca, se omenjata v letih 1427. do 1460.
Martin Lustaller, hišni posestnik v Ljubljani leta 1453.

¹ Glej tudi rodovnik župana Petra Reicherja v „Kroniki slovenskih mest“ št. 4., l. 1939.

(MHVK XVII, 51), nato isti zopet l. 1431. (Chmel, 499/47). Med kranjskimi trgovci, ki so kupčevali z Reko,³ sta v javni knjižnici mesta Reke, ki jo je med leti 1437. in 1460. vodil notar in kancelar de Reno, zapisana tudi Ljubljana Ambrož in Pavel Lustaller (Dimitz I, s. 314). L. 1453. se čita o Martinu (Mertt) Lustallerju, hišnem posestniku v Ljubljani (MMVK I, 253, Dimitz: Der Luegger »alt Lehenbuch«), ki je imel hišo poleg Osvald šmitovega domca in županičeve (Suppanitsch) hiše.

O Pankraciju L. imamo kot prvi tale podatek iz leta 1506. z dne 28. avgusta: Cehovski mojstri *krojaške* bratovščine sv. Rešnjega Telesa z imenom Gregor Tyffrer, Pankracij Lustaller in Janž Kergel (ali Krugl), meščani v Ljubljani, izročje ljubljanskemu komturju Konradu von Kottwitzu eno hubo pri Semešah (? bei Semesche, v tisku prvotno »Senosche«) in prejmejo za to drugo hubo pri »Gelowe« (? prvotno natisnjeno »Genowe«). Na izvirnem pergamentnem listu je pečat ljubljanskega župana Lenarta Praunsbergerja (Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives zu Wien, I. Band, 1170—1809, kos 2263).

Drugi dokument (shranjen v ljubljanskem mestnem arhivu) je z dne 1. decembra 1513. l.: Apolonija, vdova po Janžu Glanhofferju, je v izvršitvi oporoke svojega moža in s cesarskim dovoljenjem, ki ga je l. 1506. dobila iz Ptuja, zapustila čolnarski bratovščini 17 vrtov v Gradišću, ležečih med vrtovi krznarske in mesarske bratovščine. Čolnarska bratovščina naj zato skrbi za maše za njenega rajnega moža in v ta namen plačuje duhovniku in učitelju (»dem briester vnd schuelmeister«) po 18 šilingov. Priči sta: mestni sodnik v Ljubljani »Ahatz Petschacher« in »Pangratz Lustaller«, meščan in zapriseženi svetnik (»burger vnd geschworn des Rats dasselbst zu Laibach«). Pečaherjev pečat manjka, ohranjen pa je nekoliko okrnjeni Lustallerjev pečat z napisom »P. ngra. L. . . taler«.

Iz prvega dokumenta lahko sklepamo, da je bil Pankracij iz Dola vsaj l. 1506. še *krojač*. Kot bomo videli, je bil pozneje trgovec in menda celo gradbeni podjetnik.

Ime njegove žene nam ni znano. Otroke je imel 4, sina Pankracija in hčerke Marjeto, Klaro in Valpurgu. Pankracij ml. je bil poročen v prvič s Heleno, hčerjo Janža Reichlingerja, ki je bil l. 1511./12. mestni sodnik. Helena je umrla najbrž že l. 1524. Zapustila je možu sina Filipa. Z drugo ženo, ki je bila hči župana Petra Reicherja⁴ in sestra Katarine, poročene s ptujskim meščanom Reisnekerjem, je imel L. P. ml. sina Tomaža in eno hčer. Ta druga žena je umrla l. 1545. Istega leta je utonil v Ljubljani tudi njen sin Tomaž.

Izmed hčera starega P. Lustallerja se je Marjeta poročila z mestnim sodnikom v Radovljici Antonom

dragocenosti, ki so se zbirale na ljubljanskem gradu, dokler jih niso poslali na prekovanje v Gradec, so bili določeni Krištof, baron za Kreig, stiški opat Janez, Jožef pl. Lamberg, Baltazar Sigesdorfer in »Pankracij Lustaller, pozneje ljubljanski župan«. V resnici je bil P. L. celo leto 1527. župan.

³ Ljubljanski trgovci so vozili na Reko predvsem železo, kupovali pa tam olje, fige, mandlje, bombaž in sl. Poleg Lustallerjev se omenjajo še sledeči ljubljanski kupci: Jurij Baloh, Vid Spigliovaz (pravilneje Spenglovaz), Krištof Planina, Matija Bobnar, Jurij Rumpfler, Matija Kuchivaz (?).

⁴ Peter Reicher je bil mestni sodnik l. 1521./22., župan pa l. 1529./30. Več o njem v 4. številki »Kronike« l. 1939.

Maffio, Klara z ljubljanskim meščanom Antonom Scheittom, Valpurga pa s poznejšim ljubljanskim mestnim sodnikom Andrejem Estrerjem. Hčer mlajšega Pankracija L.-ja je po vsej priliki poročil ljubljanski meščan Anton iz ugledne rodbine Tischlerjev, ki je dala Ljubljani dva župana in mestna sodnika,⁵ hčer iz drugega zakona pa je po očetovi smrti vzela k sebi v Ptuj teta Katarina Reisnekerica (l. 1551.).

Stari Pankracij Lustaller je umrl med letoma 1530. in 1536., njegov sin Pankracij ml. l. 1550. ali 1551., vnuk Filip pa živi še l. 1587.

Oba Pankracija, oče in sin, sta bila *vélika trgovca*. Trgovala sta z raznim blagom, tako s svincom, norimberškim blagom itd. tudi daleč izven dežele. Vnuk Tomaž je bil po kupčijskih poslih celo v Benetkah. Pankracij ml. je imel deleže pri idrijskem rudniku, ki jih je zastavil trgovcu Altu v Solnogradu. O P. ml. vemo še, da je l. 1548. služil v vojski pod slavnim glavarjem Ivanom Lenkovičem.

Stari P. L. je moral biti bogat mož. Pod sinom je to premoženje polagoma razpadlo. Od več L.-jevih hiš oz. domcev (Hofstatt) je bila ena prodana na dražbi že l. 1525. Kupil jo je meščan Ruedolf. Domec in njivo na Poljanah je l. 1529. kupil meščan Fleischaker. Glavna hiša je po dolgotrajnih procesih s svaki prešla v roke mestnega sodnika Andreja Estrerja. Travniki ob Glinščici pod Rožnikom je kupil nakladniški tajnik Wallrosser l. 1537., njivo v šiški mesar Matevž Štravc l. 1547., istega leta dve njivi na jami pri Sv. Krištofu meščanka Ana Tišler, zet Anton Tišler pa vrt pred špitalskim mostom.

KRATKI ZAPISKI IZ LJUBLJANSKIH SODNIH (IN SEJNIH) ZAPISNIKOV

L. 1521. Petek, 11. okt., fol. 2. Veliki mestni seji (Stat Rechten) predseduje mestni sodnik Pangratz Lustaller.⁶ Med notranjimi svetniki je navzoč tudi Peter Reicher (ki ga Valvasor zmotno navaja kot sodnika za l. 1521.). Enako v petek, 18. okt., (fol. 7) in v petek, 25. okt. (fol. 9).

Poned., 9. dec., fol. 19. Mladi P. Lustaller zahteva povračilo 6 ren. gld., ki jih je rajnki Aluis Cazan potrošil (verzert) pri njegovem tastu (sweher), pokojnem Janžu Reichlingerju.

L. 1522. Petek, 17. jan., fol. 30. Vélika seja (Stat recht), sodnik P. Lustaller, Reicher pa notranji svetnik. — Enako v petek, 31. jan., fol. 38.

I. d., fol. 32. Gospa Elena, soproga Pankracija L. ml. toži gospo Marjeto (Vraničevo) za plašč iz kunjih kož (Marder schauben), ki ga ima v zastavilu od njenega rajn. bratranca gospoda Martina (von herrn mertl Irem Vettern seligen). Plašč je cenjen na 24 ducatov.

L. 1524. Petek, 26. febr., fol. 86: »Moji gospodje (t. j. mestni svet) so nagradili P. L.-ja z 8 ren. gld. za njegov trud kot gradbenega načelnika (»vmb sein Müe des Bawmaisterambt«). Dalje se je sklenilo pisati Joštu Gwynnerju in Severinu Hoffu ter jima po-

slati prošnjo, naj se pogajata zastran deželne tlake pri utrjevanju mesta«.

Petek, 11. marca, fol. 89. »Glede L.-jevih zadev je večina mojih gospodov (z glasovanjem) od ust do ust sklenila, naj se hiše in imetje dajo na dražbo in iz izkupička izplača Laudatu 200 ducatov na ime zapuščine v smislu sodbe.«

L. 1525. Petek, 23. marca, fol. 108. »Mladi P. L. toži v prvem naroku (clagt sein ersten tag) zastran hiše, zemljišča in pripadajočega blaga, ki jo poseduje (Inen helt) Janž Castner in ki leži med hišama Tomanah Behama in Jeronima Pitschilina. Ta hiša je prava očetova dediščina njegove *rajnke* žene Elene, ki mu je s pismeno svedočbo zapustila vso pravico do vsega svojega premoženja, on (P. L.) pa ne more priti do (posesti) te hiše.«

Ib. Andre laudate toži v prvič P. L.-ja za 50 gld. škode, v katero ga je pripravil.

Mlademu L.-ju so prodali hišo na dražbi. Kupil jo je Ruedolf.

Petek, 31. marca, fol. 109. Stari P. L. in Marks Stettner kot pooblaščenca mladega P. L.-ja »otvorita«⁷ njegovo hišo Ruedolfu.

L. 1526. 24. jul., fol. 128. Ta dan so prodali na dražbi domec Alojza Cazana. Navzoči: župan P. Lustaller, m. sodnik Jošt Gwinner, Janž Standinat, Jurij Sertter, Lanthieri itd.

6. avg., fol. 124. Na dražbi imetja Vincenca Speze navzoči isti.

L. 1527. Petek, 25. okt., fol. 14. P. L. mlajši kot tožilec in kot varuh svojega sina Filipa naznanja po svojem prokuratorju, da zahteva za sina hišo, v kateri stanuje sedaj Castner, ali pa denar, kar ga še leži od te hiše neizplačanega pri Castnerju. — Martin Worstener⁸ kot pooblaščenec svoje žene Katarine in tudi kot tožnik zanika (po svojem prokuratorju), da bi imel Lustallerjev sin kako pravico do te hiše. — Advokat Janž Castner je kupil hišo od Reychlingerja za 200 ren. gld., plačal pa le 50. Ostalih 150 ne more spraviti skupaj. Pripravljen je izročiti hišo tistemu, ki ga določi sodišče. Rešiti pa hoče svojih 50 gld.

Petek, 13. dec., fol. 25. P. L. mlajši dokaže z dokumenti, da je »navedeni njegov sin, rojen od pogosto omenjene hčere Janža Reychlingerja«, pravi dedič in nihče drugi. *Sklep*: Če Worstener ne dokaže boljše pravice, se hiša prisodi Lustallerju.

L. 1528. Poned., 13. febr., fol. 33. Seji predseduje župan Pangraz Lustaller.

Petek, 20. marca, fol. 45. Janž Castner mora plačati Lustallerju 150 gld. dolga v 14 dneh ali pa iti iz hiše.

Ponedeljek, 27. apr., fol. 48. Župan je še Pangraz Lustaller.

L. 1529. Petek, 8. jan., fol. 72. Na véliki mestni seji toži »stari Pangratz Lustaller, tukajšnji meščan«, Laudata. P. L. ni torej več župan.

⁵ Janž Tischler je bil mestni sodnik leta 1524./25. in 1531./32., morda tudi 1532./33., Mihael Tischler pa leta 1536./37. in 1537./38. Valvasorjevi podatki so tudi tu deloma napačni, deloma pomanjkljivi.

⁶ Imena in zlasti priimke izpisujem zaradi boljše ilustracije večkrat tako, kot jih je zapisoval mestni pisar. Od tod pogoste razlike v pravopisju.

⁷ Nobena nepremičnina se ni mogla prej izročiti v last novemu posestniku, dokler ni bila popolnoma razbremenjena, ozir. dokler niso bili zakonito zadovoljeni vsi, ki so imeli kako terjatev do nje. Mestni svet je o »otvoritvi« (Aufschlagen) v drugo last prešle hiše ali posestva sklepal na veliki seji (Stat Rechten).

⁸ Pozneje ali morda že tedaj je bil M. W. meščan v Kranju. Za ženo je imel Katarino, sestro Helene, prve žene Lustallerja mlajšega, torej drugo hčer bivšega ljubljanskega mestnega sodnika Janža Reichlingerja.

Torek, 26. jan. (fol. 104). Stari Lustaller je *notranji svetnik*. Isto fol. 107 in 113 (8. marca).

Petek, 19. febr., fol. 112. L.-jev pomočnik (diener) Rueprecht se navaja med izvedenci za nürnberško blago. L. je torej verjetno kupčeval s takim blagom.

Petek, 8. okt., fol. 126. P. L. je »odprl« Bernardu in Tomažu Fleischakherju domac in njivo na Poljanah (»an der pollan«), ležeča med njivama Tomana Fleischakherja in Krištofa Brauna.

L. 1537. V letu 1536./37. je P. L. (mlajši) zunanji svetnik fol. 2), po sv. Jakobu, 25. jul. 1537. pa nič več (fol. 107).

Petek, 12. jan., fol. 3. Jošt Gwynner toži Lustallerja ml., da mora plačati kot očetov naslednik polovico dolga, ki sta ga J. Gw. in *rajnki* Pankracij Lustaller pri Mihi Ungerju, ko sta bila jeroba Kunz Ehingerjevih dedičev (več pri Gwinerju).

Petek, 12. jan., fol. 34. Meščan P. L., zastopan po Poschingerju, toži Katarino, ženo Martina Borstenauerja, meščana iz Kranja, sedaj uradnika v Velesovem (Ambtman Zu Michelstetten), zastran izgubljene knjige, kjer je imel zapisane dolžnike (Schuldpuch). Pravi: Po smrti Janeza Reichlingerja se je sklenila pogodba med sedaj rajnko Magdaleno, vdovo po imenovanem Reichlingerju, ki je mati tožene Katarine, sedaj poročene z Borstenauerjem, in Štefanom Weylhamerjem kot zastopnikom svoje rajnke žene Helene, zakonske hčere umrlega Janža Reichlingerja. V tej pogodbi se je ugotovilo, da se je izgubila dolgovna knjiga, ki je pripadala njegovemu tastu Reichlingerju in jo je ta zapustil za seboj. Ta knjiga dolgov pa sodi kot dediču njegovemu (t. j. Lustallerjevemu) sinu, ki ga je imel v zakonu z gori omenjeno (sedaj) rajnko Reichlingerjevo hčerjo. Ta dolgovna knjiga je vsebovala dolgove v približnem znesku 2000 *renskih gld*. In ker je imela Reichlingerjeva vdova Magdalena v svoji oblasti vse Reichlingerjevo premoženje, je njena hči Katarina Borstenauer kot dedična dolžna izročiti to knjigo dolgov Lustallerjevemu sinu in dajati zanj odgovor. Pravda je bila zelo dolga. Katarino je zastopal njen mož Martin Borstenauer iz Kranja, tega pa prokurator Suchar. *Le-ta* je zahteval, da pride stvar pred mestno sodišče v Kranju. Ker pa se je dolgovna knjiga izgubila v Ljubljani (in še iz drugih razlogov), je mestni svet sklenil, da mora Katarina B. odgovarjati v Ljubljani. Ta pa se je pritožila na vicedoma (fol. 40).

Petek, 19. jan., fol. 41. Iz zapiska izhaja, da je imel Pankracij Lustaller ml. *tri sestre*: Valpurgo, ženo poznejšega *mestnega sodnika* Andreja Estrerja, Klaro in Margareto. Kot sodnik se navaja tudi župan Janž Weilhamer, ki je verjetno sin Štefana W., prvega moža Pankracijeve matere.

Andrej Estrer prijavlja v imenu svoje žene Valpurg do vsega imetja njenega brata Pankracija Lustallerja terjatev za dotlej neizplačano ženitno doto (Heyratt gutt) v znesku 200 ren. gld.

Za jerober Lustallerjevemu sinu Filipu se določijo: njegov oče P. L., Jurij tifarer⁹ in Lenart wegwart.

Petek, 9. maja, fol. 47. P. L. »odpre« tukajšnjemu nakladniškemu tajniku Wallroserju (»dem Wolrassar Gegenschreyber des Aufschlages alhie«) pol travnika

pod Rožnikom ob Glinščici (»vnderm Rosenpach an der gleiniz«), ki leži zraven travnika Gašperja Krabata. — K Lustallerjevi ženi se pošljeta Lenart Riemer (Liennhartt riemar) in Janž Glatzenstainer; le-ta sporočita (po povratku od L.-jeve žene), da je privolila v »otvoritev« travnika (»es sey Ir guett will«).

L. 1541. Fol. 98. Doktor Jurij Tschaulle kot zastopnik svoje rajnke žene Brigitte toži meščana P. L.-ja za 30 ren. gld., ki jih je le-ta bil dolžan v suknjarski prodajalni Gašperja Lantherija.

Petek, 28. jan., fol. 6. P. L. javlja, da bo plačal očetov dolg Joštu Gwinerju v zadevi Chunz Ehingerjeve jerobščine, ko bo pripeljal (v Ljubljano) svoje blago, zlasti 50 tovorov *svinca*.

L. 1544. Poned., 21. jan., fol. 1 in 6. Cunz Ehingerjevi jerobi Jorg Tiffre, M. Scharz in Bernardin Artter tožijo P. L.-ja za dolg 100 ren. gld. Ta obljubi plačati z obrestmi in doseže od upnikov odložitve plačila do sv. Janža.

L. 1545. Poned., 13. jul., fol. 132—138. P. L.-ja tožijo Cunz Ehingerjevi jerobi, dalje Estrerjeva žena Valpurga za 200 gld. ženitne dote, Anton Scheytt¹⁰ za 32 gld. 47 kr., Anton Maffia¹¹ iz Radovljice za 200 gld. in povrh še za belca, ki ga je posodil Pankraciju v Radovljici in je le-ta na njem jezdil v Ljubljano, *na Bregu pa je konj s Tomanom (Pankracijevim sinom) zagazil v vodo in z njim vred utonil*. Maffia toži še za razne druge terjatve. Dalje se prijavijo kot tožniki še jerobi po Janžu Tischlerju, Franc Mascon, Jurij Serter¹² in Alt iz Salzburga. Poslednjemu je P. L. po lastnem zatrdilu zastavil za 400 ren. gld. *svoje pravice pri idrijskem rudniku* (»Er hab dem Alten sein gerechtigkait Perghwerch In Ydrya Per 400 gld R eingesetzt vnd verphendt«).

Tožijo še: Rupert (Ruepf) Stauchner za 900 gld. in žena Lovrenca Neustetterja; nato Kisl, Weilhaimer in Hren za neki dolg Tomana Lustallerja. Poslednjega dolga Pankracij ne prizna in tudi tistega ne, kar so (sinu) Tomanu posodili v *Benetkah*. — Med tožniki so končno še sin Filip L., Andrej Estrer, ki zahteva v imenu svoje, Maffijeve in Scheittove žene izvršitev oporoke starega Lustallerja, Marx in Krištof Stettner, F. Mospacher in Henrik Stroblsperger.

Petek, 2. okt., fol. 180. Ko je bil P. L. nekaj časa odsoten iz Ljubljane, mu je umrla žena. — Pravda z upniki se to leto ni končala.

L. 1547. Nobenega Lustallerja ni v občinskem svetu l. 1547., 1548. in 1549.

Petek, 4. marca, fol. 145. Iz zapiska izhaja, da se je bil L. proti sodbi zastran Strobelsbergove terjatve pritožil pred poldrugim letom na vicedoma, ki je pritožbo zavrnil, nakar je L. apeliral še na nižjeavstrijsko vlado.

Petek, 11. marca, fol. 149. P. L. je prodal neko njivo, za katero se je dajala kupna pristojbina meščanskemu špitalu in ki je ležala v smeri proti Šiški (»gegen der sischka«) med njivama Lenarta Scherrerja in Jožefa Khackhla, mesarju Matevžu (Matheis) Straussu. Miha Zorec (Michl schoriz) kot jerob dedičev po Kuncu Ehingerju, zahteva, da se ta njiva proda na dražbi, kakor je bilo sklenjeno na »ediktu«.

¹⁰ Mož Pankracijeve sestre Klare.

¹¹ Mož Pankracijeve sestre Marjete.

¹² Bivši večkratni mestni sodnik v Ljubljani.

⁹ Poznejši župan Jurij iz Laškega (Tiffre).

Dalje »otvori« Pankracij L. Ani, vdovi po Janžu Tischlerju, in njenim dedičem dve njivi, ležeči *na jami pri Sv. Krištofu* v smeri proti Šiški (»*pey der grueben pey S. Cristoff gegen der sisekha mit ainem ortt Raicht der ain akher an die gemain vnd volgunt alpaidt zwischen S. petters akher*«) za 45 ren. gld. Kupnino izroči gospa Tischlerica sodišču.

Dus., fol. 150. P. L. želi rešiti 150 do 160 ren. gld. vredne dragulje, ki jih je bil že davno zastavil za 70 gld. Se mu dovoli, da jih reši z izkupičkom (za gori omenjene tri njive), da pa se nato dragulji deponirajo na sodišču.

P. L. je prodal Antonu Tischlerju svoj vrt pred špitalskim mostom, »ležeč med prosto cesto in Ljubljano« poleg vrta Gregorja Leberwursta, za 60 ren. gld. Ta denar ponuja Antonu namesto ženitne dote njegove žene kot prvo priznane zahtevnice.¹³ Sin Filip L. se upre prodaji, češ da je oče dejal, da je vrt vreden 95 gld. Če ga hoče Anton Tischler vzeti za toliko, je prav, če ne, naj se proda drugemu za več. Sklep: z zadevo se počaka.

Poned., 28. marca, fol. 159. P. L. prijavlja k zapuščini pok. Jerneja Tischlerja svojo terjatev v znesku 48 ducatov, ki mu jih je bil Jernej dolžan.

Petek, 13. maja, fol. 15. P. L. zahteva nazaj prodajalno mizo (»*laden tisch*«, »*Laden Truhen*«), ki jo je bil posodil Rupertu Stauchnerju.

Petek, 26. avg., fol. 36. Henrik Stroblsberger iz Kranja toži P. L.-ja za 42 gld., ki jih je bil posodil njegovemu sinu. Pobotala sta se bila, da mu bo vrnil o sv. Jakobu polovico in čez leto dni polovico. L. pa ni držal besede.

Petek, 9. sept., fol. 42. L. obsojen, da mora plačati dolg Stroblsbergerju.

Petek, 16. sept., fol. 44. P. L. prosi sodišče zaščite proti Andreju Estrerju in drugim svakom (Schwoger), ki mu hočejo prodati hišo. Sodišče sklene, da lahko L. hišo sam proda, izkupiček pa položi pri sodišču za odpravo svojih svakov. Le-ti naj čakajo eno leto. — Lenartu Hrenu se prizna 25 gld., ki jih je nedavno plačal za neki L.-jev dolg v *Beljaku* (fol. 45).

L. 1548. 30. jan., fol. 81. Na Lustallerjevo prošnjo so si danes (mestni) gospodje in izvedenci (»*werchleut*«) ogledali njegovo hišo in jo brez zemljišč (»*ausser des grundts*«) ocenili na 900 ducatov ali 1200 ren. gld. To se je sporočilo Andreju Estrerju kot zastopniku svoje žene, Antonu Tischlerju in Pankraciju Lustallerju.

Petek, 2. marca, fol. 7. Henrik Stroblsberger zastopa kot pooblaščenec Filipa Lustallerja proti njegovemu očetu in upnikom.

Petek, 16. marca, fol. 13. Piero Anndrian in Andrej Gnediz namesto Vida Schelhaimerja kot zastopnika P. L.-ja »otvorita« na temelju njegove poslanice (Sendschreiben), ki jo vložita pri sodišču, *vrt pred špitalskim mostom* Antonu Tischlerju.

¹³ Anton Tischler je bil verjetno poročen s Pankracijevo hčerjo iz prvega zakona. V s. z. l. 1548., fol. 6, imenuje Tischler Pankracija »*schweger*«. Bržkone je to »lapses calami« in bi moralo stati »*Schweher*«, t. j. tast.

Poned., 16. jul., fol. 134—135. L.-jevim svakom se zdi hiša previsoko ocenjena, češ da jo za to ceno nihče noče kupiti. Sodišče sklene: Če L.-jeve sestre in drugi upniki nočejo v 14 dneh hiše prevzeti, za kolikor je bila cenjena, jo sme L. z vednostjo zahtevnikov zastaviti ali prodati, da izplača sestre. Kar pa preostane, naj položi na sodišču. Glede njiv in nepremičnin naj ostane kakor je bilo prej sklenjeno.

Petek, 7. sept., fol. 20. Danes se je prebralo pismo Pankracija L.-ja, v katerem izraža željo, da zastavi hišo gospodu sodniku (t. j. svaku Estrerju), da bi se izplačali svaki.

Petek, 5. okt., fol. 26. Sodnik Andrej Estrer je hotel prevzeti hišo (ki so jo izvedenci cenili na 1200 gld.) v zastavo za 364 gld. Uprli pa so se drugi dediči in zahtevali po advokatu Sengsenschmidu, naj se hiša proda na kantu (ker so pač tako upali dobiti več). Sodišče je sklenilo, naj se da hiša za eno leto v najem (»*vmb Verzinsung*«), izkupiček naj se porabi za popravilo hiše (»*Ins Haus verflickhen*«), ali pa naj L. z vednostjo ostalih hišo proda.

Petek, 14. dec., fol. 44. Za danes je bila določena razprava P. L.-ja. »Ker pa piše gospod *glavar Ivan Lenkovič* (her hauptman Hans Lengkhoutsch) mestnemu svetu, da ga sedaj ne more pustiti« (na razpravo v Ljubljano) in ker tudi ni nobenega prokuratorja, se razprava odgodi na 8. febr.

L. 1549. Stvar pa se je še zavlačevala. Razprava se je vršila v petek, 19. julija 1549. (fol. 176). Iz zapisnika izhaja, da je imel hišo še vedno Pankracij Lustaller, sin Filip pa je uveljavljal svoje pravice do desetine, njiv, vrtov itd. Pri tem se izkaže, da je ta desetina (Zehendt) že bila prodana Mavriču, ki je zanjo odštél denar, njive pa je kupil Estrer. — Razprava se je ponovno odložila in ni potem ničesar več o tej zadevi v zapisnikih, v kolikor so se ohranili.

L. 1551. Petek, 21. avg., fol. 76. »Zastran Lustallerjeve *hčere* se je sklenilo, ker jo hoče gospa Reisnegkherica vzeti k sebi v Ptuj, a ona (hči) nima nič za pot (khain Zerrung), naj se ji da od denarja (dobljenega za *očetovo hišo*, ki je bila prodana, 3 ren. gld. za popotnico.

L. 1552. Torek, 27. sept., fol. 181. Iz zapiska sledi, da sta druga žena P. Lustallerja ml. in Reisnegkherjeva žena bili hčeri rajn. župana Petra Reicherja, enako kot Gregova prva žena Evfrozina.

L. 1568. Filip Lustaller ima spor s Scheittovimi dediči (fol. 71, 188, 193).

Poned., 23. maja, fol. 211. Sodišče sklene: Gospoda Hren¹⁴ in Budina¹⁵ naj Filipa Lustallerja in Scheittove dediče zlepa pobotata.

L. 1570. 11. dec., fol. 192. Lustaller se omenja v sporu s Simonom Thurschigkhom.

L. 1587., fol. 69. Filip Lustaller se zadnjič omenja kot pooblaščenec Andreja Schwarza v pravdi s Petrom Klementičem za neko svinjo.

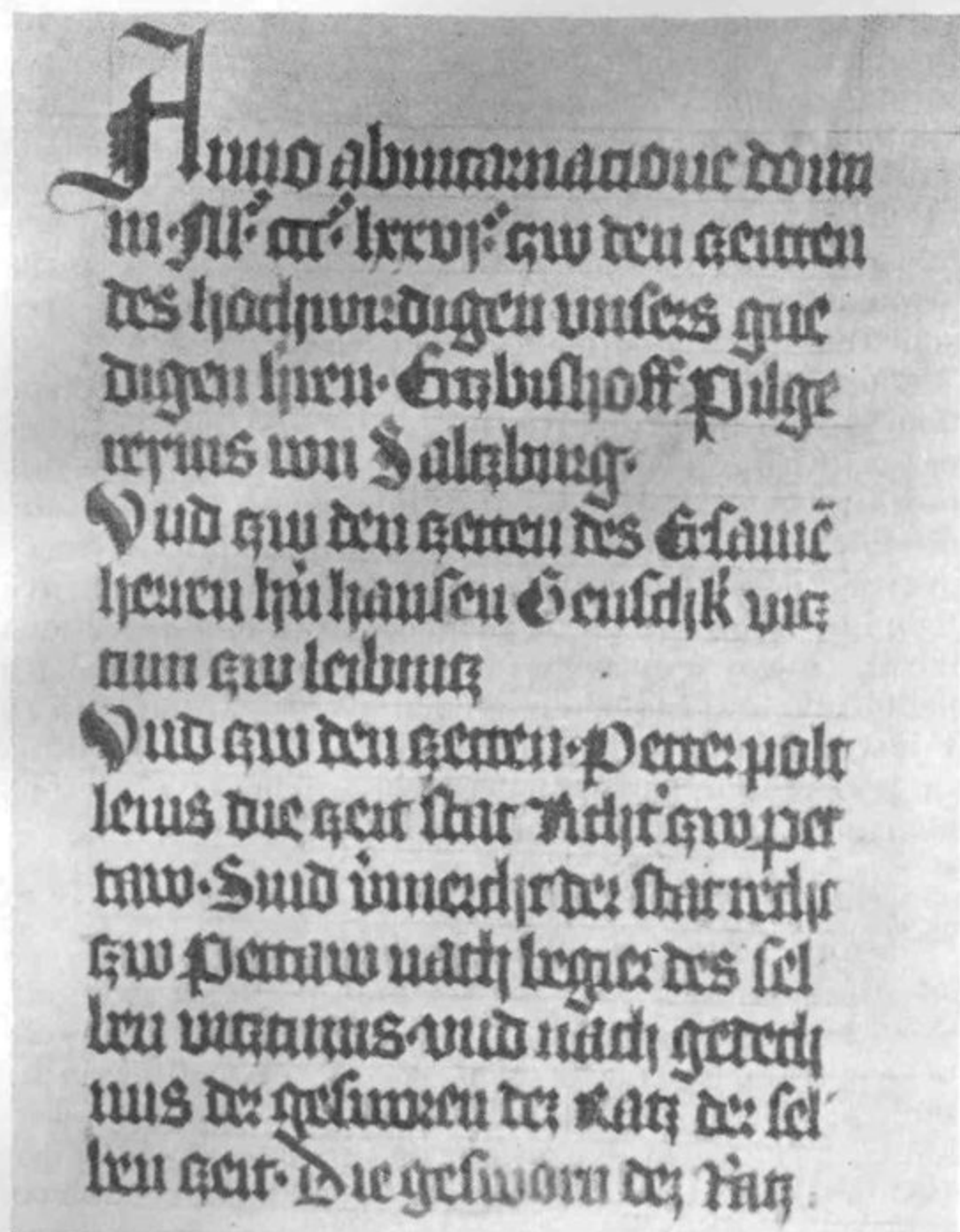
¹⁴ Lenart Hren, večkratni župan, protestant, oče protireformacijskega škofa Tomaža Hrena.

¹⁵ Lenart Budina, protestantski šolnik in ljubljanski mestni »notranji svetnik«.

MESTNE PRAVICE PTUJA IZ LETA 1376.

RAZLAGA K BESEDILU ŠTATUTA¹

FRANJO VESELKO

PRVA STRAN PTUJSKEGA ŠTATUTA IZ L. 1376.

NADŠKOF SALZBURGA IN AVTONOMIJA PTUJA

Mestna avtonomija se je razvila po bojih z mestnim gospodom, ki je imel v mestih najprej sam vso oblast v rokah. V habsburških dednih deželah je deželni knez imel v začetku tudi v mestih svoje uradnike, med katerimi je bil važen mestni sodnik. Poleg njega pa je bila še mestna občina, universitas civium = občestvo meščanov. Ta je imela področje, ki je bilo v začetku ločeno od sodnikovega in si je volila lastne funkcionarje. V začetku se je vsa občina posvetovala v svojih zadevah, pozneje pa si je volila svoj odbor, mestni svet, ki se v Avstriji omenja šele v 13. stol. Za vlade češkega kralja Otokarja, ki je zelo pospeševal meščanstvo, je imela že večina avstrijskih mest svoj svet, štajerska mesta pa so ga dobila šele v 14. stol. Mestna občina in svet sta dobila pravico, da sta si volila sodnika, ki je tako postal prvi funkcionar mestne samouprave. L. 1376. so ptujski mestni svetniki v zapis pravic imenoma navedli 4 sodnike iz svojega spomina in svojih staršev, ki so živeli za časa salzburškega nadškofa Konrada III. Ker vemo, da so mesta sodnikov bila stalna, lahko sklepamo, da se njihove navedbe za to dobo 80 let skladajo z zgoraj navedenim in potrjujejo.

¹ Glej objavo v Kroniki VI., str. 202.—210.

Mestno sodstvo se je razvilo iz javnega sodstva. Klicanje na sodišče po strankah so imenovali Franki »manjan« (mahnen), po posebnih organih pa se je imenovalo »bannen«, lat. »bannitio«. Sodnik je sodil na zborih, ki so bili obvezni za vse meščane (Burgtaidinge, Banntaidinge, v pt. štatutu: »Panntaiding«, slov. veče). Ko je dobil mestni svet vedno večjo veljavo, je sodstvo prešlo na njega; ptujski štatut dokazuje, da je l. 1376. na večah sodil in globil sodnik. Kakor so v Ljubljani l. 1370. volili sodnika »die zwölf gsworn«, tako tudi v Ptuj: »es haben die gesworen des ratz ierlich ainen richter zu erweln, oder als oft des not geschicht, der unserm herrn von Saltzburg um ein vodrung gut ist und den man genutzen mag in der stat notdurft und der auch der stat recht erchent und wais«. Važen je prvi del stavka, ki določa, da voli vsako leto mestni svet sodnika in da pomaga gospodu iz Salzburga izvršiti njegove zahteve le ta in ne mogoče mestni svet. Iz tega je mogoče razvideti, da je bil za salzburškega nadškofa predstavnik Ptuj le mestni sodnik, ne pa mestni svet; tako je tudi bilo pri deželnoknežjih mestih, kjer je tudi bil za vladarja predstavnik javne oblasti vedno le mestni sodnik, vladarjev neposredni uradnik, ne pa mestni svet.

O volitvah mestnega sodnika v Ptuj govori štatut, ničesar pa ni določenega za volitve mestnega sveta »die gesworn der ratz«, kar je na videz čudno. To je razumeti le tako, da je izvolitev mestnega sveta bila svobodna zadeva ptujske »universitas civium«, kateri niti njihov gospod škof v Salzburgu, niti kdo drugi ni posegal v to njeno torej res popolnoma svobodno in avtonomno zadevo s kako določbo v štatutu.

Po podelitvenih listinah je mestno sodišče določevalo mestnemu gospodu vir dohodkov; vicedomski urbarji beležijo »Gerichtsgeld«, ki ga je moral plačevati mestni sodnik v Ljubljani, Kranju, Kamniku; tudi čl. 36 ptujskega štatuta določa, da mora za čas svoje službe mestni sodnik v Ptuj dajati svojemu gospodu nadškofu v Salzburgu letnih 40 mark penězov (12.000 din). Davščine mesarjev, solnaric, pekov, čevljarjev, usnjarjev, voskaric, branjev, likof mošta in vina in zemljarina (Grundrecht) so pa bržkone sodnikovi. Čl. 83. določa za peka, ki ima moko, pa nič kruha na trgu ali v peči, oziroma nič testa v koritu, 60 penězov globe za mesto in 60 pf. za sodnika. Člen 131. globi tujega trgovca, ki bi v tednu drugemu prodajal, za 5 mark v korist mestni blagajni, 60 penězov sodniku in ravno toliko vsakemu dvanajstaku (zwelfer), biriču pa 20 penězov. Čl. 33. določa za vožnjo vina po sv. Martinu skozi Ptuj 40 penězov globe za štrtinjak in 20 za polovnjak. Marka (libra, funt) = 8 šilingov = 240 penězov = ca. 300 din, 1 šiling = 30 penězov. Redne davščine so stalne in znašajo letno 34 mark, 7 šilingov 14 pf. Izredni dohodki pa so: izročanje zemlje kupcu, globe pri večah, likofi mošta in vina, globa pekov, tujih trgovcev, vožnja vina po sv. Martinu. Enkratna vsota v prejšnjem stavku navedenega znaša 3 marke 18 pf.; od tega izrecno do-

loča statut 138 pf. ali 4 šilinge in 18 penězov sodniku. Koliko pa je v resnici padlo v teku leta sodniku v žep, pa seveda iz statuta ni mogoče dognati.

Kakor v drugih mestih, je tudi položaj ptujskega sodnika svojevrsten: čeprav je voljen od mesta, ga ni mogoče označiti za mestnega uradnika, ker mora na eni strani sam plačevati gospodu v Salzburgu najemnino od svojega urada, na drugi strani pa ne dobiva od mesta nikake plače in dobiva zato le globe in druge dohodke sodišča.

Avtonomna oblast mest je bila, ali le nižjesodna s civilnim in nižekazenskim sodstvom (*causae minores*), ali pa je imelo mesto tudi pravico do krvnega sodstva (*causae maiores*); tako mesto je bilo lastnik deželskega sodišča. Čl. 34. potrjuje »dem selben richter hat der selb unser herr verlihen pan und acht«. To določbo o krvnem sodstvu pa prav lepo omejuje čl. 192., katerega besedilo pa so sestavljači vzeli iz salzburškega urbarja od l. 1322. Dotični odstavek se glasi: »Vedeti pa je treba, da deželski sodnik ni upravičen razsojati zadev, razen teh, ki so tu navedene. Prvič sme in mora soditi vse, kakor koli imenovano, kar zadeva smrtno kazen. Drugič krvave rane, velike in male. Tretjič tatvino, veliko in malo. Četrtrič cestni rop in posilstvo. Petič, če kdo koga premišljeno, s sovražnim namenom spravi v stisko in vlomi vrata ali dveri, kar imenujemo ‚Heimsuchen‘. Šestič dolgove in zadeve, ki se tičejo podložnika zemljiškega gospoda in jih ta na trikratni poziv in željo upnika ne uredi. V tem slučaju preide pravica sodbe od zemljiškega gospoda na deželskega sodnika.«

Pri sestavi 133. člena, ki govori o kompetenci mestnega sodnika, so sestavljači vzeli iz salzburškega urbarja od l. 1322. kot predlogo nadaljnji odstavek: »Paziti je, da sodi zemljiški gospod, ne pa dež. sodnik pretepe s koli, ki ne povzročajo krvavih ran, puljenje las, psovanje kakor tudi dolgove, velike ali male, katerih poravnava dolžnik zlobno odlaša. Tako sodi tudi pašnjo živine na tuji posesti, kar se imenuje »etzat«, in če si podložnik samovoljno vzame zadoščenje za povzročeno škodo ter se ravna po določenem zakonu. On kaznuje tudi škodo, ki jo kdo povzroči s prekoračenjem meje, kar se imenuje »ubervanch«. Deželski sodnik tudi ne sme svobodnjaka zgrabiti za kakršno koli obdolžitev (inzicht), ampak mora najprej povprašati, če bo obtoženca njegov gospod ali njegov opravnik predal sodišču; če pa ti proti vsem zakonom vzamejo obtoženca v zaščito in se ga obotavljajo izročiti, potem sme deželski sodnik, ne da bi povzročil kako škodo imetju zemljiškega gospoda, poiskati obdolženca na licu mesta, ga zgrabiti in zvezati z vrvjo; pri tem pa ne sme hudodelčev gospod utrpeti nikake škode od sodnika, njegovih pomagačev ali biričev.«

Mestna avtonomija se je v srednjem veku razvila šele polagoma, kakor že rečeno, v bojih z mestnim gospodom, ki je imel najprej sam vso oblast v rokah. Njegov izvršilni organ je bil mestni sodnik. V darilni listini iz l. 1283., s katero dobi cerkev Velike Nedelje vinograd pri Hermancih v Slovenskih goricah od Maetzla iz Ptuja, je omenjen kot priča prvi poznani ptujski sodnik Weckerlin. Ta listina ima tudi pečat Ptuja s podobo sv. Jurija, župnega patrona, in napis: *sigillum civitatis de Pettowia*. Ko se je izročal župan štinko iz Hermanec pri Ptujju z vsem svojim posestvom v varstvo komendi nemškega viteškega reda

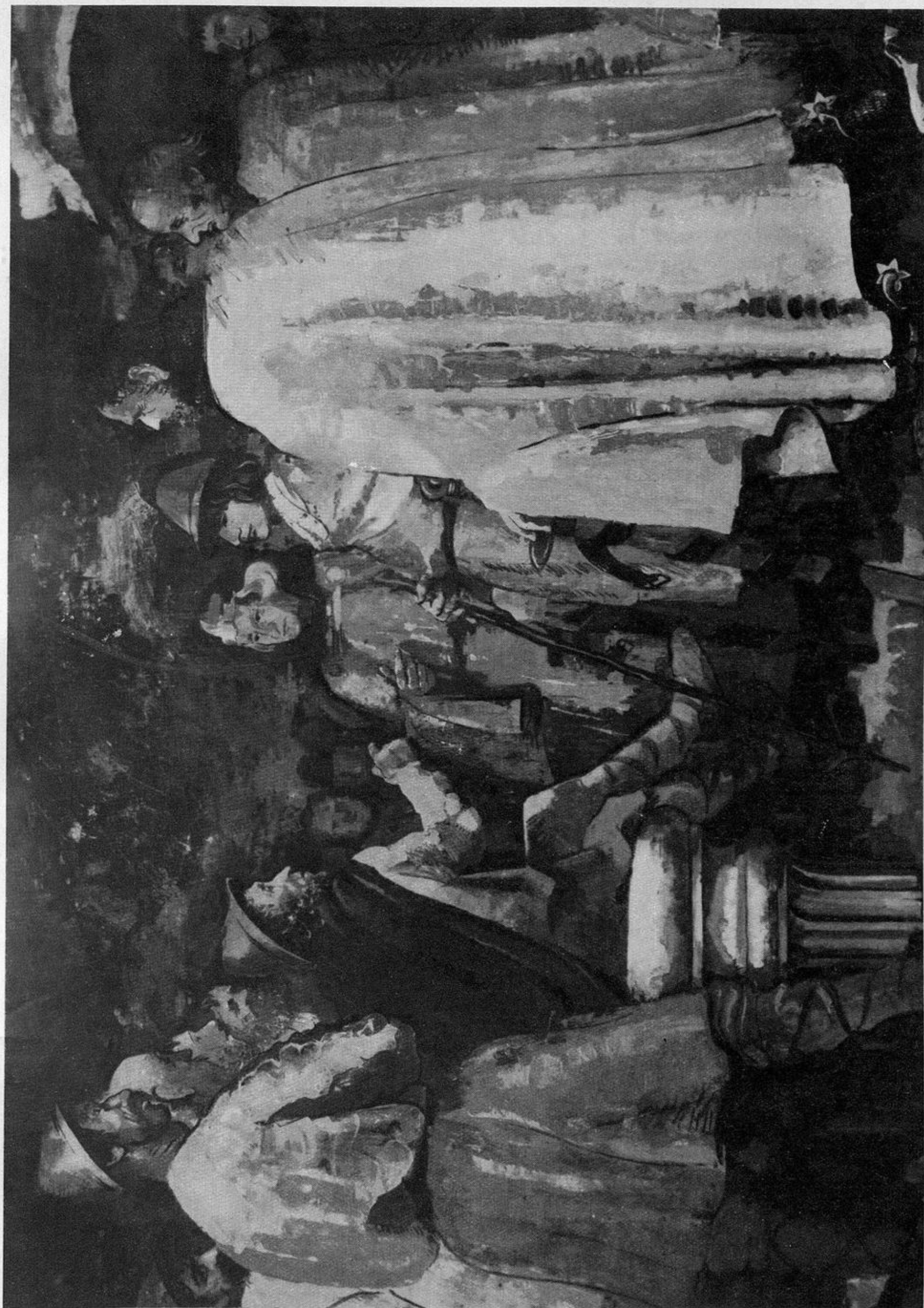
pri Veliki Nedelji, je to predajno pismo v Ptujju potrdil tudi sodnik Weckerlin. (Dolenc o. c. 100.) Iz poznejšega zapovrstnega nastopa kot sodnik v listinah je ta Weckerlin bil najmanj 13 let sodnik. V 13. stoletju je namreč sodnika imenoval še mestni gospod, in to navadno za daljšo dobo.

Poleg mestnega sodnika je še nastopal zbor svetovalcev, dvanajst »zwelfer«. To mestno zastopstvo ni bilo podobno onemu iz Novega mesta, ki se je sestajalo: 1. iz notranjega sveta (dvanajst glav), 2. iz zunanjega sveta (24 mož), 3. iz občine »die Gemain«, ki je štela 48 glav. Ptujski dvanajstaki so si v primeru posebno težkega dogodka volili še tako zvanega »ratmana« = svetovalca. Njegovo mnenje je bilo pred sodiščem verodostojno brez prisege.

Čeprav na videz enostavno, pa vendar prav precizno določa statut pridobivanje ptujskega meščanskega prava. Kostanjeviško-novomeško pravo določa še, da mora gospod svojega podložnika, ki se je neovirano naselil v mestu, tožiti pred mestnim sodnikom in če pravdo dobi, mu mesto podložnika še vendar dva tedna ne izroči; če ga pa gospod leto in dan ne zahteva nazaj, njegova pravica zastara in njegov nekdanji podložnik je postal polnovreden svoboden meščan. To v bistvu določa tudi ptujski statut, namreč, da nima za leto in dan gospod ničesar o njem odločati, pa bodisi da je to tlačan ali svobodnjak.

IMUNITETE

Mestni avtonomni oblasti so bile odvzete, oziroma od nje so bile ločene mestne imunitete, svoboščine; to so bila sklenjena ozemlja, izvzeta iz mestnega sodnega okraja. Razmerje med svetom in med imunitetami je mogoče spoznati predvsem v sodstvu in v davkih. K privilegiju svoboščine je spadalo: 1. *Introitus* (vstop kraljevih uradnikov), 2. *exactiones* (dajatve se s tega ozemlja niso dajale), 3. *distictiones*: prepoved uporabe državnih prisilnih sredstev. Ptujski statut tozadevno dovoljuje svoboščino minoritom, dominikancem in »gornjemu dvoru« v čl. 22. tako: »Es schol auch in chainem haus in der stat zu Pettau chain freiung nicht sein, dan da sie von alter zu recht sein schol, daz ist in den zwain chloster und in dem obern des von Pettau hoff, der pei den predigern gelegen ist«. Ptujski imuniteti je prištevati tudi cerkveni najemninski denar »gotzheuser zinsgelt«, ki ga je cerkev sama pobirala v mestu. Minoritski samostan je svojo svoboščino imel že dolgo pred sestavo mestnega statuta, gotovo že od ustanovitve l. 1239. in prav tako tudi dominikanski od l. 1230. Kakih posebnih oprostitev od meščanskih obveznosti (n. pr. oprostitev od plačevanja davkov, popravljanja obzidja itd.) v zvezi s specialnimi oprostilnimi pismi, kakor je to bilo v Ljubljani za posamezne hiše, ptujski statut ne omenja, razen čl. 18., ki obvezuje tudi Jude k vsem obveznostim ostalih meščanov, če zadene mesto kaka nesreča. V izogib slučajni imuniteti ni bilo dovoljeno ptujskim meščanom imeti v najemu plemiških hiš. Še zanimivejša pa je v tem členu določba, da ne sme plemič proti volji meščana prebivati v njegovi hiši (nasilje!). Glede davčnih določb pomeni ljubljanski privilegij od l. 1385., ki prepoveduje vsem onim, ki nočejo nositi meščanskih javnih bremen, mestno obrt, isto, kar čl. 94. statuta: »Wer mit der stat nicht leidet der schol auch mit der stat nicht aufheben«.

G. A. KOS, UMETITEV KOROŠKIH KNEZOV

KMET STAVI KNEŽEVEMU SPREMSTVU VPRAŠANJA

GOSPODARSTVO PTUJA

Po Bücherju pravi Zwitter, je zgodnji srednji vek bila doba sklenjenega hišnega gospodarstva, kjer je vsaka gospodarska edinica v glavnem sama proizvajala svoje potrebščine in použivala vse svoje pridelke. Ko so po Evropi nastala mesta, pa je nastopila doba mestnega gospodarstva: obrtniki mest in kmetje okolice izmenjavajo svoje produkte tako, da prehajajo direktno od proizvajalca k porabniku; to je Kundenproduktion, menjalno gospodarstvo imenovano. Ta mestni gospodarski sistem je najznačilnejši znak gospodarstva v srednjem veku. Mesta so se trudila, uveljaviti svojo gospodarsko politiko, ki je polna mestnega koristoljubja; ozkosrčno podpirajo koristi svojih meščanov na škodo tujih trgovcev in podeželja.

To stremljenje pa ni imelo velikih učinkov, ker so slovenska mesta bila še majhna. To dokazujejo sicer pomanjkljivi podatki za njihovo statistiko. Mesta so bila majhna; Gradec, za vlade cesarja Friderika III. glavno mesto svetega rimskega cesarstva, ni imel čez 4000 prebivalcev. Na Slovenskem največja mesta niso imela več kakor 1000 do 2000 prebivalcev. Za medsebojno primerjavo nudi število jezdecev, pešcev in vozov, ki so jih morala mesta l. 1445. postaviti proti Ogrski, dobro primerjavo. Tako je moral Gradec dati 40 konjenikov, 22 pešcev in 6 vozov, Maribor 28 konjenikov, 24 pešcev in 4 vozove, Ptuj 32 konjenikov, 8 pešcev, 2 voza. Ptuj je torej že v prvi polovici 15. stol., ko še tvori konjenica najvažnejši del vojske, prispeval več kakor Maribor in je torej bil vsaj tako velik kakor Maribor. Prva davčna knjiga iz l. 1600. pove, da je imela Ljubljana tedaj 358 hiš in 138 hiš v predmestjih. Kamnik l. 1516. 177 hiš, Novo mesto l. 1515. 272 hiš.

Mestno prebivalstvo se je delilo v glavnem na tri sloje. Plemstvo in duhovščina se nista pečala z me-

ščanskimi posli in sta bila v mestih le uživalca. Meščani, trgovci in obrtniki so bili samostojni podjetniki. Hlapci, dekle in viničarji so bili gospodarsko odvisni od svojih gospodarjev. Uslužbenci pri meščanih so bili pravno nižji sloj; za njih je veljal poseben pravni red; odgovoren je bil za njih gospodar, in šele, ko so odslužili službo, jih je za prestopok zgrabila oblast.

Tu treba v kratkem poglavju objasniti razmere ptujskih viničarjev v 14. stoletju, kolikor zvemo iz statuta.

V tej dobi so že zemljiške gosposke pritegnile vse nižje sodstvo nase in ga obavljale po svojih uradnikih, ne da bi se ozirale na nekdanje sodstvo po ljudskih sodnikih. Ista usoda je zadela v mnogih krajih, zlasti na Štajerskem, sodstvo na vinogorskih zborih (Dolenc o. c. 198). Direkten dokaz za to bo pač tudi čl. 172. statuta, ki se glasi: »Kakor so se meščani zedinili glede nastavljene dnine v vinogradih s pristankom ptujskega gospoda in to razglasili, tako je neizpremenjeno ostalo v mestu in zunaj«. Prav posebno pa potrjuje še to čl. 170. statuta: »Vsakdo tudi sam kaznuje viničarja za krivdo, ki mu jo je storil«. Torej vse, kar bi spadalo v kompetenco ljudskih sodišč, v našem primeru na vinogorske zbore, posebno čl. 170., vse to ureja za Slovenske gorice in Haloze, kjer so imeli meščani Ptuja že takrat svoje vinograde, mestni ptujski statut. Čl. 170. omenja »weinzurl« = »vencrla«, kakor je danes ljudski izraz za viničarja. Ptujski gospod (»der von Pettau«) bi moral po gorskem pravu biti gorski gospod ptujskim meščanom, ki so že takrat imeli svoje vinograde v Slovenskih goricah in Halozah; oni bi pa morali biti mejaši (Berggenossen) ali sogorniki (Bergholden). Na vinogorskem zboru bi morali določati o občih zadevah (»Gemain Urtl«) vinogradnikov, kamor bi spadala tudi določba čl. 172. o dnini viničarjev. Po tem

členu so z viničarji meščani ravnali kakor s svojo služinčadjo v mestu. Čl. 170. sicer niti ne omenja, ali je viničarjeva krivda velika ali mala, ki jo je na viničarju meščan sam kaznoval (»gepessert«).

Kakšen socialni stan so torej bili ti »Weinzurl«, viničarji ptujskih meščanov že v 14. stoletju? Osebenjki gotovo niso bili: beg iz doline v hribe že z ozirom na omenjeni dve določbi o dnini in kazni ni bil vabljen. Med zemljiškimi gospodi je gotovo veljal dogovor o izročanju beguncev. Mogoče so bili neposredni sluge svojih ptujskih gospodarjev, ki so jih zunaj v goricah naselili in torej tako obravnavali kakor svojo služinčad v mestu po členu 121.—125. statuta.

V Ptujju so po statutu bili sledeči domači obrtniki in trgovci: mesarji, peki, čevljarji, usnjarji, gostilničarji, 24 solnaric, osem voskaric in štiri branjevke. V tem oziru je tudi zanimiva listina iz l. 1307., s katero rudarski mojster Wolfhard iz Hartberga in meščan v Ptujju, prodaja kartuziji v Žiči dohodke v Ptujju, in sicer od hiše ter kleti krojača Ulrika ob Dravi, od dvora usnjarice Filipine, od dvora izdelovalca pergamentov, mesarja Lenturina poleg kopalnice, od dvorca Perdetine, vrta sodarja Zobutija, dvorca Zobontija, izdelovalca studenčnih cevi, peka Rugerja. Kopalnico obravnava listina iz l. 1377., s katero potrjujeta Matej, kopališčar, in njegova gospodinja, da sta kupila v Ptujju pri minoritskem samostanu od Nikolaja Reichenhalla kopalnico. Hartmidu, gospodu Ptujjskemu, sta se obvezala plačevati zato 4 marke graških ali dunajskih penězov in dajati brezplačno kopel grajskemu gospodu, njegovi soprogi, obema komornikom, kuharju, lovcu in ostalemu osebju, ki ne nosi ostrog.

Imena, zabeležena že kot lastna, so nekatera nastala iz nekdanjih stanovskih označb. Iz listin, kjer so omenjeni seveda najpomembnejši meščani, je sklepati, da je bila nemška kolonizacija močna, vsaj v mestih. Ne samo nemška, tudi na Romane kažejo imena. V listini iz l. 1307. je omenjen Andrej Lombard, v listini iz l. 1277. Emcho, Franco, Ortho.

V začetku so imeli obrtniki svoje pravice zato, ker so bili meščani in šele polagoma so se formirali v cehe. V letu ptujskega statuta so že obstojali po nekaterih mestih, toda Ptuj jih še l. 1376. očitno ni imel, ker je vršil nadzorstvo nad obrtniki mestni sodnik in izvedenci sveta. V Ljubljani sta že vojvodi Albreht in Leopold med l. 1365.—1379. podelila krznarskemu cehu privilegije; krojaški je bil ustanovljen l. 1399. Mogoče je, da so v tej dobi tudi v Ptujju že bile cerkvene bratovščine obrtnikov, toda cehi so nastali šele s tem, da so bile podeljene kaki obrti določene gospodarske pravice, ki jih pa je mogla podeliti samo posvetna oblast (Zwitter: o. c. 57). Tak ceh z ustanovnim pismom posvetne oblasti pa bi gotovo omenjal kak člen ptujskega statuta. Glavno določbo cehovskih statutow, izključitev vseh nečlanov, torej za Ptuj l. 1376. brez cehov, vseh nemeščanov od obrtništva in prodajanja svojih obrtnih izdelkov v mestu in njegovem pomirju pa vsebujejo že prvi členi statuta; prepovedujejo prebivalstvu ptujskega predmestja trgovino in obrt. Ob torkih smejo v mestu tržiti le kakor gostje, tuji trgovci. Tja do reke Pesnice in do Drave so bile prepovedane pekove peči, prodaja kruha, čevljarji, usnjarji, mesarji. Pesnica kot

meja je značilna in je morala biti že l. 1376. stara; v 12. stoletju je tvorila mejo proti Madžarom, s katerimi je šele nadškof Konrad (1120.—1147.) sklenil mir. Predvsem pa je važen čl. 60., ki določa: »Er (sodnik) schol nicht gestatten, daz iemand in der stat chainerlai gewerff oder arbeit treibt, der nicht purchrech hab«.

Strog nadzor so imele živilske obrti pekov in mesarjev. Mestni svet je določal šest izvedencev (sechser), šestake za nadzorstvo. Stvarna je tozadevna določba: »Če zmanjka v mestu kruha, naj gre sodnik k vsem pekom in pri katerem najde moko pa nima kruha na trgu ali v peči ali testa v koritu, ta plača mestu 60 penězov in sodniku 60. Pek pa, ki nima moke, je oproščen globe. Vzorna je tudi določba: »Če bi pekli peki premajhen kruh, morajo sodnik in za to določeni dotični kruh zaseči in poslati revežem v mestno zavetišče«.

Čl. 8. potrjuje, da so že l. 1376., kakor še danes, vozili špeharji iz okolice (genfleischker) na trg svinjino na tržni dan. Zaradi konkurence mestnim mesarjem so smeli prodajati samo cele svinje, polovice in četrtine.

Obrtniki so v pretežni meri producirali le za potrebo mesta in ptujske okolice, Ptujjskega polja, Slovenskih goric in Haloz. Izvozne obrti še ne omenja statut nobene; ni bila potrebna, ker je imelo meščanstvo dovolj kupcev svojim izdelkom v okolišu, ki je bil gotovo že v 14. stol., po izvršeni kolonizaciji, gospodarsko aktiven. Na štajerskem je le železarska, suknarska in usnarska obrt delala za izvoz. Da je temu bilo tudi v Ptujju l. 1376. tako, nam indirektno dokazujejo statutne določbe, ki dovoljujejo meščanom iz Slov. Bistrice na tržni dan, v torek, prodajati surovo sukno (loden), suknje in plašče ter usnje; sukno samo na lakte, usnje pa rezano! Dovoljena pa jim je bila samo prodaja na drobno, ker si moramo misliti, da so v Ptujju že takrat bili domači usnjarji in suknarji, čeprav jih statut izrecno ne omenja. Važno je bilo suknarstvo. Na štajerskem je bilo razvito v Oberwölzu, Murau, Judenburgu, Knittelfeldu in Slovenski Bistrici, torej tam, kjer je bilo ovčarstvo. V Ptujju so morali biti tudi pivovarnarji, ker omenja čl. 175. »piergassen«, pivovarsko ulico. Deželni knez pa je pivovarstvo omejeval, da bi se použilo vino Sp. štajerja in tudi, ker je na Zgornjem štajerskem priraslo premalo ječmena. Slad so zato izdelovali večinoma iz ovsa, redkeje iz ječmena ali pšenice. V Judenburgu je l. 1426. bila le ena pivovarna v Židovski ulici, v freisinškem Oberwölzu pa je smel vsak meščan pivo variti. Koliko pivovarn je bilo v Ptujju, ni iz statuta razvidno; zaradi dobrega vina bližnjih Slovenskih goric menda ne preveliko.

TRGOVINA

Stik s kupci s podeželja se je vršil poleg dnevne prodaje obrtniških izdelkov in trgovskega blaga predvsem na mestnih sejnih. Pred nastankom mest so se sejmi vršili najbrže v času cerkvenih prošenj, v Ptujju na dan sv. Jurija, ki je patron mesta. Verjetno je, da je Ptuj že imel od svojega srednjeveškega začetka tedenske sejme, ki jih statut le potrjuje, in sicer ob torkih. Pravico podeljevanja sejmov je imel deželni knez; samo on je mogel podeliti sejme tudi pri-

vatnemu mestu, kakor je bil Ptuj. K letnemu sejmu je spadala njegova svoboščina ali proščenje (Freiung). Vsi udeleženci sejma so uživali določen čas pred in po sejmu posebno zaščito svojega življenja in imetja. (Ptujski statut čl. 180.—185.). Udeleženec je za čas svoboščine bil svoboden tudi pred pravnim postopanjem v civilnih in nižjih kazenskih zadevah (feindschaft und farthung), samo za kriminalna dejanja (totschlag) ne (pt. št. čl. 173.—185.). Ker so se prve podelitve letnih sejmov izvršile ustno (Zwitter o. c. 22), zato za starejša mesta in tudi za Ptuj nimamo ohranjenih podelitvenih listin prvih letnih sejmov.

Ob času proščenja določa statut posameznim obrtnikom in kramarjem mesta za njihove stojnice. Tako imajo čevljarji določeno pivsko ulico »piergassen«, ki je še Pirchegger ne zna lokalizirati. Slekovec pa dokazuje v svoji študiji na podlagi urbarja iz l. 1597., da je ta ulica bila pri mestnih vratih »Spechthor«, ki so vodile na današnjo ljutomersko cesto pri okrajnem glavarstvu. Peki in branjevke so tržili pod starodavnim mestnim stolpom in do mesta, torej po glavni dovozni ulici, v franciscejski skici imenovani »Spittalgasse«, danes Cankarjeva.

Za srednjeveška mesta je značilen gospodarski separatizem z omejitvami za tuje trgovce; to je tako zvano pravo tujcev (Fremdenrecht, Gästerecht). To »pravo« tujcev gostov (čl. 12., 13., 53., 54., 128., 190., 193.) otežkoča direkten promet in jih sili, prodajati produkte ali pa kupovati potrebščine svoje dežele v mestu samem in tu le v trgovanju z meščani in ne s

tujci, da so prišli meščani s tem do vmesne trgovine. To točno in posebno naglaša čl. 131. statuta tako: »Und sunderlich in der wochen schol ain gast dem andern nichtz verchafften, chlain noch grosz, haimleich noch offenleich. Welcher daz ubervert, der ist darumb zu pusz verfallen auf die stat V. march den., dem richter LX. den., iedem zwelfer XL. den. und dem schergen XX den.« Globe za preprodajo tujega trgovca s tujim trgovcem znašajo torej 2000 penezov ali 8 mark in 33 penezov, kar je prav lepa vsota. Razen tega je bilo prepovedano tujim trgovcem prodajanje ali kupovanje na drobno; dovoljeno jim je bilo le trgovanje na debelo, da niso mogli delati konkurence meščanom. To ureja čl. 130. tako: »Es schol auch ain gast dem andern des ertags under ainem phunt gewegner hab nicht verchafften, noch chain gantz stuck barchant nicht versneiden, noch under ainem virtail wachs noch palg nicht verchafften«. Po čl. 134. niso tujci smeli imeti v svojih lopah niti laktov niti tehtnic; tudi blaga niso smeli kazati tuji trgovci drug drugemu med tednom; praviloma so smeli tržiti le v torek.

Tako zvane izložne pravice (Niederlagsrecht) pa Ptuj od trgovcev, ki so vozili na Ogrsko, kar je zanimivo, ni zahteval (čl. 136.). Ta člen in njega avtor nezavestno potrjuje širjenje in pospeševanje nemških gospodarskih interesov z zapada na vzhod v Panonsko nižavje, od koder smejo zato Ogri ob vsakem času prinašati v poljubni množini na ptujski trg ribe. Meščani enega mesta so veljali sosednim kot »gostje« ali točneje kot tujci.

ZDRAVSTVO STAREGA NOVEGA MESTA

DR. DRAGO MUŠIČ, CELJE

I. NOVOMEŠKI ZDRAVNIKI OD 16. DO 19. STOLETJA

V prvi dobi po ustanovitvi Novega mesta (l. 1365.) je bilo zdravstvo predvsem domena *ljudske medicine*, ki je delovala po prastarih, iz roda v rod podedovanih izročilih in običajih. Večina meščanstva tedanjega Novega mesta, razen plemstva, tujih trgovskih, obrtniških in vojaških družin, je pač izhajala predvsem iz okoliškega kmečkega prebivalstva. Ta sloj je prinesel s seboj v mestno življenje vse običaje in vraže, ki so odločale takrat, kakor v izdatni meri tudi še danes, v primerih poroda, bolezni, nezgode in smrti. Premožnejši sloji v mestu, kakor tudi graščaki na podeželskih gradovih tedanje dobe se v tem oziru tudi niso bistveno razlikovali od preprostega ljudstva. Iz Valvasorjevih opisov življenja na gradovih se lahko prepričamo, kako primitivna je bila miselnost tedanjih meščanskih in plemiških krogov.

V srednjem in zgodnjem novem veku je bilo zdravljenje razen tega tudi še v rokah raznih *mazačev*, *sejmskih zdravnikov*, *šarlatanov*, *operaterjev mrene* in *kamna* v mehurju, v rokah *brivcev*, *kopalnih mojstrov*, *padarjev* itd. Pozneje so se pojavili *ranarji* ali *kirurgi*, ki so bili nekoliko bolj izobraženi. Prvotno so bili kirurgi organizirani v obrtniških cehih in so se izučili pri starejšem mojstru. Drugod po svetu so imeli že v

13. stoletju posamezne kirurške šole, za naše kraje pa je bila osnovana mediko-kirurška šola na Dunaju (Josephinum) šele v 18. stoletju. Kmalu nato je država pridelila tudi učnim zavodom filozofije in teologije, ki so obstojali tudi v Ljubljani in v Celovcu že v 17. stoletju, še mediko-kirurški učni zavod (l. 1782.). Ljubljanski mediko-kirurški zavod je prenehal delovati dokončno s šolskim letom 1850./51. Drugod so bili zavodi preoblikovani v liceje, oziroma v fakultete, razen mest, ki so imela medicinske fakultete že od prej.¹

Zdravniki, doktorji medicine so bili v srednjem veku precej drugačni kakor pa zdravniki po drugi polovici 19. stoletja. Njihova univerzitetna izobrazba je bila predvsem filozofska in teoretska. Graduירani zdravniki so se pečali z internimi boleznimi. Bolnikov niso preiskovali v smislu današnjih načel medicine; otipavali so samo puls, ogledovali so urin, o bolezni pa so si dali referirati od bolnika samega ali pa od posredovalca. Pod častjo jim je bilo, da bi si mazali roke s točno preiskavo bolnika, s kirurškimi posegi ali pa s porodničarstvom. Zdravnikovo delo je bilo: učeno disputiranje, diagnoza in dolg, kompliciran recept. Vse drugo je bilo prepuščeno kirurgom. V Nem-

REMOR NON OPPRIMOR.

LAVRENTI REBECK PHILAE ET MED. DOCTOR

EX LIBRIS DR. PHIL.
ET MED. L. REBEKA
Iz zbirke „Carniolica“
dr. Schoepla
na Vrhovem

čiji so l. 1725. odredili strogo ločitev delokroga doktorjev od delokroga kirurgov. Doktorjem je bilo prepovedano vršiti kirurške posege, kirurgi pa so smeli zdraviti v krajih, kjer ni bilo doktorjev, tudi notranje bolezni. Če pa je bilo le mogoče, so morali v težjih primerih konferirati z bližnjim doktorjem. V Avstriji je bil izdan šele l. 1872. zakon o enotni splošni izobrazbi doktorjev medicine. S tem so končno prenehale delovati šole, v katerih so se šolali kirurgi in je prešla medicina po zakonu izključno v roke zdravnikov s fakultetno izobrazbo.

Ker je bilo doktorjev medicine na Dolenjskem še v 19. stoletju zelo malo in so bili dostopni predvsem le bogatejšim slojem, ne moremo aplicirati pravkar omenjenih nemških in avstrijskih uredb tudi na kulturno in socialno zelo zanemarjeno avstrijsko podeželje. Če, postavim, govorimo o Dolenjskem 17. ali 18. stoletja, se moramo zavedati, da govorimo o stanju, v katerem so se nahajale takrat široke plasti kmečkega in malomeščanskega slovenskega ljudstva, ne pa tuje plemstvo. Dolenjsko ljudstvo je bilo torej izročeno vse do konca 19. stoletja predvsem znanju in moralnim kvalitetam kirurgov (ranocelnikov), posvetnih ali pa samostanskih.²

V Novem mestu, kakor tudi drugod po Kranjskem, je igrala že zgodaj v srednjem veku veliko vlogo *samostanska medicina*. Iz dobe samostanske medicine se nam je ohranilo obilno gradivo na nekdanjem Kranjskem, posebno pa tudi v Novem mestu samem. Samostani so se že v 9. stoletju in morda še prej pečali z zdravljenjem in zdravilstvom. Za samostane na Kranjskem so ohranjeni viri, ki govorijo že v 12. in 13. stoletju o menihih zdravnikih in o samostanskih lekarnah. V starih samostanih je bil vedno po eden ali več menihov, ki so bili večji zdravništva in lekarništva. To je bil »infirmarius«; brat laik pa, ki je oskrboval lekarno (farmakopolo), je bil »farmakolog«. Infirmarius je oskrboval bolnike v bolniški sobi (infirmaria, infirmatorium), ali pa na bolnikovem domu. Javnih bolnišnic v današnjem smislu takrat še ni bilo. V samostanske infirmarije in apoteke so se zatekali po pomoč seveda tudi posvetni bolniki. Tudi premožni bolniki so se radi posluževali samostanskih zdravni-

kov, posebno še, ker so bili podeželski posvetni kirurgi in padarji večinoma manj izobraženi in na slabem glasu; prav tako pa pogostoma tudi tedanji doktorji medicine niso uživali posebnega slovesa. Radi tega so nastajale razne afere in tožbe. Ponovno so samostane v Novem mestu, Ljubljani in Kamniku posvetni zdravniki in kirurgi radi konkurence tožili oblasti, tako celo cesarici Mariji Tereziji, češ da zdravijo civilno prebivalstvo vsevprek, tudi izven samostana, celo ženske bolnike itd. Tako so l. 1762. obtožili tudi novomeškega samostanskega kirurga *Fr. Leopolda*, češ da »ga je kot zdravnika in kirurga vsepovsod dosti«.^{3 4 5 6}

Novomeški frančiškani, ki so prišli v mesto l. 1469.,⁶ so se v smislu svojih redovnih pravil najbrže že od vsega začetka pečali tudi z zdravljenjem. Do pravega razmaha pa je prišla samostanska medicina v Novem mestu, ko si je samostan po začetnih težavah — uboštvu, borbah z novomeškim kapitljem, po turških vpadih, požarih itd. — gospodarsko opomogel. Na višku je bila samostanska medicina v Novem mestu v prvi polovici 18. stoletja. Kakor navaja samostanski kronist, se je nahajala samostanska lekarna izven dormitorija patrov, tam, kjer je bil nameščen klerikat; tega pa se danes ne da več ugotoviti, tudi se žal ni ohranilo prav ničesar več od inventarja nekdanje samostanske lekarne. V samostanski kroniki so omenjeni imenoma razni samostanski kirurgi in lekar-narji, tako n. pr. *Fr. Arzenij Pierling*, o priliki epidemije težke gripe, legarja ali škrlatinke, v l. 1759./60. Od marca do srede aprila 1760. je težka gripa pokosila v mestu vsak dan po deset ljudi in je nazadnje pobrala še kirurga Pierlinga. Za njim je žalovalo vse mesto in okolica, ker je bil ljudomil in odličen zdravnik (»chirurgus peritissimus«). Samostanski nekrologi in Fajdigova kronika (v biblioteki ljubljanskega frančiškanskega samostana) navajajo še samostanske kirurge: *Fr. Donulus Eckhard* († 1713.), *Adalbert Kronberg* († l. 1760.) in *Damjan Petz* († l. 1824.). V seznamu redovnikov v novomeški samostanski knjižnici je omenjen še kirurg *Fr. Secundus Neydecker* (l. 1780.). Na nekaterih medicinskih knjigah samostanske biblioteke pa so podpisani še *Fr. Sigismund Skerpin*, *Jos. Petz* in *P. Bernardinus Gregorič* (l. 1714), ki je dal kot gvardijan l. 1720. obnoviti samostansko infirmarijo.

PODPIS DR. I. GOSJAKA - GANSERJA
Iz »Pisem deželanstva«. Nar. muzej

Kakor v ljubljanskem, je tudi v novomeškem frančiškanskem samostanu ohranjena iz tiste dobe obsežna medicinska biblioteka. Cela biblioteka novomeškega samostana ima več tisoč knjig, medicinska sama pa okoli dve sto. Zastopana so skoro vsa važnejša dela tedanje dobe od 15. stoletja naprej. Medicinske knjige so večinoma poklonjene, kar se da sklepati iz podpisov darovateljev. Med knjigami, ki so prišle v medicinsko biblioteko med zadnjimi, je veliko število knjig o homeopatski medicini, s katero sta se pečala v prejšnjem stoletju v samostanu predvsem *P. Benignus Snoj* in *P. Rafael Klemenčič*. Pozneje pa so tudi močno zastopane Kneippove knjige in podobno. Zanimivo je, da je v biblioteki sedem različnih farmakopej, oziroma farmakopejam odgovarjajočih del. Iz tega se da sklepati, da se je tudi samostanska lekarna strogo držala predpisov. Po letu 1569. je bila v mestu že po ena ali pa sta poslovali dve javni lekarni, ki sta bili pod stalnim nadzorstvom deželnih zdravnikov in upravnih oblasti. Dokler pa v mestu ni bilo javne lekarne, je bila samostanska lekarna javna in takrat pod kontrolo oblasti.

H koncu 18. stoletja je začelo delovanje samostanske medicine popuščati; razvijalo se je javno zdravstvo, v mestu je bilo vedno več izšolanih posvetnih kirurgov in zdravnikov. Tudi kvaliteta posvetnih kirurgov, zdravnikov in lekarn se je izboljšala. Usoden udarec pa so samostanom prizadejale tudi v tem oziru ostre reforme Jožefa II., ki so mnogo samostanov sploh ukinile. Za 19. stoletje ne najdemo v samostanski kroniki nobenih zapiskov več o samostanskem zdravstvu v Novem mestu.²

Javno zdravstveno skrbstvo začenja na nekdanjem Kranjskem okoli l. 1530. Takrat so deželni stanovi uvideli nevarnost pogostnih in težkih epidemij, ki so jih prinašale v deželo vedne vojne. Opazili so, kako je prebivalstvo vse bolj in bolj osirotevalo in so zato začeli nameščati stalne deželne zdravnike. Zdravniki naj bi tudi kontrolirali lekarne, ki so jih subvencionirali deželni stanovi. Razen tega pa so takrat tudi že mnogoštevilne medicinske fakultete v Italiji, Franciji in Nemčiji producirale vsako leto večje število zdravnikov in so tudi ti s svoje strani pritiskali na domače oblasti, da jih namesto s stalno plačo. Tudi so deželni stanovi podeljevali štipendije za študij medicine.⁷

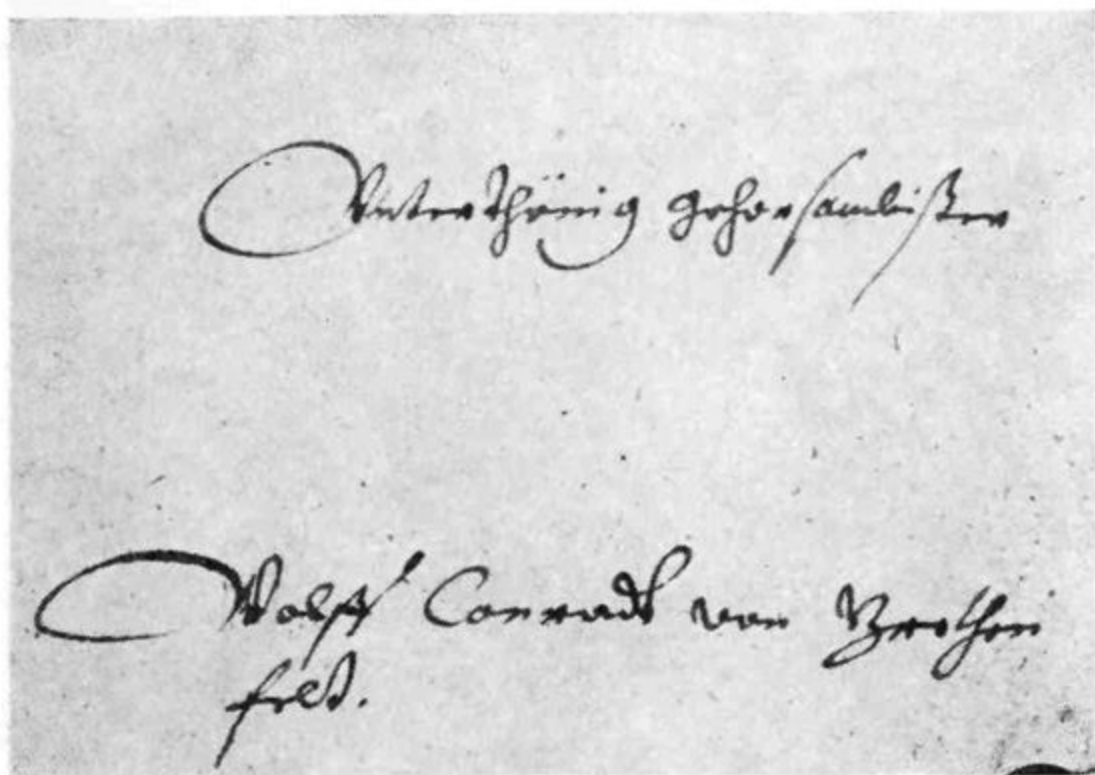
Leta 1548. apelira pametni in pošteni ljubljanski zdravnik Reiffinger na stanove, da sam ne more več zmagovati vsega dela, češ da so bili pred njim v Ljubljani po dva do trije zdravniki, v Novem mestu pa je bil po eden. Iz tega torej lahko sklepamo, da je moral biti v Novem mestu prvi graduirani zdravnik že v prvi polovici 16. stoletja, kar je z ozirom na tedanje zdravniške razmere zelo zgodaj. L. 1573. pa predlaga K. pl. Weixlberg¹¹ na dvorni veči (Hoftaiding) v Regensburgu v imenu deželnih stanov Kranjske, da naj se vendar že pošlje na Dolenjsko stalnega zdravnika.⁸ L. 1575. omenja W. pl. Thurn v deželnem zboru sklep stanov, da bodo poslali v Novo mesto poleg plačanega lekarnarja tudi plačanega zdravnika, češ da zdravnik Baltazar Burger ni hotel iti doli in da v mestu še vedno ni zdravnika.⁹ Posamezni zdravniki so torej morali biti v mestu že pred l. 1548.; kot prvi *deželni zdravnik* pa je nastopil na Dolenjskem službo *dr. Andreas Charopius* (Italijan?), ki je bil doli od 18. aprila 1575. do ca. 1585.^{10 11} Pred njim je bil v Novem mestu

GRB DR. GOSJAKOVEGA SORODNIKA (BRATA?)
Iz „Kronike Bratovščine sv. Dizma“. Nar. muzej

dr. Jakob Chlapitz (Hlapec?), v letu 1573. Nato je prišel v mesto *dr. Krištof Homelius*. Homelius je bil Nemec (Homel?); bil je znan pripadnik takrat še novih Paracelsovih nauk in njegovih kemičnih zdravil. Ob sprejemu v službo je dež. stanovom obljubil, da se bo posluževal starih Galenovih medicinskih nauk in novih Paracelsovih, kakor bo v konkretnem primeru potrebno. V tej dobi so imeli deželni zdravniki okoli 200 goldinarjev letne plače (za 300 gld. se je dobila takrat hiša, kakršne so bile v tedanji Židovski ulici v Ljubljani).¹⁰

Ob koncu 16. stoletja je nastopil v Novem mestu službo deželnega zdravnika *dr. Bartolomej Schober*. Kakor poroča kranjski zgodovinar Dimitz, je Schober nastopil službo 7. novembra 1587. Schober je posebno znan radi tega, ker je z njegovim imenom povezan dober del stare zgodovine farmacije na Kranjskem. (Gl. tudi članek Mr. Minařika v prihodnji številki *Kronike*.) Deželni stanovi so Schobra zaslišali o njegovem mnenju o priliki podelitve službe dež. lekarnarja v Novem mestu Johanu Leykaufftu. Ob isti priliki je Schober v poročilu stanovom na lastno pobudo sestavil obširna navodila in pouk o poslovanju lekarnarjev; navodila obsegajo osemnajst točk.^{3 12 13} Schober je deloval v Novem mestu menda do l. 1598.

PODPIS DR. W. K. BRECKERFELDA
Iz „Pisem deželanstva“. Nar. muzej

Ob koncu prve polovice 17. stoletja je bil v mestu zdravnik *dr. Andreas Morell* (Morelli?); o njem vemo, da so ga stanovi poklicali l. 1654. iz Novega mesta v Ljubljano.^{14 15 16 17 49} Okoli l. 1655. je bil kratek čas v mestu *dr. Andrej Compiter* (Kopitar?).^{15 16} Do leta 1658. je bil doli tudi znani zdravnik, nemirni duh in veseljak *dr. phil. et med. Lavrencij pl. Rebek*, ki je delal stanovom in svojim stanovskim tovarišem obilo preglavic. Imel je celo vrsto afer, ki so jim sledile preiskave, ostri ukori, grožnje in kazni s strani ljubljanskega protomedika in dež. stanov. Deloma se je Rebek pregrešil, ker je napačno uporabljal takrat še nova kemična zdravila, ker je napačno zdravil in ker ni bil zadosti podkovan v teoriji. Ni se držal predpisanih zdravniških tarifov, sam delal in prodajal zdravila, desavuiral je, javno zasmehoval in kritiziral svoje tovariše, njihove recepte in njihov način zdravljenja. Tudi se ni pokoril odredbam deželnih stanov, ker se kljub ponovnim pozivom ni hotel preseliti iz Ljubljane v Novo mesto. Končno pa so ga le ugnali in se je poboljšal, ker beremo v zapiskih sej deželnih stanov, da je šel v Novo mesto in da so mu povišali plačo.^{14 15 16 17 18 19 20 21}

L. 1662. je v Padovi promoviral *dr. phil. et med. Ivan Gosjak - Ganser*, rodом iz Novega mesta. Njegov oče je bil menda tudi zdravnik ali pa vsaj ranocelnik. Mlajši Ganser je bil lastnik gradiča »Pred mostkom«, »Steinbrückl bei Neustädtl« (sedaj gradič »Kamen«, last Šukljetrovih dedičev v Kandiji). Valvasor ga imenuje »Steinhof«. Ganser je bil l. 1685. sprejet v deželne stanove in je umrl 17. januarja 1689. Nekaj mesecev pred svojo smrtjo je v ustnem testamentu pred pričami volil frančiškanskemu samostanu med drugim 1000 goldinarjev z željo, da se bere zanj vsak mesec po ena sv. maša. Pokopan je pri frančiškanih sredi cerkve. Radi velike vsote, ki jo je namenil pokojni Ganser samostanu, so se potem vršila dalj časa razpravljanja z dediči, ki z njegovo odločbo po vsej pravici niso bili zadovoljni. V zadevo se je vmešal tudi brat zgodaj umrlega zdravnika, dr. iur. Gregor Ganser, ki je bil tajnik dež. stanov v Ljubljani.^{6 22 23 24 25 27}

Protokoli sej dež. zbora omenjajo v tej dobi še nekega novomeškega zdravnika *dr. Poigla* ali *Pügla*²⁸ (Pugelj?, ime je v aktih slabo čitljivo). Okoli l. 1621. sta bila v Novem mestu zdravnika *dr. Andreas pl. Mor-*

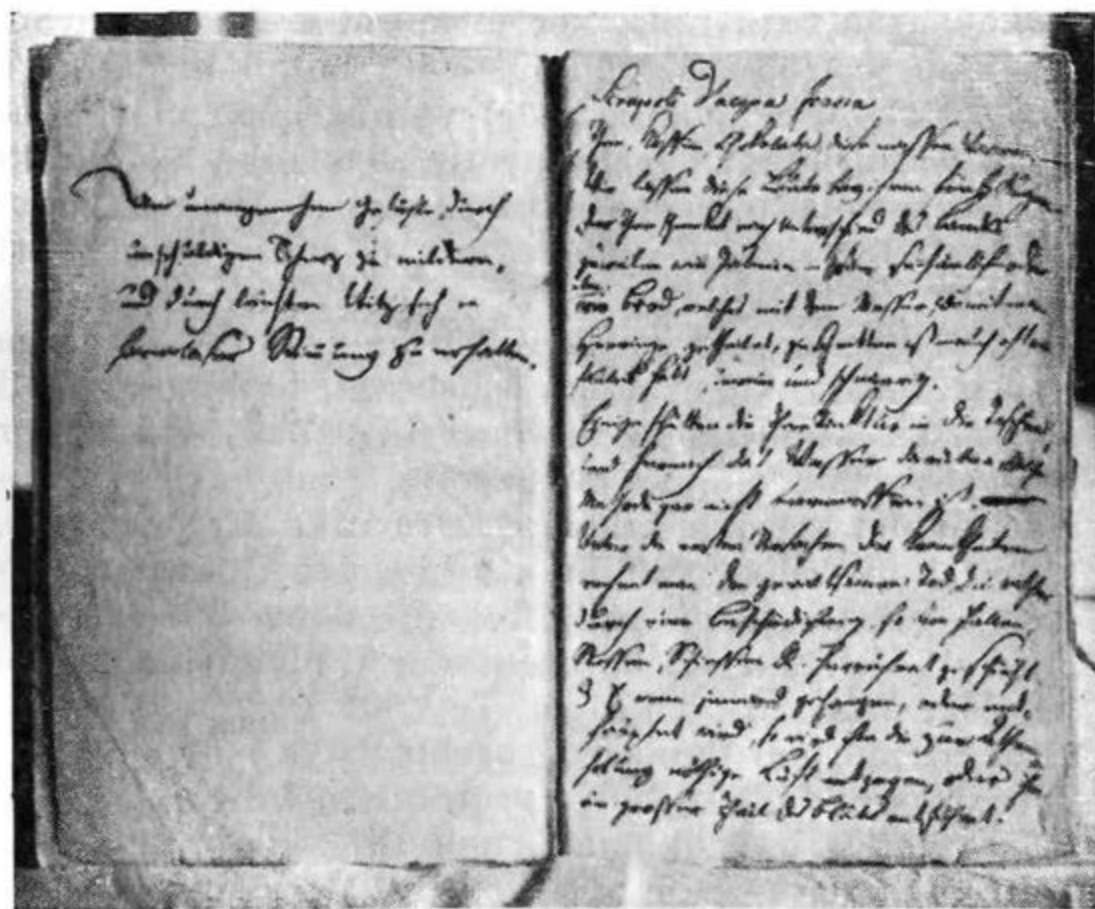
dax zu Parthendorf in *dr. Gregor pl. Raab*.²⁹ O njima vemo samo to, da sta 12. junija 1621. poročala dež. stanovom, da jima je kot domačinoma neprijetno vršiti kontrolo novomeških apotek in radi tega prosita, da naj bi za to delo delegirali ljubljanske zdravnike. Dr. Raab je bil v službi stanov od l. 1610. do l. 1623. V frančiškanski cerkvi je pokopan neki Gregor pl. Raab, ki je umrl l. 1621., bil je mogoče sin ali pa stari oče zdravnika G. Raaba.^{8 35} Ob koncu stoletja je bil v mestu zdravnik neki *dr. Rochner*. Leta 1698. ga omenja samostanska kronika, ko je samostanu prodal njivo.^{6 48}

L. 1630. se pojavi na Kranjskem plemiška rodbina Breckerfeldov. Prvi kranjski Breckerfeld zu Impelhoven, čigar rod je živel v Nemčiji ob Renu, je bil *dr. Konrad pl. Breckerfeld*, sin Petra in Elizabete, roj. v Bachars und Hecht. Bil je rojen v Jülichu, študiral je medicino v Kölnu, Parizu, Avignonu, Padovi, Bologni, Mantovi in Pisi. Najbrže so ga dež. stanovi, ki so takrat iskali zdravnike po italijanskih in nemških univerzah, privabili, da se je naselil na Kranjskem. Verjetno je, da je na ta način prišlo na Kranjsko v 16. in 17. stoletju več nemških in italijanskih plemiških rodbin. Konrad Breckerfeld se je oženil l. 1630. s kranjsko plemkinjo Gneditzevo. Z njo je priženil posestvi Rukenštajn in Impolo (v sedanji občini Boštanj ob S., oziroma Studenec pri Sevnici). Na aktih o priliki zopetne otvoritve Muharjeve lekarne v Novem mestu iz l. 1640.,^{36 37} je dr. Konrad Breckerfeld ponovno omenjen kot novomeški fizik. Bil je lastnik sedanje Bergmannove hiše. Zagrebški zgodovinski viri pa navajajo, da je 3. junija 1643. hrvatski sabor v Zagrebu imenoval dr. Adama Breckerfelda za svojega zdravnika.³² Rodbinska kronika in rodovniki ne poznajo v tem razdobju nobenega dr. Adama Breckerfelda, pač pa je verjetno, da je bilo drugo Konradovo ime Adam, ker je ime Adam tudi še zastopano v poznejših generacijah rodbine. Novomeški Konrad B. bo torej najbrž identičen z zagrebškim Adamom, posebno še, ker tukajšnji in zagrebški viri povedo, da je dr. Wolfgang Konrad Breckerfeld sin Konradov, oziroma Adamov. Zagreb, Karlovac in Novo mesto so bili takrat upravni mejaši in je tudi sicer obstajal med temi mesti znaten trgovski in politični kontakt. Tako je prav lahko mogoče, da je bil Konrad nekaj let v Zagrebu fizik. L. 1659. je moral biti Konrad že zopet v Novem mestu, ker je podpisan na aktih revizijske komisije novomeške lekarne skupaj z novomeškima zdravnikoma Rebekom in Burkhardom. Dr. Konrad Breckerfeld je umrl l. 1665. v Novem mestu in je pokopan v škapulirski kapeli samostana, v Lenkovičevi grobnici.^{30 31 33}

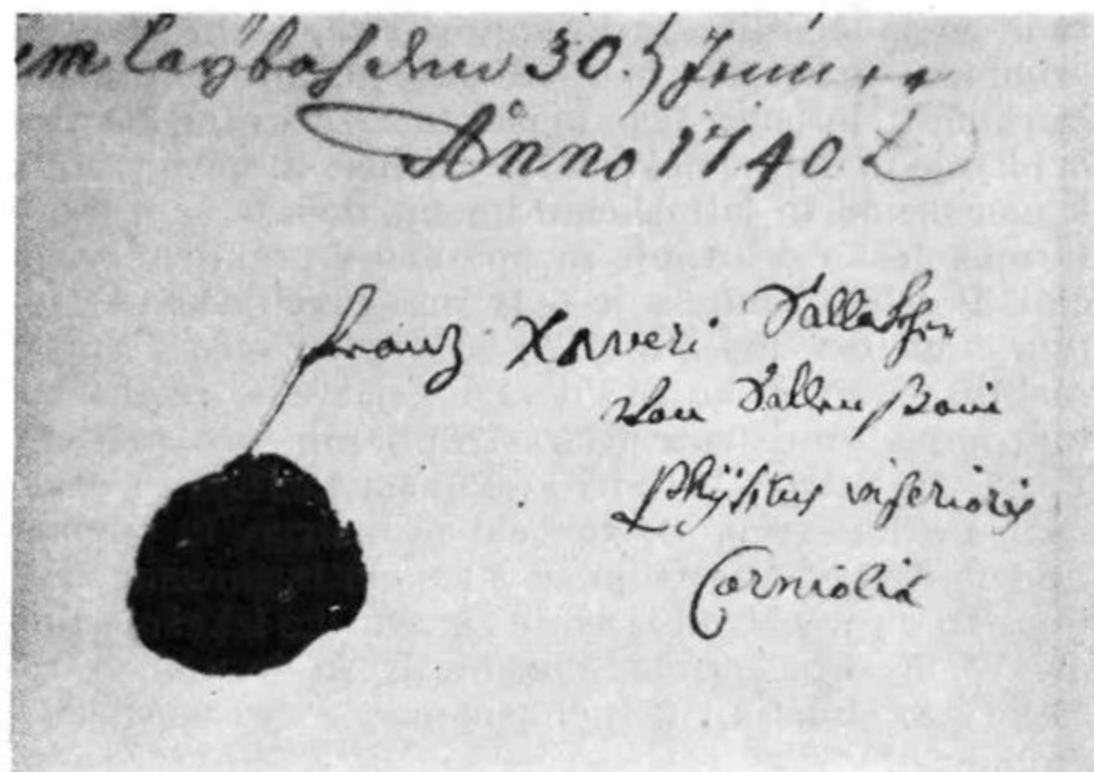
Drugi iz rodovine Breckerfeldov, ki je bil zdravnik, je bil Konradov sin *dr. Wolfgang Konrad pl. Breckerfeld*. Rodil se je 1661. 1678. je diplomiral v Bologni in se je l. 1680. oženil s hčerjo ljubljanskega zdravnika dr. Franca de Coppinija. L. 1698. je po zamenjavi in doplačilu pridobil graščino Stari grad pri Novem mestu. Dr. W. K. Breckerfeld je bil obče znan in klican praktik, predvsem kot zdravnik plemiških rodbin in klera v bližnji in daljni okolici Novega mesta, kakor tudi v Zagrebu in v sosedni Vojni Krajini. Po stari korespondenci zagrebških škofov je dr. W. K. Breckerfeld zdravil poveljnika Frana Chernkoczija in grofa Ratkaja iz Stenjeveca. Nekateri bolniki so radi zdrav-

ljenja prišli tudi za dalj časa k Breckerfeldu v Novo mesto. Chernkoczi je bil, sodeč po pismih, ki jih je pisal svojemu prijatelju škofu Brajkoviću v Zagreb, težko bolan na jetrih. Dr. Breckerfeld je poklical h konziliju še novomeškega zdravnika dr. Burckhardta in dr. Lupinisa iz Ljubljane, ki je bil znan diagnostik. Kakor piše Chernkoczi, je bil Lupinis tako imeniten zdravnik, da bi mu bilo še celo na Dunaju težko najti para. Chernkoczi je ostal v Novem mestu dalj časa, ker je uvidel, da bo zdravljenje trajalo precej dolgo in da se ne more »čarati«. Tudi škofa Brajkovića je zdravil Breckerfeld. Prva dva dni je Brajković dobil »odvajalna sredstva, od tretjega dne pa prašek za oslajenje krvi, vsak dan po enega, štiri ure pred obedom. Nato so mu izpustili iz jetrne žile na desni roki šest unc krvi, nato je moral še štiri dni jemati praške za oslajenje krvi, odvajalno pijačo in sirotko od kozjega mleka, ki je bilo destilirano skozi steklene posode.« Brajković pa kljub temu ni ozdravil, temveč se je pozneje zdravil še v Grazu in na Dunaju, kjer je tudi umrl.

Od zapuščine dr. W. K. Breckerfelda je ohranjen del biblioteke. Njegove medicinske knjige in preostale knjige poznejših Breckerfeldov se nahajajo sedaj v vili g. A. Jordana v Družinski vasi pri Novem mestu. V Breckerfeldovem arhivu v Narodnem muzeju je tudi še ohranjen katalog nekdanje še kompletne Breckerfeldove biblioteke (Catalogus librorum althenburgensium). V Jordanovi zbirki se nahaja rokopisna knjižica dr. W. K. Breckerfelda z naslovom: »Scrupoli d' acqua fresca« z motom: »Um unangenehme Gefühle durch unschuldigen Scherz und durch leichten Witz sich in furchtloser Stimmung zu erhalten«. V knjižnici so pol resne, pol šaljive pripombe medicinske vsebine in pa zbirka beletrističnih poskusov, najbrž o lastnih doživljajih iz dobe študijskih let in potovanj po Švici in Franciji. Zanimivi so tudi stavki o kavi, čaju, čokoladi, kakau in tobaku, ki so ravno v tistih časih prodrli v Srednjo Evropo in so se tedanji medicinski pisatelji mnogo pečali z njimi in jim pripisovali najrazličnejša in fantastična delovanja.^{45 46} Dr. W. K. Breckerfeld je umrl 10. maja 1715. na Starem gradu

PRVA STRAN ZAPISKOV DR. W. K. BRECKERFELDA
Zbirka g. A. Jordana v »Družinski vasi«

PODPIS I. FR. XAV. ZALOKARJA — SALLACHER V. SALLENSTEINA
Iz »Pisem deželanstva« Narodni muzej

in je tudi on pokopan v škapulirski kapeli. Napis nagrobne plošče si je sestavil sam in dal narediti grobnico že dvajset let pred svojo smrtjo. Napis nagrobne plošče v slovenskem prevodu (P. A. Furlan) se glasi:

»V življenju si je pripravil to bivališče,
ki si ga je zagotovil z varstvom,
ki ga je (v oporoki) naročil soprogi in potomcem:
v kapeli Device.

Kakor iz prsti narejen, enako v prst spremenjen,
ko ga je smrt prehitela, počiva tu zadovoljen
prejasni in prevzvišeni gospod Volbenk
Konrad pl. Prekerfeld Impelhoffenski.
V letu 1695.«^{6 8 35}

Grobnice Breckerfeldov in drugih novomeških zdravnikov se mogoče nahajajo še danes nedotaknjene pod sedanjim tlakom v ladji cerkve, oziroma v škapulirski kapeli. Breckerfeldov prvorojenec je bil jezuit Franc Anton, ki je bil znan astronom. Peti sin W. K. Breckerfelda je bil znani, vsestransko izobraženi in nadarjeni Johan Sigismund, ki je napisal celo vrsto upravno-političnih, zgodovinskih in drugih del. Ta pa je imel med drugimi tudi sina Franca Antona, ki je bil znani topograf Kranjske.^{6 31 32 33 34 35 36 37 23 24 27}

Breckerfeldova vrstnika v Novem mestu sta bila takrat še zdravnika dr. Burkhardt in pa Tržačan dr. Ivan Standler. Standlerja sta dr. W. K. Breckerfeld in grof Barbo toplo priporočala zagrebškemu škofu Brajkoviću, da bi ga poklicali za uradnega zdravnika v Zagreb, češ da je zelo izobražen in odličen zdravnik, da govori tudi hrvatski in italijanski, na Kranjskem pa radi preobilice zdravnikov ne more postati fizik in da je že tri leta v Novem mestu.³¹

Dr. Karl Joachim (Johann Bapt.) pl. Burkhardt je bil nameščen z dekretom dež. stanov od 8. avg. 1656., za fizika v Novem mestu. Poročil se je l. 1657. s starejšo sestro dr. W. K. Breckerfelda. Tudi on je študiral v Italiji. V Novem mestu je nad trideset let proučeval toplice v okolici Novega mesta in o njih tudi pisal, posebno o Dolenjskih toplicah, ki so se takrat imenovali »Soteske toplice«. Verjetno je, da je Franc Anton pl. Breckerfeld, znani topograf Kranjske in Novega mesta, ki je bil kot gospod na Starem gradu tudi lastnik šmarjeških toplic, sestavil svojo propagandno knjižico o »Jezerskih toplicah«,⁴⁴ vsaj deloma

tudi po nekdanjih Burkhardtovih zapiskih, ki pa v originalu, razen kar je v Valvasorju, niso ohranjeni. Burkhardt je poleg tega opisal tudi zdravilne rastline iz bližnje in daljne novomeške okolice. K opisu rastlin, k nemškemu in latinskemu imenu, dodaja še njihovo farmakološko delovanje in uporabo v praktični medicini. Posebno zanimiv je opis rože preobjede (*Aconitum Napellus*, *Eisenhut*), ki je zelo strupena. Na tej rastlini da živi neka žuželka zlate barve, ki je obenem tudi edini protistrup pri zastrupljenju s to rastlino. Pravi, da žuželka, ki živi v stalnem kontaktu s strupeno rastlino, dela v sebi neki protistrup, ki pomaga ljudem, če so se zastrupili s strupom imenovane rastline. To da je potrdil iz svoje zdravniške izkušnje tudi dr. W. K. Breckerfeld. Burkhardt, ki je umrl v začetku 18. stoletja, je tudi pokopan v Breckerfeldovi grobnici.^{6 15 23 38 39}

Poleg dr. Urbančiča,⁸ ki je umrl 23. okt. 1738. in je pokopan v samostanski grobnici, je treba omeniti med novomeškimi zdravniki 18. stoletja dr. Franca Sallacherja (*Zalokar*⁴⁷) pl. *Sallensteina*. Dr. Zalokar je bil deželni fizik za Dolenjsko in je bil l. 1740. že kot novomeški zdravnik sprejet med »deželane«. Samostanska kronika ga omenja v zvezi s samostanskim kirurgom Pierlingom, ko ju je (l. 1786.) konzultiral vodeničen in nadušljiv kmet, ki je potem našel čudežno pomoč v samostanski kapelici Brezmadežne; zdravnika pa sta zmotno mislila, da mu ni več pomoči in mu ordinirala, naj pije laneno olje. Tako vsaj piše II. knjiga samostanske kronike. Leta 1790. je bil Zalokar še v Novem mestu, ker ga omenja tam seznam meščanov in je stanoval na Glavnem trgu.^{6 27 40}

Istočasno je deloval v mestu tudi Tržačan dr. Peter Nikolaj pl. *Jurko*, ki je študiral medicino v Rimu kot stipendiat (menda kranjskih dež. stanov). Bil je ljudomil in dober zdravnik in po takratni plemiški navadi tudi velik dobrotnik samostana. Samostanskemu kronistu pa niso bile všeč Jurkova soproga in njenih pet hčera, ker trdi, da se je moral Jurko radi njih preveč sukati v plemiških družbah in skrbeti za ženine in za doto svojim hčeram in da je bil preveč pohlepen po denarju. Reveže pa da je vendar zdravil zastonj in jim še celo kupoval zdravila. Ostali zdravniki so bili hudi nanj, ker je s svojo ljudomilostjo preveč razvajal občinstvo. Klican je bil h koroškemu plemiču Kristalniku in je pri njem zaslužil 12.000 florentincev. Zdravili so ga že različni domači in tuji zdravniki, a nobeden mu ni mogel pomagati, tudi Jurko ne, kljub temu, da je ostal pri njem do njegove smrti. Ko so Jurka nekoč klicali na neko graščino, sedem ur daleč, je tam baje zbolel za protinom in tako oslabel, da je kmalu nato umrl (v avgustu 1766.). Tudi Jurko je pokopan v škapulirski kapeli samostana. Zapustil je samostanu volilo za sedem sto sv. maš; tudi je dobila samostanska knjižnica od njega mnogo medicinskih knjig, ki so vezane vse enako v okusno sivkastobelo, tanko usnje.^{6 41}

Za Jurkom sta bila ob koncu 18. stoletja v Novem mestu še fizika dr. *Anton Jelovšek*, rodом iz Vrhnike, promoviran l. 1774.,⁴⁰ nekaj časa pa tudi dr. *Josip Knee*, promoviran l. 1765. Knee pa se je potem preselil v Idrijo in je bil končno še v Ljubljani deželni fizik.⁴⁰ Leta 1753. je v Novem mestu umrl zdravnik dr. *Jakob Filip Grebbin*, ki je tudi pokopan v frančiškanski cerkvi.⁶ Do leta 1778. je bil v mestu neki

dr. *Franz Hormeyer*, ki je v tem letu resigniral na svojo službo.⁴²

Tudi v letu 1758. so bili v mestu trije zdravniki, v letu 1790. pa poleg zdravnika tudi dva ranocelnika, trije brivci, ki so se menda tudi še nekoliko pečali z zdravljenjem, dva lekarnarja in dve babici. V letu 1792. je bilo v mestu celo šest ranocelnikov, v letu 1800. pa zopet samo dva, dve lekarni in ena zeliščarica (*Kräutelweib*). Pripomniti je treba k temu, da je mogoče kateri zdravnik, ki v teh seznamih ni omenjen, stanoval izven mesta ali pa tudi, da zdravnike, ki so bili plemiči, niso šteli med meščane. J. Jarc omenja kot dopolnilo k Breckerfeldovemu seznamu meščanov, da je leta 1793. stanoval na Glavnem trgu št. 66 dr. *Štefan Kragel*.³⁵

Od novomeških posvetnih kirurgov naj bo omenjen *Vid Mahrgraff*, ki je skupaj z dr. Laschanom analiziral vodo Dolenjskih in Šmarjeških toplic. Mahrgraff, ki je bil l. 1748. rojen na Bavarskem, je stanoval leta 1790. na Glavnem trgu št. 57 in umrl v Novem mestu l. 1822. Mahrgraff je zapustil vse svoje premoženje (10.000 gld.) ubožcem (»dem Armeninstitute«). Njegov nagrobni spomenik je imel slovenski, nemški in latinski napis; slovenski tekst se je glasil:

»Kar je blaga skos saftopnoft nabral
Tolk on ubogim skos miloft tod dal

Sa to zhlovefki rod

Hvaleshni njemu bod! M. C. J.^{43 44}

Dr. *Matija Lašan* je postal po padcu Ilirije na lastno prošnjo zdravnik v Dubrovniku, pozneje pa v Novem mestu, kjer je tudi umrl. Njegov sin je bil Jurij Ignacij Laschan, ki je bil l. 1838. profesor porodničarstva na Mediko-kirurškem učnem zavodu v Ljubljani.^{1 45}

Ob koncu 18. stoletja je v mestu zdravnikoval še dr. *Franz Sedej*. Postal je žrtev svojega poklica dne 1. junija 1800., o priliki epidemije legarja (»Faulfieber«), ki je izbruhnila konec leta 1799. med francoskimi vojnimi ujetniki in maroderji v kasarni (sedaj poslopje okrožnega sodišča). Umrlo jih je od 70 skoro 60; v teku štirih mesecev pa je epidemija, ki se je razširila po mestu in okolici, pomorila 543 ljudi. Ponoči so mrličke pokopavali na vojaškem vežbališču pri Cikavi. Dr. Sedej je prosil v Ljubljano, da bi poslali še kakšnega zdravnika, ker je moral kot edini zdravnik sam oskrbovati veliko število bolnikov; njegovi prošnji pa niso ugodili. Sedejeva nagrobna plošča, ki v latinskih besedah lepo opisuje zdravnika Sedeja, ki je s svojo smrtjo plačal vestnost svoje borbe z ostudno kužno boleznijo, je vzdana v kapiteljski cerkvi, pri vhodu v zakristijo.^{2 6}

Če se končno ozremo kritično na zdravstvo starega Novega mesta, kakor so ga oskrbovali pravkar naštetih zdravnikov, samostanski in posvetni kirurgi in kakor je odgovarjalo stopnji civilizacije tedanjega prebivalstva, lahko rečemo takole: Zdravnika Breckerfelda, kakor tudi večina drugih, sta bila pač tipična zdravnika — doktorja medicine tedanje dobe. Bila sta aristokrata, kretala sta se predvsem v plemiških in bogatejših meščanskih krogih. Te vrste zdravniki so bili širokim plastem domačega prebivalstva bolj ali manj nedostopni. Tudi so bili v pretežni večini tujega rodu in so menda le redkokdaj znali slovenski jezik. Najodličnejši med temi je bil gotovo dr. W. K. Breckerfeld.

Dr. Burkhardt se je s svojim študijem domačih zdravilnih rastlin in termalnih voda že tesneje po-

vezal z deželo, v kateri je deloval. Še bolj upravičeno pa to trdimo o dr. Bartolomeju Schoberju. Njegovo ime bo ostalo, ker je avtor prvega, čeprav neoficielnega lekarnarskega reda, v domači zgodovini medicine omenjeno vedno med prvimi, zlasti še, ker bo z njegovim imenom združena tudi zgodovina starega javnega zdravstvenega skrbstva na Kranjskem.

Novomeška samostanska medicina je bila za domače, to je slovensko ljudstvo, vsekakor zelo važna. Samostanski kirurgi in lekarnarji, večinoma sami preprostega rodu, so živeli z ljudstvom v tesnih stikih; ljudje so se v nesreči, v telesnem in duševnem trpljenju brez dvoma rajši in bolj spontano obračali do njih, kakor pa do aristokratskih doktorjev, ki so bili domačemu prebivalstvu tuji, nedostopni in navadno tudi predragi.

Prosvetljena doba van Swietenena, profesorja dunajske medicinske fakultete in organizatorja avstrijske sanitete v dobi Marije Terezije, čigar plodno delovanje se je poznalo takrat tudi v večjih mestih province stare monarhije, ni prinesla Novemu mestu nobene važnejše osebnosti med zdravniki niti kakšne zdravstvene reforme. Novo mesto je bilo namreč takrat že v zatonu. Po ustanovitvi Karlovca je izgubilo mesto svoj nekdanji vojaški in trgovski pomen in s tem glavni vir dohodkov, začelo je siroteti in gospodarsko propadati.

Šele z zgradbo dolenjske železnice ter z novodobnim razvojem trgovine, obrti in šolstva je mesto zopet oživel. *Javno zdravstvo* pa je zadobilo svoj pravi in *socialno* pomembni razvoj šele z ustanovitvijo obeh javnih bolnišnic, s postopoma nastajajočo higiensko asanacijo mesta in s povzdigom civilizacijskega nivoja mestnega in okoliškega prebivalstva, to je šele — v dobi *zadnjih 50 let*.

Literatura:

¹ Dr. I. Pintar: Mediko-kirurški učni zavod v Ljubljani, njegov nastanek, razmah in konec. Habilitacijska disertacija. Ljubljana 1939.

² Dr. D. Mušič: Iz zgodovine medicine na Dolenjskem. Zdravniški vestnik, Golnik, 12. 1939.

³ Mr. F. Minařik: Črtice iz zgodovine kranjske farmacije. Poseben odtis iz Apotekarskega vjesnika. Zagreb 1930. do 1935.

⁴ O zdravnikih in bolnikih v cistercijskih samostanih. Farmaceutski vjesnik, Zagreb 1925.

⁵ J. Barle: Ranarnici i ljekarnici iz franjevačkog reda. Posebni odtis iz Lječn. vjesnika, Zagreb 1907.

⁶ Chronicon Conventus Neostadiensis II.

⁷ Kurze Erläuterung über die seltsame Frage, ob Kloster Chirurgie die weltliche ohne Unterschied, auch alle Zeiten, da sie begehrt werden curiren können. Bibliotheka frančiškanskega samostana v Novem mestu.

⁸ P. Alfons Furlan: Zgodovina frančiškanskega samostana v Novem mestu. Novo mesto 1937.

⁹ A. Dimitz: Geschichte Krains IV. Ljubljana 1876.

¹⁰ Mittheilungen des historischen Vereins für Krain 1865.

¹¹ Th. Elze, p. 31.

¹² Ibidem.

¹³ A. Dimitz: Geschichte ... III., p. 221

¹⁴ I. Vrhovc: Zgodovina Novega mesta. Ljubljana 1891.

¹⁵ A. Dimitz: Geschichte ... p. 222.

¹⁶ Landschaftsarchiv 29. IV. 1598. Instruktion des Landsapothekers. Narodni Muzej.

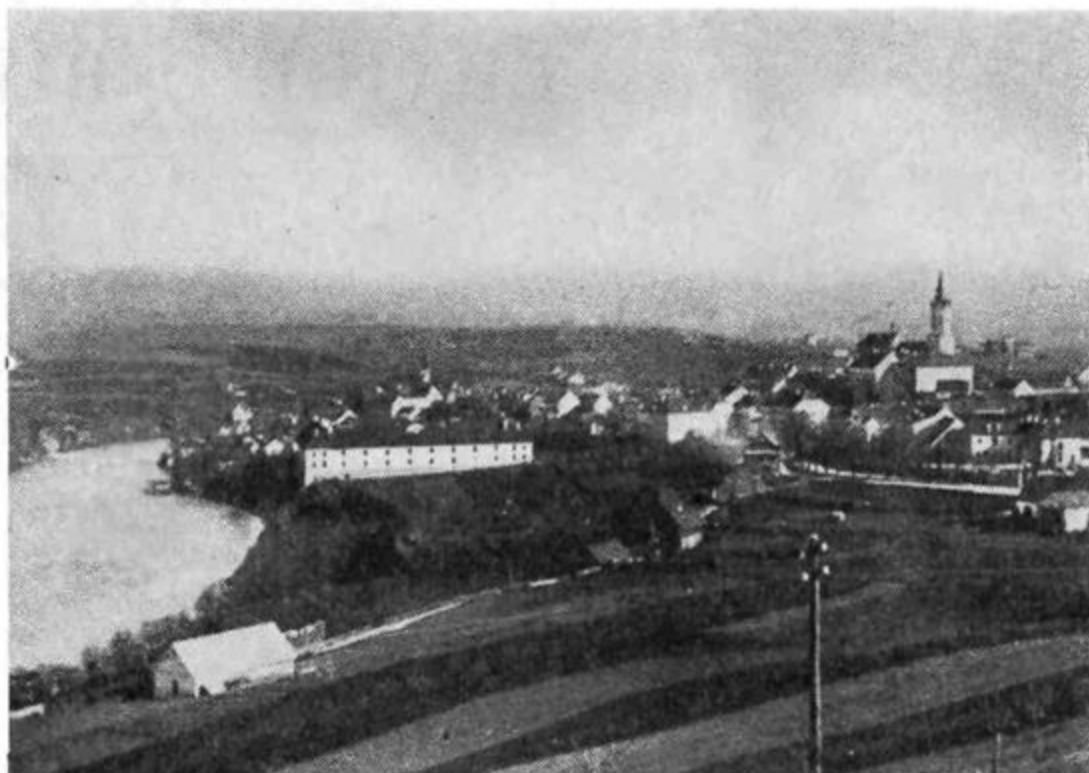
¹⁷ Landtagsprotokolle XVIII. 315.

¹⁸ I. Vrhovc: Zgodovina ... p. 92.

¹⁹ Dimitz: Geschichte ... III., p. 454., 455.; IV. 76, 77.

²⁰ Fasc.: Sanitätswesen 1662—1681. Nar. Muzej.

²¹ Landschaftsarchiv Fasc. 5. 379. — 9. I. 1662., 15. VI. 1678., 13. III. 1681., 15. IV. 1682. Apotheker in Rudolfs-wert (1598—1709).

NOVO MESTO L. 1898.

Foto: K. Clarici

²¹ Landtagsprot. Carnioliae Pragmatica. 16. I. 1678. (29); 16. V. 1679. (27).

²² Landtagsprot. 20. VII. 1654., 20. I. 1659.; XVIII. 315, 419.; XXI. 4, 20, 150, 151, 314, 354, 355.

²³ Slov. biografski leksikon. Ljubljana.

²⁴ Valvasor: Ehre ... III.

²⁵ Hoff: Gemälde vom Herzogthum Krain II. 48, III. 130. Ljubljana 1808.

²⁶ Knjiga Bratovščine Sv. Dizma (dr. iur. Gregor Ganser). Nar. Muzej.

²⁷ Staendische Adelsmatriken des Herzogthums Krain. Landmannsbrieft.

²⁸ Landtagsprot. XVIII. 315. 333.

²⁹ Landschaftsarchiv (poročilo o reviziji apoteka) 14. XI. 1619., 15. XI. 1619., 12. VI. 1621., 29. X. 1621.

³⁰ Rodbinska Kronika: Breckerfeld — Langer — Margheri. Sestavila Mathilde pl. Langer.

³¹ J. Barle: Zdravstvo staroga Zagreba. Zagreb 1902.

³² Dr. R. Horvat: Hrvatski državni lječnici u XVII. vijeku. Liječnički vjesnik 1931. 4.

³³ Breckerfeldov arhiv. Nar. Muzej, Ljubljana.

³⁴ Schiwtz v. Schiwtzhofen: Der Adel in den Matriken des Herzogthums Krain. 1905.

³⁵ J. Jarc: Franc. Anton pl. Breckerfeld. O Novem mestu ob koncu XVIII. stoletja. Kronika slov. mest. 1938., 2., 3.

³⁶ Landschaftsarchiv Fasc. 54./4.; 6. IX. 1640 (Eröffnung der Apotheke in Rudolfs-wert). 20. I. 1659. (Apotheker in Rudolfs-wert 1598—1709).

³⁷ Landtagsprot. XXI. 60.

³⁸ Landtagsprot. XXI. 60., 101. (1658.), 128, 150.

³⁹ P. Marko Pohlin, Bibliotheca Carnioliae. (Beilage zum Jahrgang 1862 der Mittheilungen des historischen Vereins für Krain. Ljubljana 1862. »Burchard (Joh. Bapt.) Med. Doct, ed Physicus Rudolphiverdiae evulgavit: Comendatio thermarum Rudolfs-werthensium, teste Valvasorio lib. III. p. 378.«

⁴⁰ Landtagsprot. Carniolae Pragmatica. 30. I. 1740. (47); 30. IV. 1740. (47).

⁴¹ Landtagsprot. Carniolae Pragm. 30. IV. 1740. (47).

⁴² Landschaftsarchiv 27. XI. 1778.

⁴³ Illyrisches Blatt 1822. 6.

⁴⁴ Breckerfeldov arhiv. Fr. Ant. v. Breckerfeld: Nachricht von dem Seebad oder Jesirske Topplize in Unterkrain. 1792. Nar. Muzej.

⁴⁵ Valvasor: Ehre ... III. p. 321, 323, 327.

⁴⁶ Steph. Blancard: Haustus Polychresti oder zuverlässige Gedanken vom Thee, Coffee, Chocolate und Taback (Hamburg 1705.) Iz te knjige je prepisal dr. W. K. Breckerfeld podatke o čaju, kavi itd. in tudi mnogo drugega za svoj spis: »Scrupoli d' acqua fresca«.

⁴⁷ I. Kořtial: Novomeški priimki l. 1515. Trgovski list I. XXI., št. 42.

⁴⁸ I. Vrhovc: Zgodovina ... p. 138.

⁴⁹ A. Koblar: Ljubljancani 17. stol. Izvestja Muz. društva za Kranjsko X. 1900., str. 179—239.

ČRTICE O BIVŠI OBČINI VIČ

A N T E B E G

Mesto živi z okolico. Največji poudarek ji daje, osredotočuje jo v sebi. Nešteto vezi ju veže v preteklosti, nešteto se jih med njima spleta v sodobnosti. To niso samo vezi prometnih žil, ki vodijo iz mesta skozi njegovo okolico daleč v svet, temveč so še neštete druge, za značaj mesta mnogo važnejše vezi, ki ju ne vežejo samo mehanično, prometno, ampak ju družijo v enoten organizem in ju vedno bolj spajajo. Take so predvsem vezi krvnega sorodstva, ki ju vežejo, ki mesto, katero je po svojem globljem bistvu in značaju zapisano neizbežnemu izumiranju, neprestano pomlajajo. Take vezi so vezi trgovske vzajemnosti, socialnega izpopolnjevanja in skupnost najvažnejših, za kako deželo najznačilnejših neposrednih življenjskih sredstev, živil in hranil. Take vezi so dalje vezi duhovnega sožitja, vzajemnega oplajanja in izenačevanja ter nešteto drugih bolj ali manj važnih skupnosti.

Mislím, da je ni večje zablode od tiste, ki skuša uveljaviti naziranje, ko da je mesto nekaj posebnega, višjega, svoji okolici tujega ali celo ustvarjenega, da jo postavlja v senco, da ji gospoduje, da jo gospodarsko zaslužnjuje. Mesto je po svoji kulturno zgodovinski stopnji sicer višja oblika družabnega in gospodarskega razvoja od svoje kmečke okolice, pri nas res kar redno izraz kulturno in gospodarsko našo sredino kolonizujočih, plemensko okolici največkrat tujih činiteljev, je pa kljub temu nujno dopolnilo te sredine, zahteva, ki se ji na določeni stopnji razvoja naša zgodovina ni mogla ogniti in ki jo danes skladno dopolnjuje do tiste celote, v kateri se naša domovina kaže svetu kot enakopraven činitelj življenja na zemlji. Naj velja trditev, da so bili prvi meščani med nami tuji naseljenci, ki so šele učili sredino, v kateri so se naselili, višjih oblik obrti, gospodarstva, civilizatoričnega in kulturnega življenja. Naj so kot priče o njih ostala med nami našim ušesom tuja imena, katera nosijo ljudje, ki že stoletja čustvujejo po naše, naj so ponekod mesta med nami prav do naših dni vzdrževala zunanji videz svoji okolici narodno tujih selišč — notranje to že zdavnaj ni bilo res. Uprava in trgovina sta sicer res še stalno dovajali ugledne posameznike tuje krvi naši sredini, toda zakon neizogibnega izumiranja, ki je najvišji zakon vsake meščanske sredine, jih je neprestano uničeval in se je pravo pomlajevanje vršilo samo z dotokom sveže krvi iz okolice. Koliko se je ta kri v posebnih razmerah prejšnjih stoletij sicer prilagodila tradicionalni sredini teh mest, se nam resnično ne zdi bistveno važno, ker je življenjska sila okolice že zdavnaj nadvladala v nji in iz skušnje zadnjih sto let vemo, da nam po odstranitvi prehodnega elementa, ki ga je dovajala posebno upravna politika, naših mest sploh ni bilo treba poslovenjevati. Bila so namreč že davno naša, ker so nam služila, se iz n a š e krvi množila.

Okolice in mesta torej ni mogoče ločiti v preteklosti, še manj v sedanosti. Vsi urbanistični problemi so obenem že sami po sebi tudi problemi mestne okolice in napredek ali nazadovanje tako zvane okolice sta najožje zvezana s pogoji, ki izvirajo iz mesta.

V zadnjem desetletju so se izvršile v razmerju naših mest do okolice važne spremembe, v razvoju vseh naših mest nedvomno najvažnejše spremembe od njihovega postanka konec srednjega veka sem. Večina mest je namreč po odločitvi vlade povečala svoje ozemlje na račun bližnje okolice, kar pomeni, da je bližnja okolica prav za prav nehala biti, kar je v razmerju do naših mest doslej bila in je sama postala del enotnega, v mestu v vsakem oziru osredotočenega organizma, širša okolica pa je prevzela vlogo prejšnje bližnje okolice. Nekdanjemu »purgarskemu«
dostojanstvu so bila s tem izpodmaknjena tla. Kolikor je živelo mesto doslej umetno, iz svoje okolice izvzeto, posebno življenje, toliko se je sedaj spojilo s svojo deželno sredino, toliko bolj je bil zasut jarek, ki je ločil mesto od dežele.

Napačno je mnenje, da je bil s tem spodkopan prvotni, zgodovinski, družabni in kulturni pomen mest. Prepričan sem, da bo prav v tem, od dosedanjega še tesnejšem sožitju mest z okolico začetek novega razcveta naših mest, katerih smisel je ostal nedotaknjen.

Nova, velika Ljubljana je s svojimi novimi mejami zajela velikanska okoliška ozemlja, okoliške občine in vasi so naenkrat postale mestna predmestja. Stara imena teh krajev pa žive dalje, še več, dalje živi tudi neka ožja skupnost teh krajev, ki bo gotovo še dolgo ostala. Šiška, Zelena jama, Moste, Vič, Rožna dolina in nebroj drugih imen bo živelo dalje, z njimi pa tudi posebni značaji, ki so se v teku časa razvili pri prebivalcih teh krajev. Ostalo bo torej ime in značaj ljudi; od kod pa eno in drugo izvira, kje so njegove korenine, se naglo pozablja.

Da ohranimo izročilo o teh nekdanjih okoliških krajih, smo se odločili, zapisati in priobčiti to izročilo, kolikor nam bodo pisatelji na razpolago. Zgodovinsko in sodobno se nam namreč problem mestne okolice ne zdi prav nič manj važen kakor problem mesta samega.

France Stelè.

Za jugozahodnimi mejami nerazširjene Ljubljane se je razvilo eno najvažnejših predmestij leta 1935. ustanovljene velike Ljubljane, ki ga poznamo največ pod imenom Vič. Ime Vič je utemeljeno zgodovinsko, ker je naselje Vič najstarejši del tega novega okraja in ker je tudi prejšnja okoliška občina nosila to ime. Vič sam je precej oddaljen od zgodovinske Ljubljane, dobil je pač svoj poseben pomen za razvoj predmestne Ljubljane predvsem zato, ker mimo njega vodi prastara, od antike sem najvažnejša ljubljanska prometna žila, Tržaška cesta, od katere se prav na začetku Viča odcepi za zvezo Ljubljane z bližnjo in daljno dobrovško - polhograjsko okolico glavna prometna zveza, Cesta na Dobrovo. Razumljivo je, da se je pri širjenju zgodovinske Ljubljane v okolico polagoma polnil predvsem presledek ob Tržaški cesti, kjer je nastalo v novjšem času kot nekako dopolnilo zgodovinskega kmečkega Viča novo naselje Glince, ki je Vič približalo Ljubljani. Po šoli in župni cerkvi na meji starejšega Viča in novjših Glinc je nastal važen

vozel, ki je zvezal obe ti dve naselbini v višjo celoto, katere pomen v zadnjih desetletjih naglo narašča.

Na severozapadni strani južne železnice, ki je do križišča s Cesto na Dobrovo najostrejša meja Glinške naselbine, in Večno potjo pa je nastala med železnico in Večno potjo prav tako v najnovejši dobi druga, Glincam v marsičem podobna, a večja in po svojih ambicijah zelo živahna naselbina, Rožna dolina, od koder gre težnja po razširitvi na zapadno od nje ležeče Brdo.

Tako nastaja pred našimi očmi in se v novi Ljubljani vedno bolj uveljavlja *viška predmestna skupina*, ki vedno bolj povezuje v celoto Vič, Glince, Rožno dolino in Brdo. Tudi meja napram nekdanji Ljubljani se naglo zabrisuje, prometne vezi z jedrom Ljubljane so danes že vsestransko izkristalizirane, presledki se naglo zazidujejo in se zgodovinska Ljubljana in novo predmestje po nešteti vezeh vedno ožje spajata.

V 12. stoletju so dobili koroški grofje, poznejši vojvodi Sponhajmski mesto Ljubljano z gradom in z obsežno okolico kakor tudi Kostanjevico; v 13. stoletju sta jim pripadla še Kranj in Tržič.

K ljubljanskemu gospodstvu Sponhajmovcev je razen ljubljanskega gradu in utrjenega mesta pripadalo še mnogo gradov od Save do Logatca, od Sore do Turjaka. Sponhajmski grof Ulrik III. je imel že leta 1261. na Viču utrdbo (castrum). Najbrž je to bila vodna utrdba ob Gradaščici, in sicer nekje tam, kjer stoji danes novi gasilski dom ali Poklukarjev dvorec, ki ga ljudstvo še vedno imenuje »grad«. Morda se je imenovala prvotna utrdba pozneje Windischhof (slovenski dvorec), kakor je domneval pok. trnovski župnik Vrhovnik. Sedanji »grad« (lastnik sedlar Iskra) ima v veži vzdano kamnito ploščo z letnico 1669. Plošča je bila vsekakor prenešena iz starejšega gradu, ker sedanje poslopje, sodeč po stavbarskem slogu, ni niti 100 let staro.

Stara imena na viškem ozemlju so vsekakor Vič, Utik in Rožnik. *Utik* se v obliki Luttich, kar pa je verjetneje Vutik = Utik, pojavi že leta 1178. (nezanesljivi zapis imena se opira na prepis izgubljenega originala v 18. stoletju). V listini iz l. 1312. pa imamo obliko Weytickk. Krajevno ime Vič srečamo v oblikah Weyze in Weycz v listinah leta 1339., 1414. in 1431. Rožnik se v obliki Rosenpach srečuje večkrat v 15. stoletju v listinah iz let 1403., 1414., 1415. (Zacharias der Rosenpacher), in 1431.¹

Valvasor omenja Vič (Weutsch sonst Nauizhe — na Viču) in piše, da je tam dober mlin in lep dvorec, ki je bil takrat last Gainzla. Že leta 1443. je cesar Friderik razsojal v zadevi nekega mlina na Viču.

Naš domači zgodovinar, pokojni profesor Vrhovec, je sodil, da izvira ime Vič od gradu Wittik in se pri tem sklicuje na Tramplerjev atlas, ki navaja Wittik-Wald = Viški gozd. Ljudstvo pa Viškega gozda ni nikoli poznalo, zato je bolj verjetno, da je po gradu Wittik dobil ime gozd, ki se je raztezal, kakor se deloma razteza še od Viča čez Brdo in Vrhovce do gradu Bukaliče² in za gradom po vseh vrhovih do Prevala, t. j. do ceste, ki veže št. Vid z Dobravo in

¹ Za te podatke se zahvaljujem g. unv. prof. M. Kosu.

² Za grad Bokalce (Stroblhof) ima že A. Mell (Entwicklung Krains) ime Bukaliče, t. j. od bukovega gozda.

PROČELJE ŽUPNE CERKVE SV. ANTONA NA VIČU

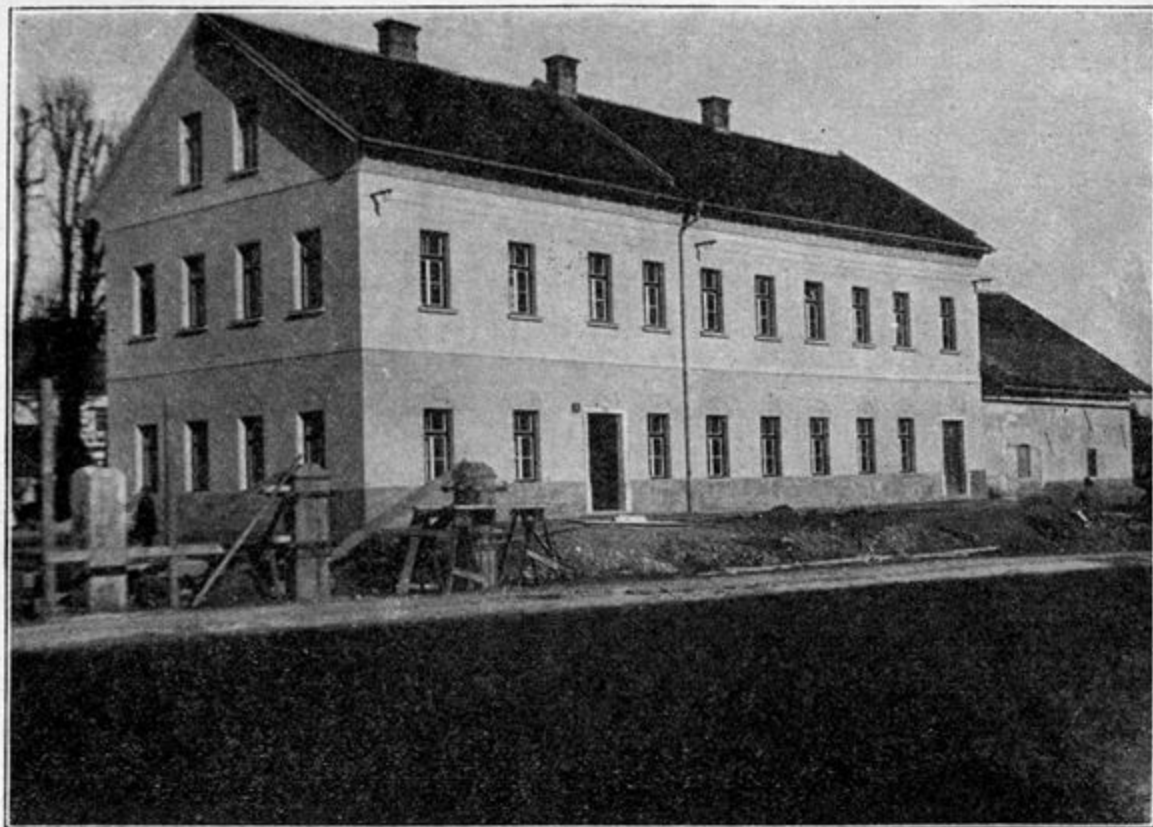
kjer je kmet Prevalnik. Ta gozd se še danes imenuje Utik, vas pod gozdom proti Ljubljani pa Podutik.

Ime Vič izvira bolj verjetno iz lat. vicium (opidi), t. j. predmestje ali pa iz vicus, t. j. vas. Prav malo je verjetna razlaga za Vič iz besede bič (bičje), t. j. močvirna trava.

K ljubljanskemu gospodstvu Sponhajmovcev so spadali prvotno v bližini tudi sledeči gradovi: Bukaliče, Čeplje (pod Toškim čelom) in Jetrbenk (Hertenberg) blizu Sv. Katarine. Imenovani kmet Prevalnik (Prevolnigh) je bil podložnik graščine Čeplje. O zadnjih dveh gradovih ni skoraj nobenega sledu več.

VIČ IN GLINCE

Prvotna in najstarejša naselbina na tem ozemlju je bil Vič. Prebivalci so bili, kakor po večini še danes, precej trdni kmetje. Nekdaj so kmetovale največ le ženke, moški pa so prevažali razno blago iz Ljubljane v Trst in nazaj. Zaradi tega je bilo blagostanje v kmečkih domovih, toda naselbina se ni dosti širila, ker ponosni kmetje niso prodajali zemlje za stavbišča in sploh niso marali priseljencev v svoj krog. Leta 1783. je imel Vič 43 hiš in 297 prebivalcev, Glince, t. j. naselbina na obeh straneh Tržaške ceste, pa so štejele 17 hiš in 117 prebivalcev, torej skupno 60 hiš in 414 prebivalcev. Obe naselbini sta tudi pozneje le

MLADINSKI DOM NA VIČU

počasi rasli, da sta šteli leta 1868., torej po 85 letih, še vedno samo 82 hiš in 574 prebivalcev. Prirastek je torej znašal le 22 hiš in 160 prebivalcev. Leta 1880. so bile v obeh naselbinah 103 hiše z 944 prebivalci, torej je v 12 letih znašal prirastek 21 hiš in 370 prebivalcev. Leta 1900. so našli v obeh naselbinah 201 hišo in 1738 prebivalcev, torej je v 20 letih priraslo 98 hiš in 794 prebivalcev. Leta 1925. so našli na Viču 966, na Glincah pa 1977 prebivalcev, skupno 2943 prebivalcev. Leta 1931. so našli na Viču 1330, na Glincah pa 2197 prebivalcev, skupno 3527 prebivalcev. V 6 letih je torej znašal prirastek 584 duš. Glavni prirastek je dajala vedno naselbina Glince, ker se je širila proti železnici in proti Gradaščici, pa tudi v Mestni log. Precej se je tudi razmahnila kolonija Bonifacij (zadaj za Slamičevo tovarno). Danes štejeta Vič in Glince nad 4000 prebivalcev, ker se zadnja leta tudi vas Vič močno širi. Posebno bivši Poklukarjev travnik (»Vaščak«) med železnico in Cesto na Brdo bo kmalu ves zazidan.

Na Viču še tudi danes nimajo ceste in ulice imen, temveč imajo hiše še vedno tekoče številke, dočim imata Rožna dolina in Glince ceste z rimskimi številkami. Vseh cest (ulic) je na Glincah 21.

Svoječasno je šel ves promet proti Vrhniku in Trstu kakor tudi proti Dobrovi in Polhovemu gradu skozi vas Vič. Cesta proti Dobrovi je bila izpeljana skozi dvorišče gostilne Robežnik, p. d. Žabar, od tam v hrib čez Vrhovce proti gradu Bukaliče in dalje vedno pod hribovjem na levem bregu Gradaščice. Šele za Stransko vasjo je bil most čez Gradaščico. Istotako je šla cesta na Vrhniko in Trst mimo Robežnikove hiše (med to hišo in Mesesnelovim mlinom), od tam pa v ostrem ovinku čez Gradaščico mimo sedanje kisarne »Vinocet«. Francozi so hoteli nevarni ovinek odpraviti ter so ponujali lastniku vogalne hiše (danes Novak) lepo odkupnino. Ker pa se je kmet branil, so začeli Francozi graditi novo cesto, sedanjo Tržaško cesto. Nasipni material za novo cesto so Francozi kopali za Robežnikovim hlevom, kjer je nastal globok in širok jarek, ki nosi še danes zagonetno ime »Rahatúla«.

Pred kakimi 300 leti je pri veliki povodnji vdrla Gradaščica čez travnike v tako zvani Mali graben ali Stržen. Posledica je bila, da je ostal Vič 3 leta brez vode (gonilne). Končno so Vičani najeli nekega »Ižanca«, katerega ime ni znano; ta je zgradil jez in spravil glavni del Gradaščice v njeno prvotno strugo. Delo je bilo za tiste čase izvršeno naravnost mojstrsko. »Ižanec« je zabil ogromne hrastove pilote, vmes pa je polagal velike kvadre iz polhograjskega dolomita. Šele pred leti (po velikih poplavah) so morali jez prvič popravljati. Ker so torej večino Gradaščice spravili nazaj v njeno staro strugo, je nastala v Strženu široka mrtva struga, da so morali novi most na cesti proti Vrhniku zgraditi v dolžini nad 60 m, od tod ime Dolgi most (gostilna). Za časa Marije Terezije so mrtvo strugo deloma zasuli, živo strugo pa tudi zožili, da meri sedaj most samo še 24 m. To pa je bila baje velika napaka in vzrok poznejših poplav. Vzrok pa je bil pač tudi preozek predor pod železnico.³

Leta 1877. je dne 23. aprila pogorela skoraj vsa vas Vič, t. j. 35 poslopij. Poslopja so bila na pol lesena in večinoma s slamo krita.

NOVA NASELBINA ROŽNA DOLINA

K naglemu razvoju občine Vič po letu 1900. je prispevala poglavitno nova naselbina Rožna dolina, ki se razteza od Večne poti pod Rožnikom do bivše južne železnice. Povod za ustanovitev idilične Rožne doline, ki je lepa delavska kolonija, je bil potres leta 1895. Potres je porušil v Ljubljani večino najstarejših hiš, kjer so imeli delavski sloji poceni stanovanja. Pok. dr. Krek in dr. Žitnik, ki sta imela pravo srce za delavske trpine, sta ustanovila »Slovensko delavsko stavbno društvo«, ki je po potresu začelo svojim članom zidati hišice (najprej v Vodmatu, na Kodeljevem in v Koleziji v Trnovem). Kmalu pa je zmanjkalo blizu Ljubljane cenih stavbišč, zato je društvo kupilo velike travnike med železnico in Večno potjo. Pri tem je društvo mislilo v prvi vrsti na delavstvo bližnje Tobačne tovarne. Travniki pa so bili zamočvirjeni in brez jarkov in odtokov. Seve tudi cest in

³ Gornje podatke je dobil pisec poglavitno iz razgovorov in beležk pokojnega župana Andreja Kneza, ki je kot mnogoletni predsednik Odbora za osuševanje barja prebrskal vse tozadavne vire in si beležil ustna sporočila najstarejših Vičanov.

MEŠČANSKA ŠOLA NA VIČU

poti ni bilo. Prvi si je postavil hišo pokojni Matevž Perne (1898.) pod železniškim nasipom, kjer je bil še kolikor toliko dvignjen svet. Drugod so prvi naseljenci imeli po svojih vrtovih velike skale in po skalah položene deske, da so mogli priti do svojih hiš.

Leta 1903. so si novi kolonisti ustanovili Olepševalni odbor, ki se je leta 1905. presnoval v Olepševalno društvo. Prvi predsednik je bil že omenjeni Matevž Perne. Z nadčloveško vztrajnostjo in delavnostjo svojih članov je društvo kopalo jarke, polagalo mostičke in gradilo pota in ceste. Člani, ki so bili povečini čez dan v službah v Tobačni tovarni, pri pošti, železnici in drugod, so ponoči opravljali prostovoljno tlako ter pri petrolejskih svetilkah kopali in vozili samokolnice. Viška občina ni mogla pomagati novi naselbini zaradi pičlih dohodkov, a viški kmetje, ki so vladali pri občini, tudi niso posebno prijazno gledali nove delavske naseljence. Rožnodolci so si torej le z lastnimi žrtvami in napornim delom ustvarili prav lično kolonijo po ameriškem načinu (ravne ceste z rimskimi številkami).

Olepševalno društvo je na iniciativo upokojenega učitelja Srečka Majerja začelo prirejati velike veselice za zbiranje dohodkov. »Rožnodolski sejmi« so privabljali zelo veliko udeležbo iz mesta. Ob 10 letnici Olepševalnega društva (1915.) je bilo v Rožni dolini že 110 hiš in 1683 prebivalcev. Med vojno je društvo počivalo, ker so bili moški skoraj vsi mobilizirani, a leta 1922. se je prebudilo k novemu delovanju.

L. 1930. je Olepševalno društvo praznovalo 25 letnico obstoja. Takrat je bilo v Rožni dolini že 314 hiš in 2159 prebivalcev. Pri ljudskem štetju 1931. je imela Rožna dolina 340 hiš in 3431 prebivalcev, torej je v enem letu priraslo 26 hiš in 1272 duš. Danes šteje Rožna dolina najmanj 400 hiš in nad 4000 prebivalcev.

Rožna dolina ima 21 cest, ki so kakor v Glincah večinoma še vedno označene s prvotnimi rimskimi številkami. Ceste, ki tečejo vzporedno z železnico, imajo številke (II—XX), navpične, t. j. od železnice proti Rožniku, pa I—XXI.

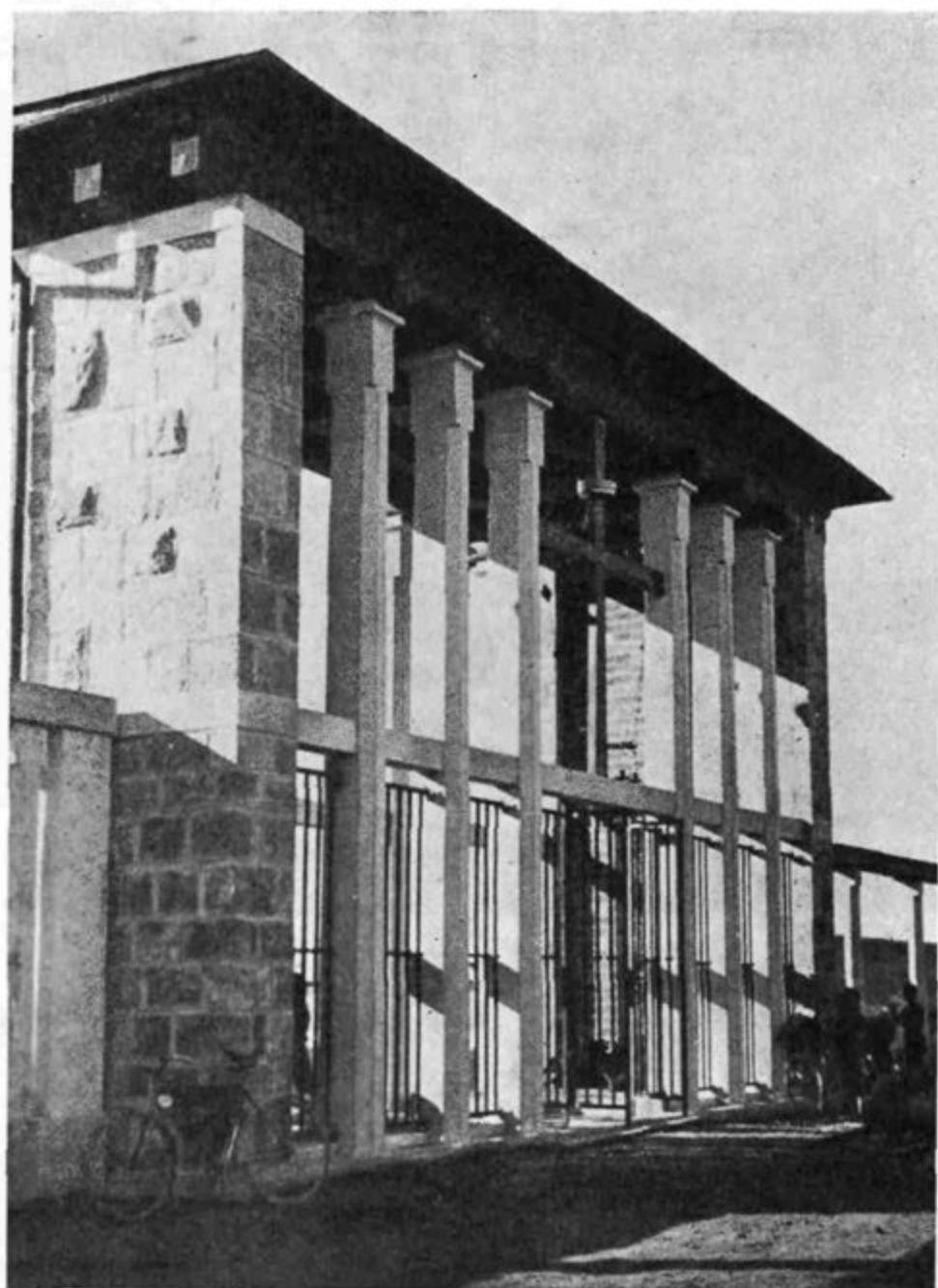
Rožna dolina sega preko Večne poti do vrha Rožnika, torej spadajo k Rožni dolini tudi Strelišče, Rožnik s cerkvijo, Podrožnik (mežnarija) in bivši Kollmanov gradič. Novi gradič je šele 30 let star. Prvotni grad je bil iz srede 18. stoletja in se je imenoval »Rosenbichl« (Rožni grič). Lastniki so se naglo menjavali. Pozneje so imeli grad ljubljanski meščani Seunigi, ki so že leta 1817. kupili grad Bukaliče. Od Seunigovih dedičev je v začetku tekočega stoletja kupil grad ljubljanski gostilničar Fr. Čonžek, ki je imel tam dobro obiskovano gostilno. Od njega ga je kupil ljubljanski trgovec Kollman, ga podrl in sezidal nov gradič, ki je danes last mestne občine ljubljanske.

K Rožni dolini spadate tudi tako zvana Nova vas (danes dejansko stara vas) in nova kolonija Stan in dom na desnem bregu Glinščice. Je pa v bližini še druga kolonija Stan in dom blizu Tobačne tovarne, ki je spadala že prvotno pod mesto in katero so šaljivci zaradi strmih in koničastih streh prekrstili v »špicasto«, a tudi »mavrohovo« kolonijo.

Zanimiva je zgodovina viške ali rožnodolske kolonije Stan in dom. Generalni vikar ljubljanskega kapitlja Jakob pl. Schilling je imel nad Cesto na Brdo obsežno njivo, »Paradižko« imenovano. Na vrhu njiv je še danes mejnik z letnico 1783. Najbrž je segala do tja nova frančiškanska župnija, pod katero je padel leta 1783. Vič, dočim je sosedna naselbina Vrhovce vedno spadala pod župnijo in občino Dobrovo. Imenovano njivo Paradižko je podedovala ljubljanska škofija. Po vojni je škof Jeglič, da se izogne agrarni reformi, podaril njivo Paradižko viški občini. Občina je njivo zamenjala za svet ob Glinšici, kjer je kmalu nato zrastle naselbina Stan in dom kot podaljšek rožnodolske Ceste VI. Brez dvoma bi nudila Paradižka mnogo lepša stavbišča s krasnim pogledom na mesto in planine, ki ga ob Glinšici ni, toda odločevalo je, da bi zaenkrat manjkalo vode.

Leta 1903. je bil novi naselbini Rožna dolina dovoljen 1 odbornik v viškem občinskem svetu. Rožnodolci so za ta častni posel izbrali mizarskega mojstra in posestnika Jurija Petrovčiča, ki je bil od začetka najbolj agilen borec za pravice Rožne doline. On je dosegel, da je leta 1906. dobila Rožna dolina 5 odbornikov. Petrovčič je ostal v občinskem odboru nepretrgoma od leta 1903. do 1925., ko je bil izvoljen za viškega župana. Županoval je 10 let, t. j. do 1935., ko je bila občina priključena mestni občini ljubljanski. Župan Petrovčič, ki je umrl letos na novega leta dan, ima izredno velike zasluge za občino Vič, posebno pa še za Rožno dolino. Najprej je izposloval regulacijo Gradaščice in Glinšice (2 ½ milijona din), da so izostale poplave. Leta 1925. je dosegel, da je dobila občina Vič električno razsvetljavo iz mesta. Prej je par let dajala razsvetljavo Vojnovičeva elektrarna, ki pa ni mogla nuditi dovolj toka za naglo se razvijajoče

VHOD NA VIŠKO POKOPALIŠČE

nove naselbine. Leta 1929. je Petrovčič dosegel, da sta naselbini Rožna dolina in Glince dobili vodovod iz mesta, dočim si Vič še vedno pomaga z domačimi vodnjaki. Leta 1932. je občina Vič pod Petrovčičevim županovanjem izvedla kanalizacijo po Rožni dolini in Glincah. Velikega pomena za napredek viškega kraja je tudi podaljšanje tramvaja do Viča.

KDAJ JE POSTAL VIČ SAMOSTOJNA OBČINA?

Po zabelezkah pokojnega župana Andreja Kneza se je to zgodilo leta 1825. L. 1935. je bila viška občina združena z mestno občino ljubljansko in je obsegala 656 ha in 24 a.

Prvi viški župan je bil Wohlmüt, p. d. Pemc, gostilničar na Glincah. Baje je bil doma iz Češke. Pri hiši je bila še dolgo po njegovi smrti gostilna »pri Pemkah«, kamor je zahajal tudi dr. Prešeren. Sledili so župani: 2. Schrey, oče še živega Jeana Schreya, 3. Boštjan Selan, p. d. Mežnarjev (ker se je priženil k žabarju — danes Robežnik — s Podrožnika, kjer je bila, in je po vknjižbi še danes mežnarija za cerkev na Rožniku); 4. Andrej Knez, p. d. Kovačev, oče 11. župana istega imena. Knez (oče) je bil prvi narodno zavedni župan, ki je l. 1868. sopedpisal oklic za vižmarski slovenski tabor; 5. Ločnikar Tomaž, opekar nar in tovarnar salam na Viču (v njegovi hiši je danes kisarna »Vinocet«); 6. Ločnikar Ernest, sin prejšnjega; 7. Andrej Mesesnel, oče sedanjega mlinarja Edvarda Mesesnela na Viču; 8. Andrej Marinko, p. d. Rutar na Glincah; 9. Fr. Javornik, trgovec na Glincah; 10. Fr. Oblak, kmet na Glincah; 11. Andrej Knez, posestnik in uradnik v Tobačni tovarni

(sin 4. župana); 12. Klemenčič, posestnik in sobni slikar na Glincah; 13. Ivan Gale, bivši tovarnar cementnih izdelkov in posestnik v Rožni dolini; 14. Jurij Petrovčič, posestnik in bivši mizarski delovodja v Rožni dolini. Izmed bivših županov še živita Gale in Klemenčič.

ŠOLSTVO

Za šolstvo so se začeli Vičani brigati šele proti koncu preteklega stoletja. Prej so hodili viški dečki v tako zvano Reduto pri Sv. Jakobu (danes mestna dekliška osemrazrednica), deklice pa so obiskovale ljudsko šolo pri Uršulinkah. Sicer je bila že leta 1787. ustanovljena v župnišču v Trnovem enorazredna ljudska šola, ki je bila namenjena tudi za viško mladino, toda viški dečki so raje hodili k Sv. Jakobu, od leta 1875. pa v novo II. mestno deško ljudsko šolo na Cojzovem grabnu. Ker pa so se mestne šole branile viških otrok, jih mnogo sploh ni hodilo v šolo, zato je bilo pred vojno na Viču med starejšo generacijo izredno mnogo nepismenih. Šele leta 1896. je bila za Vič ukazana nova 2 razredna ljudska šola. Ker pa ni bilo prostora, so zaenkrat otvorili le I. razred v današnji Tribučevi hiši na Glincah (danes pošta), leta 1897. pa II. razred v Plavčevi hiši na Glincah. Leta 1899. so dogradili novo šolsko poslopje (danes stara šola), kjer je bilo prostora za 4 razrede in za nadučiteljevo stanovanje. Prvi nadučitelj je bil Jos. Marn, oče upokojenega načelnika dr. Rudolfa Marna. Zaradi naraščanja novih naselbin (Rožna dolina) so morali šolo naglo razširjati, da je po 10 letih v šolskem letu 1909./10. imela že 6 razredov in 4 paralele. Nadštevne razrede so morali potakniti po privatnih hišah (pri Plavcu, Malavašiču in Vojnoviču).

Leta 1911. so dogradili blizu stare šole veliko in moderno poslopje s 14 učilnicami in potrebnimi pritliklinami. Nova šola je dobila v pritličju tudi prostorno telovadnico. V staro šolo se je preselil občinski urad, pozneje še pošta. Leta 1919. je postala viška šola osemrazrednica. Leta 1929. je bila viška ljudska šola preurejena po novem šolskem zakonu v višjo in nižjo. Upravitelj je Ivan Michler. Danes postaja tudi nova šola pretesna. Mestna občina ima že v načrtu zgradbo 2 novih šol za bivšo občino Vič, v prvi vrsti v Rožni dolini.

Leta 1919. je dobil Vič tudi meščansko šolo. Za to šolo je lansko jesen zgradila mestna občina krasno, povsem moderno poslopje, ki je veljalo z opremo vred blizu 5 milijonov din. Ravnatelj meščanske šole je od njene ustanovitve A. Fakin.

BORBA ZA SAMOSTOJNO ŽUPNIJO NA VIČU

Prebivalci Viča in Glince so opetovano prosili pri ljubljanski kresiji za samostojno župnijo, ali pa da se jim dovoli vsaj samostojna kaplanija pri podružnici sv. Simona in Juda na viškem pokopališču. Prošnje pa so bile vedno odbite. Ker so leta 1787. dodelili kraja Kozarje in Podsmreko (Šmartno) novi župniji Dobrovi (ustanovljena l. 1723.), so prebivalci obeh krajev ugovarjali, češ da hočejo imeti novo župnijo skupno z Vičani. Šele leta 1899. so Vičani dosegli, da so imeli ob nedeljah in praznikih mašo pri svoji podružnici na pokopališču.

Prvotno je spadal Vič pod šentpetersko župnijo, ki je bila med najstarejšimi župnijami v Sloveniji ter

POGLED NA ROŽNO DOLINO IN OKOLICO Z ROŽNIKA

je poleg mesta Ljubljane obsegala vso »ljubljsko gospodstvo« (od Save in Sore do Logatca in Turjaka). Ko je leta 1783. ukazal cesar Jožef II. ustanovitev 3 novih župnij v Ljubljani, t. j. frančiškanske, šentjakobske in trnovske, je bil Vič prideljen frančiškanski župniji. Takrat je bilo na Viču 43 hiš in 297 prebivalcev, na Glincah pa 17 hiš in 117 prebivalcev, torej skupno 60 hiš in 414 prebivalcev.

Samostojna župnija na Viču je bila ustanovljena šele leta 1908. in so oo. frančiškani zgradili do leta 1909. impozantno cerkev sv. Antona Padovanskega s samostanskim poslopjem vred nasproti stari šoli. Stavbišče je dal na razpolago z zamenjavo za postavitev nove hiše in gospodarskega poslopja posestnik Peklaj, p. d. Kmet. Nova župnija obsega razen vse bivše občine Vič tudi naselje Brdo, ki je prej spadalo pod občino Zgornja Šiška. Cerkev na Rožniku je ostala pod mestno frančiškansko župnijo. Ob ustanovitvi je štela župnija 4000 prebivalcev, po 24 letih (l. 1932.) pa že blizu 8000, danes pa ima brezdvomno že najmanj 9000 prebivalcev. Istočasno, ko je bila dograjena na Viču nova župna cerkev, so si Rožnodolci postavili prostorno kapelo, kjer se po potrebi tudi mašuje. To so storili Rožnodolci zato, ker niso prodrli s svojo zahtevo, naj bi župna cerkev stala v Rožni dolini. Prvi župnik na Viču je bil pokojni o. Avguštin Čampa, drugi, ki jo tudi danes še opravlja, pa o. Teodor Tavčar. V načrtu je ustanovitev lastne župnije za Rožno dolino in je stavbišče za novo cerkev v regulacijskem programu mestne občine že predvideno.

Viško pokopališče (okrog podružnične cerkve sv. Simona in Juda) so morali že 4 krat razširiti. Pri zadnjem povečanju je dobilo pokopališče monumentalni vhod, združen s spomenikom v vojni padlim Vičanom, ki ga je zgradil po Plečnikovem načrtu rožnodolski konc. zidarski mojster Vinko Borec.

Za starost naselbine Vič priča tudi podružnična cerkev na pokopališču, katere gotski presbiterij kaže na 15. stoletje.

DRUŠTVENO ŽIVLJENJE

V čitalniški dobi so si tudi Vičani ustanovili svojo čitalnico s pevskim zborom. *Gasilno društvo* so si ustanovili leta 1872. Leta 1932. so zgradili novi gasilski dom, ki je med najlepšimi v Sloveniji. Novi gasilski dom je ob Gradaščici blizu Mesesnelovega mli-

na. Na Brdu imajo lastno gasilsko društvo z gasilskim domom. Društvo *Sokol* je bilo ustanovljeno že l. 1904. (po II. vsesokolskem zletu) kot Rožnodolski Sokol. Glavni ustanovitelj je bil A. Thaler, starosta pa zidarski mojster Gregor Stanovnik, ki je zgradil večino hiš v Rožni dolini. Rožnodolski Sokol pa je kmalu zaspal. Leta 1909. se je ustanovil Sokol Vič. Prvi starosta je bil Jos. Tribuč. Danes načeluje viškemu Sokolu Pavle Borštnik. Leta 1919. so začeli zidati velik sokolski dom, ki je bil dograjen leta 1920., slovesno otvorjen pa leta 1921. Sokolski dom je zbirališče vsega sokolskega ideji naklonjenega občinstva, ki ima tam telovadne in družabne prireditve (gledališki oder, knjižnico i. dr.). K Sokolskemu domu spada še posebna hiša z gostilno (prej gostilna »pri pošti«). Lepo in prostorno letno telovadišče pa je mestna občina porabila za stavbišče nove meščanske šole. Sedaj se mora viški Sokol za javne telovadne nastope zatekati v mesto k bratskim društvom.

Takoj po ustanovitvi župnije Vič je prvi župnik o. Avguštin Čampa ustanovil za revne otroke *Mladinsko zavetišče*. Leta 1932. je sedanji župnik o. Teodor Tavčar dosegel, da je Vincencijeva konferenca zgradila *Mladinski dom*, veliko moderno poslopje s 15 sobami in z vsemi potrebnimi pritiklinami. Zavod vodijo usmiljene sestre. L. 1932. je bilo v dobi najhujše krize v zavodu in popolni oskrbi 35 otrok, v dnevni oskrbi pa 55 otrok. Iz podporne akcije za brezposelne je dobivalo v zavetišču 32 otrok kosilo, podpore pa 20 brezposelnih družin. Vseh podpirancev je bilo nad 200. V letu 1937. je bilo vseh podpirancev 143, dokaz, da je kriza popustila.

Leta 1903. se je ustanovilo »*Katoliško slovensko izobraževalno društvo Vič-Glince*«, ki se je leta 1922. preosnovalo v »*Katoliško slovensko prosvetno društvo Vič*«, ki ima lep dom, v katerem je tudi kino. Bivše katoliško telovadno društvo »*Orel*« se je prekrstilo v *Fantovski odsek*. V župnišču posluje »*Ljudska hranilnica in posojilnica*«.

INDUSTRIJA

Od pamtveka je bila na Viču glavna *opekarska* industrija, ker je v izobilju prvovrstne sive ilovice. Prva opekarna je bila v Logeh (Mestni log), ki jo je zgradil neki Püchler. Pozneje so imeli tam opekarne: Kosler, Ločnikar, Malič, Treo, Herzmann, Knez, Dečman, Kranjska stavbna družba i. dr. Tudi v Rožni dolini sta bili 2 opekarni (tik pod Večno potjo, kjer je ribnik, na nasprotni strani okrajne ceste pa velika globel, ki jo polagoma zasipavajo).

Danes so 4 opekarne: ena v Logu, ena na Viču in dve na Brdu. Po eno opekarno na Viču in na Brdu imajo Združene opekarne, druga na Brdu pa je d. d. Opeka.

Nadaljnje tovarne so: Golob & Ko. (za globin in druga čistila), Pekatete (za testenine), Vojnovič (tovarna za kisik in izdelavo vijakov), Slamičeva (prvotno Andrettova, pozneje Klemenčeva) tovarna mesnih konzerv in prekajevalnica; »*Vinocet*« (tovarna kisa); Rudolf Zaloker (tovarna kvasa in dioslada), Kovačič (tovarna za peči in štedilnike), Žika (pražarna za kavine surogate). Zadnji dve tovarni sta v Rožni dolini. Nekdanja Milarna in svečarna pa je prenehala z obratom.

ROD POLLINIJEV IN LJUBLJANSKI ZDRAVNIK DR. JANEZ KRIZOSTOM POLLINI¹

DR. F. K. LUKMAN

I.

Polliniji so se najbrž v drugi polovici 16. stoletja priselili z Beneškega v Gorico, a kmalu po letu 1700. so prišli na Kranjsko. Imeli so beneško plemstvo in po svojem imenu petelina (pollo) v grbu. Pisali so se Pollini ali Pullini; pisava Paulini je napačna.

Prvi Pollini v goriških matičnih knjigah je *Janez Krstnik*, ki se je 8. febr. 1601. v Gorici poročil s Katarino, hčerjo Petra Berlinija. Njegov sin *Franc*, roj. 28. avg. 1602., se je v Gorici povzpел do županske časti (rettore della città di Gorizia). L. 1644. je v desni stranski ladji goriške farne cerkve, današnje stolnice, zase in za svoje dediče dal napraviti grobnico in na kamnito ploščo poleg napisa dal vklesati svoj grb; leta 1660. pa je dal povečati cerkev v Skrilju, kjer je rodbina imela posestvo. Za ženo je vzel Katarino, katere rodbinsko ime ni znano. Od njegovih sinov sta mlajša dva, *Pavel Peter*, roj. 22. jun. 1643., in *Jožef Anton*, roj. 24. sept. 1647., postala duhovnika, najstarejši, *Franc Peter*, roj. 9. okt. 1639., pa je postal doktor prava in se oženil z Marjeto, hčerjo Lovrenca Maittäja. Iz tega zakona je bil *Andrej Pavel Feliks*, roj. 22. jun. 1673., ki se je 17. febr. 1700. v Gorici poročil z Ivano, hčerjo Avgušтина Codellija, rojeno 22. avg. 1683. Pavel Feliks se je preselil na Kranjsko, in sicer je bil vsaj že leta 1703. v Komendi. Dne 30. jan. 1705. je Peter Anton Codelli dobil komendo Sv. Petra za pet let v zakup, a jo z odobritvijo malteškega viteškega reda takoj odstopil Pavlu Feliksu Polliniju, ki jo je imel v zakupu do 30. aprila 1710. Iz Komende se je Pollini preselil v Radovljico, kjer je vzel nadarbinsko posestvo v zakup in ga imel še leta 1723., ko se mu je rodila hči Marija Terezija, a leta 1727., ob rojstvu sina Feliksa Andreja, je bil sicer še v Radovljici, ne pa več zakupnik nadarbine. Kdaj in kam je iz Radovljice

¹ *Viri in pripomočki*: Matične knjige stolnih župnij v Gorici in Ljubljani, župnij v Komendi, Radovljici in pri Sv. Jakobu v Ljubljani; L. Schiviz v. Schivizhofen, Der Adel in den Matriken der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradisca, Görz 1904; isti, Der Adel in den Matriken des Herzogthums Krain, Görz 1905; Handurbarium der altstädtischen Gült 1772.—1778. in 1779.—1782. (mestni arhiv štev. 19 in 20); Handurbarium Suppamt Kosarje Gült 1773 do 1782. (mestni arhiv štev. 66); stara ljubljanska zemljiška knjiga: Hauptbuch I, fol. 133 in pripadajoči zbirki listin Umschreibungen tom. IV in V ter Relatenbuch tom. III, IV, VII, VIII; deželna deska glavna knjiga III, fol. 645; arhiv Narodnega muzeja v fasc. »Pisma plemstva« št. 73; Instanzkalender 1775—1782; Triester Instanz und Titular Schematismus 1793—1796; M. Pohlin, Bibliotheca Carnioliae 43; A. Dimitz, Die Habsburger in Krain 47; isti, Geschichte Krains IV, 158; H. Costa, Mittheil. d. Histor. Ver. f. Krain 1863, 52. (Več izpiskov iz goriških matičnih knjig in prepis Pollinijeve plemiške diplome v državni knjižnici v Gorici mi je poslal g. grof Marius Attems, vnuk grofa Kristiana Attemsja in Frančiške, roj. Favetti. Več izpiskov iz zemljiške knjige mi je dal na razpolago g. dr. Rudolf Andrejka, načelnik oddelka za državno statistiko v ministrstvu notranjih zadev.)

šel, ni dognano. Leta 1740. je živel v Seville. Pavel Feliks in njegova žena Ivana sta v letih 1704.—1727. dala življenje 14 otrokom; pet, štirje dečki in ena deklica, se jih je rodilo v Komendi, devet, štirje dečki in pet deklic, pa jih je prišlo na svet v Radovljici.

Prvi otrok, roj. 19. jan. 1704., je bil sin *Peter Anton*. Ob ustanovitvi goriške nadškofije leta 1752. je bil prvi stolni prošt v Gorici in ondi umrl 15. sept. 1770.

Peti otrok, prva hčerka, je bila *Marija Beatriska* (Felicitas), krščena v Komendi 12. dec. 1709., umrla 7. nov. 1771. v Ljubljani. Bila je *stara mati mecena Žige Zoisa*. Poročila se je namreč z rudarskim nadzornikom Francem Sigismundom Kappusom pl. Pichlstein in mu 9. jun. 1727. v Ljubljani rodila hčerko Ivano. Ta se je 10. jan. 1747. poročila z obvdovelim Michelangelom Zoiso in mu 23. nov. 1747. rodila sina Žigo.

Šesti otrok, prvi, ki se je rodil v Radovljici, je bil *Janez Krizostom Jurij*, kasnejši zdravnik, roj. 27. jan. 1712. O njem pozneje več.

Enajsti otrok je bil sin *Jožef Avguštín*, v Radovljici roj. 2. in krščen 14. marca 1720. Ta je bil menda častnik — »invictus miles« mu pravi nagrobnik — imel rodbinsko posestvo v Skrilju in se poročil z *Marijo Frančiško Angeliko*, hčerjo Michelangela Zoisa, katero mu je 8. maja 1733. rodila njegova prva žena Marija Ana, roj. baronica Werneck. Ker Jožef Avguštín in njegova žena nista imela otrok, sta za svojo vzela svojo nečakinjo Katarino Barbaro Pagliaruzzi, roj. 1759. Ta se je poročila z Angelom Ludovikom Favettijem iz Gorice in imela hčerko Frančiško, ki je leta 1813. vzela grofa Kristiana Attemsja od Sv. Križa. Jožef Avguštín Pollini je umrl leta 1789. Njegov nečak Natalis Pagliaruzzi je njemu in njegovi ženi postavil v cerkvi v Skrilju spomenik z napisom: »Invicto militi Josepho Pollini scribae quiescenti et eiusdem uxori Franciscae natae L. B. Zois gratus nepos Natalis Pagliarucci posuit ut memoria et lux perpetua luceat eis. Anno 1798.«

Trinajsti otrok Pavla Feliksa Pollinija je bila *Marija* (de Victoria) *Terezija*, roj. 10. nov. 1723. Poročila se je z Jernejem Pagliaruzzijem iz Kobarida in mu leta 1746. rodila sina *Natalisa*, ki je bil kasneje zdravnik v Kranju, in leta 1759. hčerko *Katarino Barbaro*, katero sta Jožef Avguštín Pollini in njegova žena vzela za svojo. O Natalisu Pagliaruzziju prim. Slov. biogr. leksikon II, 245, in J. Žontar, Zgodovina mesta Kranja, Ljubljana 1939.

II.

Ljubljanski zdravnik dr. Janez Krizostom Pollini je bil šesti otrok Pavla Feliksa in njegove žene Ivane, roj. Codelli. Rodil se je v Radovljici 27. jan., a krščen je bil šele 21. aprila 1712. Krst so odlašali do spomladi pač zaradi botra, ki je prišel iz Gorice. Otrok je pri krstu dobil ime svetnika svojega rojstnega dneva — 27. jan. obhaja cerkev god sv. Janeza Krizostoma (Zlatausta) — in ime sv. Jurija, ki je bil krstnemu dnevu

čisto blizu. Janez Krizostom Pollini in Janez Jurij Pollini v raznih matičnih knjigah nista dva zdravnika, kakor bi se dalo sklepati po Schivizovi knjigi *Der Adel in den Matriken des Herzogthums Krain*, Gorica 1905., kjer se omenja še tretji zdravnik Pollini, namreč Janez Krištof. Tega pa ima na vesti, kdor je za Schiviza izpisoval šenklaške matične knjige in površno bral Christophorus mesto Chrysostomus.

Kdaj in kje je Janez Krizostom študiral, ni znano. Iz njegove plemiške diplome sledi, da je postal vsaj že leta 1738. deželni zdravnik v Ljubljani. Leta 1739. je imel 200 gld. na leto (J. Vrhovec, *Die Hauptstadt Laibach*, 58).

Dne 31. avg. 1739. se je poročil z *Marijo Frančiško Wagathay* (Bogataj) pl. *Ehrenbichl*, ki mu je 7. aprila 1741. rodila sina *Jožefa Feliksa*, 13. dec. 1744. pa hčerko *Marijo Ivano Lucijo* (umrla 1. marca 1751.). Da je bila Pollinijeva hči Ivana Rozalija, ki se je 28. nov. 1770. poročila z Andrejem pl. *Schiffersteinom*, iz tega zakona, je verjetno, a ne gotovo. Dne 4. jan. 1747. pa je smrt Polliniju ugrabila prvo ženo.

Vsaj okoli velike noči 1749. se je Janez Krizostom drugič oženil. Za ženo si je izbral svojo sestrično *Marijo Elizabeto baronico Posarelli* iz Gorice, roj. 21. apr. 1711. Bila je hči Krizostomove prave tete Klare Roze, sestre Pavla Feliksa Pollinija, ki se je bila 3. jan. 1701. v Gorici poročila s Frančiškom Feliksom Posarelijem. Iz Krizostomovega zakona z Marijo Elizabeto se je v letih 1750.—1762. rodilo šest otrok, štiri deklice in dva dečka. Zadnji je bil Franc Pavlanski, rojen 26. marca 1762. Razen tega so vsi ti otroci pred očetom pomrli; dve deklici sta umrli že v otroški dobi. Njihova mati Marija Elizabeta pa je umrla 9. maja 1765., 54 let stara.

Po smrti svoje druge žene je bil Janez Krizostom šest let vdovec, potem pa se je 22. sept. 1771. v tretje poročil, in sicer z *Elizabeto pl. Pettenegg*, ki ji je takrat, ko sta se vzela, bilo okoli 54 let (umrla 29. marca 1807. v starosti 90 let, roj. torej 1717.). V ženitnem pismu dva dni pred poroko je dal nevesti 2200 fl. dote, 1000 fl. zaženila in 2000 fl. darila. Bil je takrat lastnik hiše v mestu št. 80 (nekdaj Codellijeve) in posestva Rakovnika (Kroißenegg). S kupno in menjalno pogodbo dne 20. avg. 1774. pa je svojo hišo z nekaterimi premičninami ter Rakovnik in ves fundus instructus odstopil grofu Janezu Nepomuku Ursiniju Blagayu in zato od njega dobil: dvojno hišo na Starem trgu št. 154 z vsemi premičninami, 100 mernikov ovsa za konje, 3000 fl. nemške veljave, plačljivih v treh letnih obrokih, in do svoje smrti košnjo na travniku »pri žegnanim studencu« (proti Rudniku). Njegova žena pa je ob podpisu pogodbe dobila od grofa 22 dukatov za ključnino.

Leta 1776. je bil Krizostom ud kmetijske družbe.

Leta 1778., menda ob štiridesetletnici, kar je opravljal službo deželnega fizika, je Janez Krizostom Pollini prosil cesarico Marijo Terezijo, naj mu podeli plemstvo. Deželno glavarstvo je 31. dec. 1778. dvorni pisarni prošnjo toplo priporočilo, češ da je prosilec vreden »zaradi sorodstva z več tuzemskimi deželnimi stanovni, zaradi premoženja, ki ga ima, in zaradi ostalih najboljsh lastnosti«. Diploma, s katero je cesarica dne 13. febr. 1779. podelila Janezu Krizostomu Polliniju in vsem njegovim zakonskim potomcem viteštvo s predikatom »plemeniti«, navaja zasluge Pollinijevega ro-

du in njegove: predniki, ki so prišli iz beneških držav in se naselili najprej na Goriškem, potem na Kranjskem, so bili zaslužni za trgovino, njihovi potomci pa so si pridobili zaslug tudi za znanost, nekateri se odlikovali v vojaškem, drugi v duhovskem poklicu, tako Krizostomov brat Peter Anton, ki je bil ob ustanovitvi goriške nadškofije imenovan za stolnega prošta; Krizostom Pollini se je posebej briga za zdravstveno vedo, dosegel doktorat, zaradi velikega umevanja in bogate skušnje dobil deželni fizikat v Ljubljani, katerega že 41 let s toplo marljivostjo in na splošno zadovoljnost opravlja; posebno gorečnost in človekoljubnost je pokazal leta 1743. in 1744., ko je med ujetimi Francozi izbruhnila epidemija in ko je on z nevarnostjo za svoje življenje storil, kar je le mogel, da bi jih rešil; poleg tega ga z mnogimi plemiški in kranjskimi stanovskimi družinami veže sorodstvo ali svaštvo. Ščit Pollinijevega viteškega grba je bil z navpičnico in prečnico razdeljen na štiri polja. Na sprednjem gornjem in zadnjem spodnjem polju je bil na znotraj obrnjen črn petelin z rdečim grebenom, na drugih dveh pa na višnjem ozadju po tri zlate krogle v obliki navzdol obrnjenega trikota. Izvirna diploma je v državni knjižnici v Gorici v oddelku bivšega goriškega mestnega arhiva.

H. Costa (*Mittheil. d. Hist. Ver. f. Krain*, 1863, 52) trdi, da je bil Pollini leta 1784. povišan v barona. V registru sem sicer zasledil prošnjo, s katero se je tega leta potegoval za baronstvo, ni pa v arhivu Narodnega muzeja nobenega sledu, da je dvorna pisarna njegovo prošnjo obravnavala ali ji celo ugodila. V mrliški knjigi šentjakebske fare sta sicer Janez Krizostom in njegova tretja žena vpisana kot »Freiherr« in »Freiin«, vendar to ni polnovreden dokaz.

V svojo oporoki 19. okt. 1786. je Janez Krizostom postavil za univerzalnega dediča svojega sina Franca Pavlanskega. Svoji ženi Elizabeti je določil v hiši na Starem trgu št. 154 do smrti prosto stanovanje treh sob s pritklinami in 600 fl. letne rente; svojemu sinu iz prvega zakona Jožefu Feliksu je volil samo 9000 fl., »ker je materino doto že dobil«; spomnil se je tudi svojega brata Jožefa Avgušтина in dveh samskih sester; kaznilnici na Žabjeku, kjer je bil opravljal zdravniško službo, je namenil 150 fl. Ker poleg najstarejšega in najmlajšega sina drugih otrok ne omenja, je opravičen sklep, da so že vsi pomrli. Umrl je 7. nov. 1786.

Janez Krizostom Pollini je bil preko kranjskih meja znan praktik. Imel je zoper venerične bolezni skrivno sredstvo, »decoctum Pollini«. H. Costa (l. cit.) poroča, da je o njem napisal dunajski zdravnik Jos. Ferd. Fridrich knjigo »Das Pollinische Decoct und die reinigende Wirkung der welschen Nußschalen wider die Lustseuchen und mehrere schwere Krankheiten« in da je izšla na Dunaju 1798. že 2. izdaja. Hoteč se prepričati, ali je to poročilo resnično, sem vprašal ravnateljstvo Nacionalne (prej dvorne) knjižnice na Dunaju in dobil odgovor, da take knjige v knjižnici ni in da se tudi bibliografično izkazati ne da. Neko tajno zdravilo je imel, ker sem v registru zasledil, da je malo pred svojo smrtjo prosil vlado dovoljenja, da bi v časnikih razglasil, »daß er seinem Sohn Franz Paul sein bewährtes arcanum antivenereum übertragen habe«.

Pohlin, *Bibliotheca Carnioliae* 43, imenuje dva Pollinijeva spisa. Eden, »Examinatio omnium per Carnio-

liam existentium thermarum, acidularum et sanitati conducentium aquarum», pravi, da je v rokopisu. O njem ni sledu. Drugo, večje delo pa je po poročilu o. Marka izšlo v 2 delih leta 1748. v Frankfurtu že vdrugič in ima tale dehtivi naslov: »Neu vermehrte Dreck-Apotheke, wie nämlich mit Koth und Urin fast alle, ja auch die schwersten, giftigen Krankheiten in- und äußerlich glücklich curiert werden«. O. Marko pripominja, da ne ve, kdaj je prva izdaja izšla. Da bi tudi to dognal, sem se obrnil na »Auskunftsbüro der Deutschen Bibliotheken« v Berlinu in dobil pojasnilo, da je knjiga prvič izšla v Frankfurtu 1696., torej 16 let pred rojstvom našega Janeza Krizostoma Pollinija, in da je potem izšla še večkrat: v Frankfurtu 1697., 1699., 1713./14., 1714.; v Frankfurtu in Leipzigu 1748.; kot curiosum ponatisnjena v Stuttgartu 1846. in Berlinu 1908. Napisal pa jo je polihistor Christian Franc Paullini iz Eisenacha, zdravnik škofov v Münsteru na Westfalskem, umrl 1712., torej isto leto, ko se je naš Pollini rodil (o Paulliniju: Allgem. Deutsche Biographie XXV, 279—81; H. Schelenz, Geschichte der Pharmacie, Berlin 1904, 499.)

III.

Jožef Feliks Pollini, sin Janeza Krizostoma iz prvega zakona, je bil vsaj že leta 1780. in še leta 1796. kontrolor pri višjem solnem uradu v Trstu. Kmalu po očetovi smrti je 1787. prosil za fideikomisno substitucijo, če bi univerzalni dedič, njegov polbrat Franc Pavlanski, pred njim umrl.

Franc Pavlanski, zadnji sin Janeza Krizostoma in njegov univerzalni dedič, se je v februarju 1787. na Dunaju poročil z Jožefo baronico Bernrieder, ji dal za jutro 5000 fl., za morebitno vdovščino pa še svojo vseh bremen prosto hišo na Starem trgu št. 154, ocenjeno na 12.500 fl. Kmalu pa je hišo tako zadolžil, da je leta 1801. prišla v konkurz in naslednje leto na dražbo. Prišla je v last grofa Ludovika Dizme Lichtenberga. Krizostomova vdova je imela stanovanje in rento do svoje smrti 29. marca 1807. To se da dognati iz uradnih spisov.

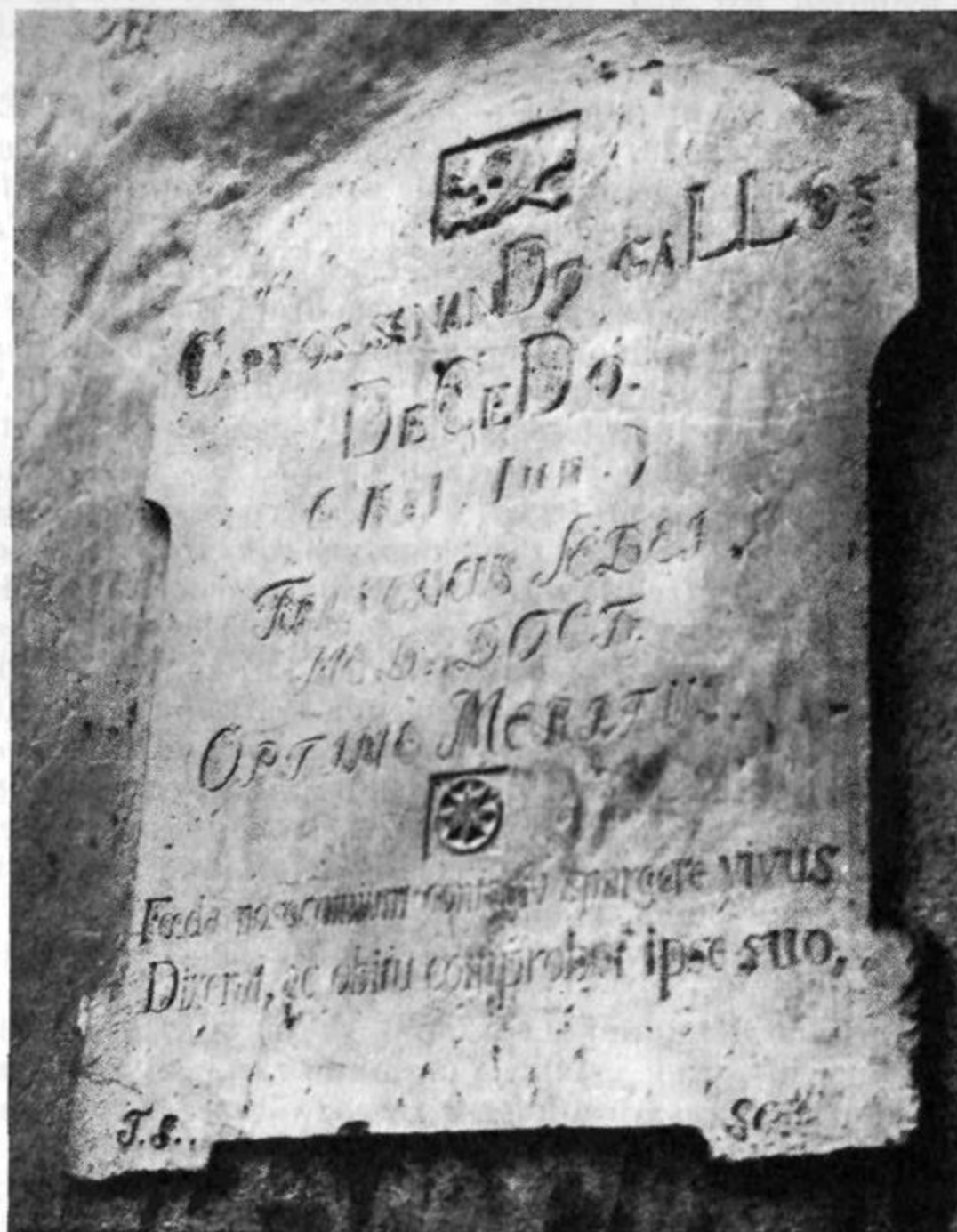
H. Costa (l. cit.) pa pripoveduje o nekem Krizostomovem sinu, ki more biti samo Franc, da je bil zelo lepe postave, da je znal več jezikov, bil spreten risar, goslar in pevec, da je veseljačil po svetu, se v Parizu zaljubil v nečakinjo nekega kardinala in se zadolžil za 100.000 liver, da je za ta dolg moral žrtvovati svojo dediščino s hišo vred, da je v Ljubljani nastopal v nemških in »kranjskih« igrar in kot pevec, da je bil naposled operni pevec v raznih večjih italijanskih mestih in se v Napolju oženil z neko pevko.

Na tej povesti utegne biti res, da se je Franc Pollini, ko je bil ob svojo dediščino, potikal po italijanskih mestih. Ali so bile portretne risbe, ki Costa o njih pripoveduje, res delo Franca Pollinija, ni izvestno. Tudi ni jasno, kaj je z receptom Pollinijevega dekokta, o katerem Costa pravi, da ga je dobil po upravitelju konkurzne mase, pa se razlikuje od recepta v Fridrichovi knjigi, ko je ta po poročilu Nacionalne knjižnice na Dunaju vsaj problematična.

K članku:

Dr. D. Mušič:

ZDRAVSTVO STAREGA
NOVEGA MESTA

NAGROBNA PLOŠČA DR. FR. SEDEJA
VZIDANA OB VHODU V ZAKRISTIJO
KAPITELJSKE CERKVE

SLOVENSKI GLEDALIŠKI JUBILEJ OB STO IN PETDESETI OBLETNICI PRVE SLOVENSKE PREDSTAVE

UVODNA BESEDA GOVORJENA V NARODNEM GLEDALIŠČU V LJUBLJANI 28. DECEMBRA 1939.

F R. K I D R I Č

V dne, ko je velika francoska revolucija rušila socialne in politične privilegije fevdalizma ter se opajala z mislijo na zavzetje bastije, se je pripravljala med ljubljanskim meščanstvom revolucionaren napad na enega tistih svojevrstnih privilegijev tujega jezika, ki so bili posledica državnega sožitja maloštevilnega slovenskega kmečkega naroda s številnim, za gospoda vzgojenim, krivice tega stanja ne čutečim.

Šlo je za prvo slovensko predstavo na tistem ljubljanskem oficialnem odru, kjer so igrali drame sicer samo v nemškem jeziku, opere tudi v laškem. Dejanje se je zgodilo dne 28. dec. 1789., danes pred 150 leti.

Stoinpetdeseta obletnica prve predstave v jeziku zamudniškega naroda na domačem odru! Ako je gledališče in gledališka proizvodnja sploh termometer za utripanje kulturnega živca pri vsakem narodu, ima za nedržaven narod, ki so ga socialne in politične prilike vrgle v objem kulturno močnejše tuje skupine ter zadržale njegov razvoj, še poseben pomen kot sredstvo za brušenje razgovornega jezika višjih slojev in za prerodno propagando v širino. Uprava slovenskega gledališča bi ne bila to, kar hoče in mora biti, ako bi tak svoj in slovenski praznik prezrla. Prva priča njene budnosti bo današnja predstava, ki hoče biti čim vernejša ponovitev one prve predstave. A meni so prisodili nalogo, da Vas kratko opozorim na težave, ki jih je pred stoinpetdesetimi leti bilo treba premagati, na probleme, ki jih je bilo treba rešiti.

*

Tradicije se do 28. decembra 1789. niti za okoriščenje ob prirejanju odrskega teksta ni nabralo.

Šest ali sedem poskusov rabe slovenske besede v dramatičnem oblikovanju bi mogli iz časa pred 28. decembrom 1789. navesti. Toda ti poskusi so vsebovali še malo revolucionarnega v označenem smislu. Tudi menih Dev, ki je napisal 9 let prej prvi slovenski operni libreto, je mislil le na literarno panogo, ne na zavzetje odra. Najbližji označeni smeri so bili pač slovenski prevodi italijanskih arij, ki sta jih sem ter tja prirejala Zois in Linhart, da so jih laški operisti vpletali med italijansko petje. Toda to so bili odlomki, ki jih je zmožgel tudi pevec brez znanja slovenščine.

Pred 150 leti pa se je pripravljalo in pripravilo izrazito jezikovnokulturno revolucionarno dejanje: v drugi polovici 1789. leta je Linhart v intimnem sporazumu z Žigo Zoisom dogotovil dva slovenska gledališka teksta, izmed katerih je »Županovo Micko« priredil po nemški veseloigri Josefa Richterja z naslovom »Die Feldmühle«, komedijo »Veseli dan ali Matiček se ženi« pa po francoski predlogi z naslovom »La folle journée ou le mariage de Figaro«, ki ji je avtor Pierre Augustin Caron de Beaumarchais; še istega leta sta dala Zois in Linhart obe prireditvi v tisk, in sicer zaradi pospešitve dvema ljubljanskima tiskarjema, ki sta morala oba zbrati isti libretni format ter sta do-

tiskala deli okoli božiča 1789. leta z letnico 1790.; a dne 28. decembra 1789. so predstavljali igralci iz ljubljanskih krogov »Županovo Micko« na odru ljubljanskega stanovskega gledališča, ki je domovalo tam, kjer vabi danes Kino Matica.

Dogodek z dne 28. decembra 1789. je omogočila posebnost slovenskega preroda, ki sta jo tvorili dve komponenti: prva je obstajala v čudežu, da se je izmed vseh številnih fevdalcev na slovenski zemlji eden edini, baron Sigmund Zois, pridružil slovenskim prerodnim aktivistom; druga v nepričakovani sreči, da je Zois pridobil za svoje načrte tudi Linharta, ki je do 1781. l. bil in hotel ostati nemški literat. Anton Tomaž Linhart, sin češkega očeta, ki je bil v Radovljici graščinski uradnik, in slovenske Radovljikanke, ki je pač bolje znala slovenski kot nemški, je bil za 9 let mlajši od prijatelja Zoisa, v času dejanja šele 33 let star, okrožnošolski komisar, zaljubljen zakonski mož in srečen oče enoletne hčerke, prežet z vnemo, svoje mnogostranske darove dati na službo prerodu. S Zoisom sta stanovala v neposredni sosesčini na Bregu v Ljubljani: baron v svoji palači, danes št. 20, komisar kot najemnik v takrat Gasparinijevi hiši, danes št. 18.

V okviru slovenske prerodne aktivnosti se je pojavila gledališka predstava razmeroma pozno, saj je bila ta aktivnost 1789. leta že nad 20 let stara. Predvsem dve okoliščini sta ovirali v teh 20 letih korak slovenske Talije: med igralci, ki so prihajali v Ljubljano igrati nemške drame, ni bilo ljudi, ki bi bili obvladovali slovenščino; med prvimi slovenskimi preroditelji ni bilo človeka, ki bi bil sposoben, prirediti večji moderni slovenski gledališki komad. Tudi Zoisove jezikovne sposobnosti so zadostovale komajda za prevajanje arij. Kritični Linhart je pa vedel, da mora po svoji jezikovnokulturni preorientaciji še dolgo brati slovenske knjige, zlasti novi prevod biblije, in še dolgo prisluškovati živi slovenski govorici, preden bo pripravljen za oblikovanje odrskega slovenskega besedila.

Verjetno je, da sta bila Zois in Linhart nekoliko obveščena o tem, kako so si predstave v domačih narodnih jezikih utirale pot za izpodrivanje nemških pri zamudnikih v isti državi: v Budapešti, v Karlovcih in drugod med ogrskimi Srbi, v Zagrebu in v Pragi. To opazovanje je moralo Zoisa in Linharta še posebno opozarjati na slovensko zaostalost. Tudi v označenih okoliščinah so bivale sicer izrazite zamudniške skupine, toda že čas njihovih prvih korakov na odru kaže, da je bil njihov položaj ugodnejši od slovenskega: že desetletja pred 1789. l. se je čul v omenjenih središčih narodni jezik v predstavah dijakov; poklicni igralci so igrali prvič v češkem jeziku že 1771. l., 1785. drugič in nato ponovno; Madžari, Srbi in Čehi so že imeli poleg prevodov tudi izvirne moderne poskuse odrskih tekstov, Madžari izza 1772. l. v francoski smeri.

Namen, ki sta ga imela Zois in Linhart s predstavo z dne 28. decembra 1789., je neimenovani kritik v ljub-

ljanskem nemškem listu z dne 29. decembra 1789. pač precej točno zadel, ko je pisal, da je predstava »prepričevalno dokazala, da vsebuje tudi kranjski jezik (za gledališče) dovolj gibčnosti, okretnosti, poudarnosti in melodije«, da se »kakor ruski, češki in poljski iz Talijinih ust prav prijetno sliši« ter da »bo ves narod ponosen« (na igralce in prireditelje teksta), ker so »osnovali temelj za izpopolnjevanje materinega jezika« ter ga napravili »porabnega za oder«. Slične misli so izvajali tri leta prej tudi češki igralci v prošnji za koncesijo čeških iger: da »hočejo prispevati k izpopolnitvi in razširjenju češke besede in k požlahtnjevanju src in nравov domačih Čehov«. Nedvomno ni šlo Zoisu in Linhartu samo za blagajno, kakor češkim igralcem še 1771. l., ampak za del prerodnega programa, kakor Čehom od 1785. l. dalje.

Linhart sam bi bil najbrž tudi sedaj, kakor v svoji nemški dobi, rajši pisal tragedijo nego komedijo. Odložil je pač ozir na publiko, ki jo je hotel pridobiti za slovensko gledališče, da je postavil veseloigro na čelo slovenskih predstav.

Če bi bila hotela imeti Zois in Linhart za prvo slovensko predstavo izviren slovenski tekst in ne prevoda, bi bila morala na predstavo najbrž še dolgo čakati. Tudi Čehi so 1771. l. predstavljali prevod nemškega teksta ter si pomagali s prevodi tudi še pri drugi in tretji predstavi 1785. l., šele 10. junija 1786., ko so četrtič igrali v češčini, so mogli seči po izvirniku.

Pri iskanju predlog se ni ustavil Linhart pri eni tuji literaturi, ampak je vzel eno predlogo iz nemščine, drugo iz francoščine, kakor bi hotel reči, da mora majhen narod črpati tu in tam, ako se hoče končno osamosvojiti ter pripraviti za svojo pot.

Linhartov izbor avtorjev je značilen: poleg Richterja, avtorja mnogih veseloiger in urednika časopisa jožefinske smeri pod naslovom »Briefe eines Eipeldauers«, ki je bil sicer simpatičen literat, a pripadal vrsti srednje kvalitete za dunajske domače potrebe — glasoviti Beaumarchais, komediografski talent velikega formata, čigar ime je vzbujalo predstavo francoske revolucije.

Pravilno je Linhart sodil, da je za njegov namen in slovenski začetek bolje, ako ne prevaja doslovno, ampak presaja dejanja iz tujega v domače, kranjsko okolje: v komediji Richterjevi je mlin nadomestila gorenjska hiša slovenskega župana, nemške kraje sta zamenila Ljubljana in Kamnik; Beaumarchaisovo komedijo je pa Linhart tako predelal in ponašil, da velja Matiček po pravici za samostojen dokaz njegovega izrazitega dramatskega talenta.

Linhart pa ni izbiral predlog samo po imenih avtorjev, marveč je soodločala tudi njegova kritika sodobne družbe. Gotovo ni slučaj, da je plemič, zastopnik takrat vladajočega sloja, v obeh Linhartovih komedijah izpostavljen ne samo kritiki, ampak tudi zasmehu, medtem ko triumfira enkrat zastopnik kmečkega, drugič poselskega sloja. Vendar ima za ta moment tako Županova Micka kakor Matiček v vlogi druge plemene osebe svojo protiutež...

Jezikovnih težav, ki so se grmadile pred začetki slovenske dramatike, sta se Zois in Linhart dobro zavedala. Samo dva sloja sta imela svoj razvit razgovorni jezik: kmet za svoje potrebe, duhovnik za pridiznico. Kako naj govorijo v drami predstavniki drugih slojev? Ali tako kakor kmečki hribovec? Ali tisto strašno me-

šanico, s katero so si v razgovorih s podložniki pomagali graščaki in valpti? Linhart je skoraj moral za prvi poskus iskati teksta, v katerem prevladuje kmečki govor, v drugem poskusu pa si je upal že dalje. Problem je reševal z dosti posrečenimi kompromisi, ki so plod intenzivnega razmišljanja.

Zois in Linhart sta zdravo slutila, da je treba slovenski Taliji polagoma priboriti porabo tistih institucij, ki jih je zaradi nenormalnih jezikovnokulturnih privilegijev na slovenskih tleh imela tuja.

Vprašanje odra jima menda ni povzročalo skrbi, ker je vplivni Zois pač lahko dosegel, da je smela gorenjska Županova Micka nastopiti na odru v poslopju, ki so ga četrto stoletja prej zgradili kranjski deželni stanovci, fevdalni oblastniki dežele.

Mnogo težavnejši je bil problem igralcev. Stalnega gledališkega ansambla v Ljubljani še vedno ni bilo, a v nemških in italijanskih družbah, ki so prihajale gostovat, tudi sedaj ni bilo ljudi, ki bi bili jezikovno kvalificirani za slovenske vloge. V ansamblu torej Zois in Linhart nista mogla dobiti take pomoči, kakor prijatelji čeških predstav v Pragi, ampak sta morala iskati nepoklicne igralce v tisti ljubljanski družbi, ki je znala slovenski, a se ne bi sramovala to znanje razkazovati tudi na odru. In glejte, uspelo jima je! Vloge za prvo slovensko predstavo so sprejeli ljudje, katerih sodelovanje je bilo zaradi njihovega socialnega položaja obenem prerodna agitacija: dva plemiča, namreč tovarnar Desselbrunner in gospodična Garzarolli; trije advokati, en zdravnik, namreč Linhartov svak Makovic; gospa Linhart. Pri reprizi je veljavo slovenskega jezika dvignil še tretji plemič, ki je nadomestil enega moškega, 18 letni Frančišek grof Hohenwart, sin Jurija Jakoba, deželnega odbornika.

Cenzura se zaščitnikom slovenske predstave l. 1789. samo zaradi slovenskega jezika še ni bilo treba bati, saj je češko predstavo malo prej posetil sam cesar Jožef II. Jasno pa je Zoisu in Linhartu moralo biti, da sta vsebini Županove Micke in Matička za cenzuro dva različna problema: Richterjeva »Die Feldmühle« je bila namreč na Dunaju, kjer je bila cenzurna komisija za gledališče in knjige vse države, dovoljena, predstava Beaumarchaisovega Figaroja pa prepovedana, a v pokrajinskih mestih niso smeli igrati nobenega komada, ki ga ne bi bila dovolila dunajska komisija. Zois in Linhart, ki sta brez cenzurnih težav mogla spraviti na oder Županovo Micko, sta pač upala tudi glede Matička na neki način pretentati stanovskega odbornika Jurija Jakoba Hohenwarta, ki je bil za dunajsko komisijo ljubljanski gledališki cenzurni organ. Morda sta vedela, da so se podobne nakane v pokrajinskih mestih sem ter tja posrečile. Vendar tisk Matička v tem oziru še nič ne pomeni, ker se je knjiga zdela cenzuri manj nevarna od odra...

Z uspehom predstave dne 28. decembra 1789. sta Zois in Linhart mogla biti zadovoljna: obisk je naklonil revežem lepo vsoto; kritika je pohvalila tekstovno prireditev in igralce; prerodni pomen predstave, ki ga je podčrtala tudi nemška kritika, je bil v resnici še izrazitejši.

Zato se pa tem uporneje vsiljujejo vprašanja o vzrokih čudne usode Županove Micke, Matička in sploh slovenskega gledališča v naslednjih 58 letih po prvi slovenski predstavi: Zakaj so Županovo Micko igrali drugič sicer po novem letu 1790., tretjič pa šele

8. julija 1848.? Zakaj so igrali Matička prvič šele 6. januarja 1848., in sicer v Novem mestu? Zakaj se je v tej dolgi dobi gospodovanje privilegiranih jezikov prekinilo le 1803. l., ko so otroci Zoisovih sorodnikov predstavljali neko otroško igro, in 1822. l., ko so člani nemške gledališke družbe prvič in zadnjič nastopili s slovensko predstavo, prevodom iz Kotzebuja?

Na rovaš cenzure gre le čakanje Matička, ki je imel v časih protirevolucijske reakcije in protinapoleonovske restavracije seveda še manj upanja, da bi se smel pokazati na odru kakor prej. Samo zaradi jezika se slovanske predstave avstrijskim oblastnikom še vedno niso zdele nevarne, saj je po zgledu svojega prednika tudi cesar Leopold češkim predstavam skazal čast, ko je dne 16. septembra 1792. z vsem dvorom obiskal češko gledališče v Pragi. Drugje so torej tičali vzroki za molk slovenske Talije po 1790., ki je v tako živem nasprotju z istočasnim razvojem pri Madžarih, ki so dobili 1790. prvo svojo gledališko družbo, 1837. pa že svoje narodno gledališče, pri Srbih, ki so se že 1838. mogli ponašati z »letečim gledališkim društvom«, pri Zagrebčanih, kjer se je dvignil razvoj od prvih posvetnih predstav v semenišču 1792. v 46 letih do osnovanja narodnega gledališča in prve izvirne njegove predstave z domačimi igralci 1838., in pri Čehih, ki so po večdesetletnem igranju v odvisnem gledališču 1845. zahtevali svoj neodvisni Talijin hram. En vzrok novi slovenski zamudi je gotovo tradicija o tistih ne-normalnih privilegijih nemščine na Slovenskem, ki so bili med Slovenci mnogo bolj zakoreninjeni kakor med Madžari, Srbi, Hrvati in Čehi ter se zdeli Ljubljčanom, ne izvzemši vedno niti ljudi s prerodno miselnostjo, nekaj samo ob sebi umljivega. Praga je češke predstave že zahtevala, Ljubljana bi bila slovenske še bolj tolerirala. Pa še na druge vzroke je treba misliti. Družbo privatnih sodelavcev za slovenske predstave ni bilo lahko dopolnjevati, a Desselbrunner je 1792. umrl, Linhartova žena se je posvečala novim materinskim skrbem, grof Hohenwart ni bil v Ljubljani. Najhujši udarec pa je zadel idejo 1795. l., ko je dne 14. julija nenadoma umrl Anton Tomaž Linhart, edini dramatični talent med slovenskimi preroditelji te dobe. Vodnik je sicer prevedel Kotzebujeve »Die deutschen Kleinstädter«, a je po vsej priliki misel na predstavo kmalu opustil. Ob petdesetletnici prve slovenske predstave se je Smole z vnemo oprijel načrta

pomnoževanja slovenskih gledaliških tekstov, toda ugodni čas za slovenske predstave je že bil minil, avstrijski oblastniki so iz strahu pred panslavizmom že odklanjali vsako tako akcijo samo zaradi jezika.

Po teh desetletjih pa so predstave Linhartovih del spremljale kot svetel simbol naš politični in kulturni razvoj: v letu marčne revolucije, ko drugih del za predstave še skoraj bilo ni; v časih čitalniških odrov, taborov in likvidacije svetovne vojne, ker smo čutili, da gre od začetka rušenja neupravičenih jezikovno-kulturnih predprav na naših tleh pa do politične osvoboditve veriga med seboj vzročno povezanih členov, med katerimi pritiče prvi slovenski predstavi in njenim naslednicam pomembno, zelo važno mesto.

Stoinpetdesetletnico prve slovenske predstave obhajamo v svoji državi, v kateri so ostanki tistih nenaravnih privilegijev splahneli kot neorganski pojavi tako sami ob sebi, da naše mlajše generacije komaj še razumejo, kako so sploh mogli kdaj obstajati.

Izza časov prvih naših prerodnih generacij, h katerim sta pripadala tudi Zois in Linhart, smo dosegli Slovenci na raznih področjih napredek, glede katerega mi je doslej še vsak tujeroden poznavalec razmer pri sličnih narodih priznal, da je nekaj izrednega.

Tudi razvoj naše dramatike kaže toliko tvorne sile, da smemo z zaupanjem zreti v njeno bodočnost.

Naše gledališče izpričuje z vsako predstavo, kako se zaveda svoje misije, kako hoče v vsakem uspehu videti novo pobudo za izpopolnitev. Odkrito izjavljam, da sem skoraj po vsaki vrnitvi iz tujine zapuščal naše gledališče s ponosno zavestjo, da nismo med zadnjimi. Zrem v njem institucijo, ki zasluži, da ji oblastva prepuščajo odgovornost in da se mi vsi zavedamo svojih dolžnosti do nje.

A obojni ta razvoj me obenem opozarja, kaj pomeni za narodno kulturo država, kjer ni gosposkega naroda in hlapčevskih ljudstev, ne jezikovnih privilegijev v korist prvega in v škodo drugih.

Spomin Antona Tomaža Linharta, ki je dal zname-nje za napad na nekatere teh privilegijev ter v časih, ko je večina slovenskih izobražencev še brez odpora pričakovala slovenske jezikovnokulturne smrti, dokazal sposobnost slovenskega jezika za oder in slovensko voljo do kulturnega življenja, naj živi!

PIVOVARNA „PRI ČRNEM MEDVEDU“

NA DANAŠNJI CESTI 29. OKTOBRA ŠT. 17

V L A D I S L A V F A B J A N Č I Č

Blizu 100 let so varili pivo v sedanji Živčevi hiši na Cesti 29. oktobra 17. Hiša je v treh stoletjih dvajstokrat premenila gospodarja, hišno štev. pa v 200 letih trikrat.¹ Tamošnjo pivovarno je ustanovil okoli l. 1756. nemški štajerec Matija Prandl v domcu (Hofstatt), ki ga je kupil od grofice Marije Ane Leopoldine Rasповke. Pred to je bil domec last Volka Andreja pl. Fürenpfeila. Zemljiški gosposki se je vse do leta 1848. plačevalo od domca po 20 krajcarjev in 1 vinar letne »najemnine« poleg »hišnega goldinarja«, »nove naklade« in »kontribucije«, kar je l. 1737. znašalo 2 gld 41 kr, po l. 1755. pa 3 gld 1 kr na leto. Domec je bil podvržen tudi »mrtvaščini« in »primščini«: kadar je posestnik umrl, je naslednjik moral odrajtati zemljiški gosposki 15 gld, pri prodaji domca pa »10. in 20. vinar« od kupnine. Do 19. maja 1738. je bil tu nemški viteški red zemljiški gospod. Na ta dan pa je kupil magistrat tako zvano »komendsko imenje«, ki je v predmestju Gradišću obsegalo 20 celih in 3 »polovične« domce s pripadajočimi vrtovi. Zemljiška in sodna oblast je s tem prešla od komende nemškega reda na mestni magistrat, čigar jurisdikciji je bilo v Gradišću že dotlej podrejeno 14 »patidenčnih« in 9 »desetemu vinarju podvrženih« hiš in hišic z vrtovi. Okoli 20 stanovanjskih poslopij pa je bilo služno šempetrskemu župnišču in viteški komendi ali pa je spadalo pod svobodniško upravo. Predmestje Gradišče je torej štel v 18. stol. okoli 66 hišnih števil po veliki večini prav neugledne, vaše zunanosti. Tak je bil vsaj iz početka tudi domec, ki ga je Prandl prenovil v pivovarno in gostilno.

V pivovarni »pri črnem medvedu«, kakor se je imenovala vsaj v 19. stoletju, so se najraje zbirali ljubljanski krznarji, klobučarji, barvarji in pasarji (»Slov.

Narod«, l. 1899., št. 160). Zadnja pivovarnarka Terezija Auer je umrla 1851. leta. Gostilna obstoji tam še dandanes, »izvesek s sliko črnega medveda pa je izginil iznad vrat« (Vrhovnik, Gostilne v stari Ljubljani, 44).

I. *Ustanovitelj pivovarne Matija Prandl*² (1756. do 1776.). Dne 24. marca 1749. l. je bil sprejet za ljubljanskega meščana pivovar Matija Prandl, rojen v Frauenbergu na Zgornjem štajerskem (l. 1705.). Sprejemnine je plačal 30 gld, od tega 24 gld za meščansko pravico, 3 za puško in 2 za gasilno vedro (feuer Emper, sodni zapisnik 1749., fol. 101). Zaprisedgli pa so ga šele 30. januarja 1750. skupaj s tistimi, ki so zadobili meščanstvo v obeh letih 1748. in 1749. Med temi sta bila tudi lasuljar Primož Auer iz Mengša in mizar Janez Mihael Jerg (s. z. 1750., str. 45), h katerima se še povrnemo.

Matija Prandl (»Cerevisarius Styrus Fravenburgensis Liber«) se je poročil še kot nemeščan 14. nov. 1748. z Marijo Terezijo, vdovo po Janezu Francu Stadlerju. Za pričo sta bila krčmarja Jakob Lenc in Jožef Pinkl. Krčmar je bil tudi rajni Stadler, ki je v šenklavški mrliški knjigi zapisan z imenom Janez, v mestnih urbarjih pa kot Franc. Zdi se, da je Stadler točil samo pivo, ker je v davčnih knjigah vpisan samo med pivotoči, ne pa tudi med vinotoči. Kje je izvrševal obrt, se ne da dognati. Gotovo pa je, da v mestu ni imel hiše, ker ga ni med tistimi, ki so plačevali hišni davek.³ Stanoval je bržkone v Zg. Šiški, kjer je po poroki z njegovo vdovo bival tudi pivovar Prandl, kar izrecno navaja zapisek v s. z. 7. julija 1750., s. 239: »Matija Prandl, meščanski pivovar, stanujoč v Zg. Šiški, in Marija Terezija Prandlovka, bivša vdova po Francu Stadlerju, prosita za popust na 9 gld nemške

¹ *Lastniška vrsta hiše št. 17 na Cesti 29. oktobra*: Volk Andrej pl. Fürenpfeil † 27. XII. 1697.; grofica Marija Ana Leopoldina Rasp do 1755.; pivovar Matija Prandl (1756. — 16. III. 1774.); krčmar in pivovar Jožef Leeb (1774. — 21. I. 1775.); njegova vdova pivovarka Marija Barbara por. Jerg (1775. — 15. V. 1786.); pivovarnar Tomaž Auer (1786. — 31. XII. 1822.); poslednja tamošnja pivovarnarka, Tomaževa vdova Terezija Auer (1823. — 15. II. 1851.); njen sin Pavel Alojzij Auer (1851. — 15. I. 1871.); Konrad Stöcklinger (1871.—1904.) in njegov sin notar dr. Konrad S. (1904.—1908.); Gašper Bolte (1908.—1915.); Jul. Stare iz Mengša (1915.—1916.); nato sedanji lastnik stavbenik Franc Živec. — Do l. 1805. je hiša imela številko 11 (predmestje Gradišče,) nato Tržaška cesta 52, po l. 1876. Rimska cesta 17, po l. 1900. Rimska cesta 17, danes z uradnim imenom Cesta 29. oktobra št. 17.

² V vseh zapisnikih, mestnih in šenklavških, se piše ta priimek vedno s P: Prandl, Prandel in skoro nikoli z B (Brandl), zato se bomo držali te pisave.

³ Neki »dominus Franciscus Stadler feilhauer Meister« je umrl 4. sept. 1748., star 36 let in bil pokopan pri Sv. Petru. Verjetno je to isti Franc Jožef Stadler, pilar (feilhauer), ki je dobil meščanstvo 11. marca 1743. l. (s. z. fol. 42). V mestnih davčnih knjigah je od l. 1743. do 1765.

vpisan kot lastnik današnje Čikove hiše na Žabjaku (sedaj št. 12) pilar Franc Stadler z ženo Ano Marijo. V tej hiši je pozneje bival c. kr. rabelj. — *Lastniki hiše št. 12 na Žabjaku*: do l. 1622. Gašper Perc (Perz, pozneje Perez); 1623.—1646. vdova po čuvaju Gašperju Percu; 1647.—1671. Andrej Perko (Perkho), izdelovalec železnih nakitov (Eisengeschmeidler); 1672.—1728. Janž Jurij Untersinger (prvotno se je pisalo »N : Untersinger bey St : Nicolo«; bil je duhovnik in šolski vodja v šenklavžu, glej MMK 1893., 132); mož je stanoval, kot pravi opomba, v Perkovi »hišici« (heusl); l. 1728. Gregor Ferlin, čipkar (Spiz Cramer); 1728.—1743. Matija Rode (Rodde, pozneje Radde) in žena Ana Marija; 1743. do pribl. 1765. pilarski mojster Franc Stadler in žena Ana Marija; 1765. (pribl.) do 1788. (pribl.) vrvar Jurij Novak; 1788. (pribl.) do 19. II. 1819. vrvar Tomaž Sichel in žena Marija; nato do 2. aprila 1819. Franc Berti. Tedaj je hišo kupil komoralni erar in jo prepustil za stanovanje ces. kralj. rablju. Ta je vpisan kot lastnik v seznamih hišnih posestnikov l. 1822., 1840. in tudi 1853. Tu je torej bival rabelj preko 30 let. V seznamu za l. 1877. je lastnik Jurij Čik, za l. 1901. Marija Čik, 1933. pa Rudolf in Terezija Čik. — Hiša je imela prvotno številko 19, po l. 1805. št. 83, po l. 1876. pa današnjo št. 12 na Žabjaku.

veljave določenega telesnega⁴ in obrtnega davka za l. 1749. Se jima spregleda... samo 1 gld s tem, da ostalo čimprej poravnata.« V davčnem predpisu za l. 1749. meščanom, sprejetim v tem letu«, pride na Matijo Prandla 3 gld davka (s. z. 30. jan. 1750., s. 46). Iz teh dveh zapiskov se sme sklepati, da sta Prandl in žena nadaljevala pivotoč rajn. Stadlerja nekje v mestu, obenem pa je Prandl deloval tudi kot pivovar, najbrž v šiški, in uvažal pivo v Ljubljano. Zato je moral plačevati mestu davek, kakor nekaj desetletij prej pivovarnarka pl. Schiferstein, ki je varila pivo v šiški »na jami«.⁵

Prandl se je trudil, da bi prišel do lastne hiše in pivovarne v Ljubljani. V ta namen se je pogajal s pekom in krčmarjem Matijo Kampanom, rojenim Smledničanom, za hišo, ki jo je bil ta pred meseci (10. febr. 1750.) kupil »pred vicedomskimi vrati«, v današnji Wolfovi ulici, od Marije Terezije Povšinke (Poussinin), prej vdove po kovaču Zedlacherju. Prandl je Kampanu celo že izročil del kupnine. Hišo pa sta istočasno kupovala tudi pivovar Nikolaj Merk in njegova žena Marija Rozalija, Zedlacherjeva hči, ki je povrh bila Kampanu bližnja sorodnica. Merkovka je spočetka imela glede kupa očetove hiše pomisleke, ki so privedli do pravde s Prandlom. Zmagal je Merk, čeprav je Prandl že bil pripravil gradbeni material za prezidavo in adaptacijo hiše (s. z. 27. novembra 1750., s. 393).

Ko je Prandl propadel pri poskusu, da kupi tedaj že več desetletij staro Schwentnerjevo, pozneje Merkovo pivovarno⁶ v današnji Wolfovi ulici št. 12 (dr. Oražmov dijaški dom), se je moral ozreti drugam. Pogled se mu je ustavil na domcu grofice Marijane Leopoldine Raspove na današnji Cesti 29. oktobra št. 17. Ko so ostali pivovarji zvedeli, kaj namerava, so se brž obrnili na magistrat z zahtevo, da »ustavi Matiji Prandlu napravo pivovarne«. Magistrat je samo sklenil sporočiti Prandlu to zahtevo celotnega ljubljanskega pivovarstva (s. z. 19. avg. 1751., s. 315).

Medtem je njegova žena še vedno izvrševala pivotoško obrt svojega rajnkega moža. Tako je l. 1751. spet zaprosila, da se ji odpiše 1 gld obrtnega davka na ime pok. Franca Stadlerja. Magistrat ji je tudi tokrat ustregel (s. z. 7. dec. 1751., s. 409). Stadlerjev pivotoč je prenehal šele s 1756. letom.⁷

Čeprav nimamo neposrednih podatkov, vendar lahko sklepamo, da Prandlova borba za ustanovitev nove pivovarne na mestnem ozemlju ni bila lahka in da je trajala dolgo dobo, najbrž celih sedem let. Ves čas med 1752. in 1756. letom je Prandl vpisan v urbarju skupaj z dr. Andrejem Jožefom Miheličem v po-

PIVOVARNA „PRI ČRNEM MEDVEDU“

sebnem predelku »pivovarjev, ki sicer niso neposredno z lastnim ognjiščem nastanjeni v mestu (So unter dise Statt immediate nicht ruckhsessig), spadajo pa tjakaj s svojo obrtjo«. Dr. Mihelič je plačeval po 93 gld 51 kr $1\frac{5}{7}$ pf na leto, na Prandla pa je prišlo le po 15 gld 28 kr $3\frac{3}{7}$ pf. Veliki in mali pivovar!

V s. z. z dne 9. junija 1755. (fol. 40) stoji, da *tukajšnji* meščanski pivovar (Burgerl. Pierpreyer *alda*) Matija Prandl toži točilca piva Jožefa Pinkla (svojo poročno pričo!) za 50 gld. nem. veljave, ki mu jih je le-ta ostal dolžan za dobavljeno pivo. Ta »alda« lahko pomeni, da je tedaj Prandl že imel pivovarno v Ljubljani ali pa da tu plačuje davek za pivo, ki ga iz lastne pivovarne v okolici uvažal v mesto. Žal nimamo nobene listine, ki bi razjasnila to vprašanje in z gotovostjo dognala datum ustanovitve pivovarne »pri črnem medvedu«.

Na vsak način je Prandl l. 1756. v posesti domca in vrta »pred nemškimi vrati«, na današnji Cesti 29. oktobra. V »urbarju prej komendskega, sedaj magistratnega imenja« za l. 1750.—1755. je na fol. 14 vpis:

»Mathias Prandl Vorhin

Frau Maria Anna Leopoldina Graffin Raspin

Vorhero Herr Wolff Andree Fürenpfeil Sterberecht
15 f Landtswehr:

dient von einer Hoffstatt, Züns 20 kr, Steuer, Hausgulden und neue Anlaag 1 f 1 k.«

Prandlovo ime na vrhu je zapisano z drugo roko in črnilom kot ostalo besedilo. Ta vpis je očitno naknaden, ne morem pa določiti, ali velja že za l. 1753. ali pa šele za l. 1756.

⁴ Vrhovec pravi v »Ljubljanskih meščanih« s. 274, da so »po l. 1754. plačevali telesni davek obrtniki po 2 gld 30 kr, in sicer vsi jednako«. Urbarji pa kažejo, da so bili s tem davkom obdavčeni samo obrtniki, ki niso imeli lastne hiše na mestnih tleh (die Vnbehausten Professionisten).

⁵ O šišenski pivovarni v 17. in 18. stol. glej mojo razpravo v »Kroniki« l. 1937., s. 231—236.

⁶ Ustanovitelj Janez Schwentner je tu varil pivo od leta 1727. — O Janžu Krenerju, ki je bil od l. 1630. do 1636. pivovar v hiši št. 6 v današnji Wolfovi ulici, glej moj članek »Ljubljanski pivovarji« v »Kroniki« l. 1937., s. 228.

⁷ Franc Stadler se v urbarju za leta 1752.—1756. še vedno navaja, in sicer kot zadnji med devetimi točilci piva

(Pierschenkh). Plačevalo se je na to ime po 34 kr letno do vključno l. 1755. Kot »pivovarji, ki pivo tudi točijo (Pierpreyer, qua Pierschenkh), so v tem urbarju imenovani dr. Andrej Mihelič (Obrezova pivovarna v današnji Vegovi ulici 8), Janez Jurij Schmid (v današnji Prešernovi ulici »Pri Perlesu«), Pavel Kleplat (danes Florijanska ulica 24, »pri deteljci«), Nikolaj Merk (sedaj Wolfova ulica 12), Anton Steffel na Židovski stezi in *Matija Prandl*. Dočim so plačevali ostali štirje iz istega naslova po 1 gld 8 kr obrtnega davka na leto, je prišlo na Steffla in Prandla le po 34 kr. Poslednji je plačeval to vsoto vsa leta 1752.—1756., poleg tega pa še po 2 gld 30 kr »telesnega davka roko-delcev, ki nimajo lastne hiše« (še na mestnih tleh) za vseh teh 6 let.

Pod predelkom je opomba, da je »obojeja prava doktor in višji deželni tajnik gospod Leopold Krištof pl. Radič posodil na gornji domec in vrt v gotovini 400 gld. nemške veljave na carto bianco z dne 19. maja 1756. l.« Zabeležba je z istega dne, v naslednjem urbarju (za l. 1757.—68.) pa je ni več.

»Rektificirani« mestni urbar iz l. 1756. navaja Prandla v predelku »Prey Vrbar« z ostalimi petimi pivovarji. »20 odstotne kontribucije« plačuje Prandl letno po 9 gld. 17 kr. — več nego Merk ali Steffel, toda manj kakor Kleplatova vdova ali celo tedanji prvi pivovarnar dr. Mihelič (64 gld. 11 kr.). Odrajtuje tudi po 2 gld. 30 kr. telesnega davka, ker je njegov domec pač spadal pod »bivše komendsko imenje«. Končno je naštet med 107 imi »točilci vina« (Weinschenkh)⁸ in med šestimi »pivovarji kot točilci piva« (Pierpreyer qua Pierschenkh).

Pri tej priliki naj omenimo, da so bili leta 1756. ljubljanski cehi razvrščeni v štiri razrede. V prvi razred so spadali samo trgovci, v drugega lekarnarji, lektarji, pivovarji, zvonarji, irharji, padarji in peki, v tretjega knjigovezi, kavarnarji, barvarji, steklarji, zlatarji, podkovači, klobučarji, kramarji, usnjarji, stavbeniki, sodarji, kamnoseki, jermenarji, ključavničarji, pletilci nogavic, čevljarji, krojači, sedlarji, vrvčarji, mizarji, vrvarji, urarji, kotlarji in krznarji, v četrtega pa kiparji, strugarji, tiskarji, mesarji, pasarji, lončarji, rokavičarji, gumbarji, kleparji, kvartarji (Kartenmahler), gunjarji (Kozenmacher), slikarji, nožarji, iglarji, lasuljarji, puškarji (Pixenschüfter), pečatnikarji (Petschaft Stecher), ščetarji, tapetniki (Spaliermacher), tkalci, kositrarji, tesarji in brusači.

Prva Prandlova žena je umrla 1759. leta (s. z. 12. septembra 1759., fol. 173). Komaj leto dni nato (16. septembra 1760.) je vdovec sklenil ženitno pogodbo z mladenko (»cum virgine«, zapisek v šenklašču) Marijo Ano Jožefo Magistrovo (s. z. 1775., s. 150) in dva dni pozneje stopil z njo pred oltar v cerkvi sv. Florijana. Ženin je bil star že 55 let. Za priči sta bila Jožef Sitar in Florijan Koppiz.

Druga žena je umrla po 14letnem zakonu (menda v marcu 1774. l.), ne da bi zapustila kaj otrok. Prandl je hotel prevzeti, kar je ostalo po njej zapuščine (s. z. 21. marca 1774., s. 132—133). Temu so se uprli Janez in Anton Magistris (!) ter Terezija Schedelmayer kot brata oz. sestra rajne Marije Prandlovke (s. z. 2. septembra 1774., s. 348) in sodišče jih je priznalo za dediče s sklepom 6. februarja 1775., s. 27.

Matija Prandl je takoj po ženini smrti prodal krčmarju Jožefu Leebu⁹ pivovarsko koncesijo skupaj z opremo (sambt der Einrichtung) za 140 gld. (s kupno pogodbo 16. marca 1774. l., fasc. 20), kakor tudi »hišo¹⁰ pred nemškimi vrati št. 11«. Imenovani trije

⁸ Zanimivo je, da Prandl ni vpisan med vinotoči na bivšem komendskem imenju, marveč v splošnem seznamu, kar bi pomenilo, da je bila njegova krčma do l. 1756. nekje na »staromestnih fleh«.

⁹ Ta priimek se piše tudi »Löb«, »Löw« in »Lew«.

¹⁰ Zdaj že ne več »Hofstatt«, marveč »Haus«, kar pomeni, da je Prandl prejšnji domec prezidal in povečal, če ni sploh postavil nove, večje zgradbe, potrebne za pivovarno in gostilno. Ali je že Prandl dal svojemu podjetju ime »pri črnem medvedu«, za to nimamo podatkov.

svaki Magistri so zahtevali, da se kupnina stavi pod zaporo (arrest), češ da je notri tudi sestrin denar. Magistrat jim je zopet ugodil (sklep 7. junija 1775., s. 109). Prandl je zopet ugovarjal, češ da je bila ženina samo obleka, vse ostalo pa njegova last (s. 119). Svaka in svakinja pa so trdili, da je bilo sestrično tudi pohištvo. Konec spora ni zabeležen v zapisniku.

Matija Prandl (»civis cerevisiarius«) je umrl 25. decembra 1775. v hiši baronice Polhograjske na Novem trgu št. 345,¹¹ danes št. 4, star 70 let. Pokopali so ga pri očetih avguštincih.

II. Jožef Leeb, pivovarnar od 16. marca 1774. do 21. januarja 1775. Pred preselitvijo v Prandlovo pivovarno je novi lastnik z ženo Marijo Barbaro stanoval vsaj 1773. in 1774. leta, verjetno pa že prej, v hiši Ferdinanda Mrvca (Mervez) št. 16 »pred špitalskimi vrati, nasproti samostanu klaric«, tam, kjer stoji sedaj hotel »Slon«. To hišo je Mrvec s pogodbo 31. julija 1773. prodal meščanu Andreju Maliču¹² (s. z. 1773., fol. 170 etc.). Kupec je ukazal Leebu, da se mora umakniti iz hiše. Ker ta ni hotel iti zlepa, mu je Malič naprtil pravdo, v kateri mu je grozil, da ga bo dal vreči na cesto po stražnikih (Scharwachter). Medtem je Malič konec marca 1774. umrl. Njegova naslednica, vdova Jera Malič, je v svojem imenu in v imenu otrok zopet zahtevala, da mora Leeb takoj iz hiše (s. z. 8. aprila 1774., s. 154). Na zadnjo grožnjo se je Leeb vdal in se preselil v pravkar kupljeno Prandlovo hišo v Gradišče št. 11. Maličevka se je zdaj skušala znebiti še Mrvca. Ta pa se je skliceval na prodajno pogodbo, po kateri je imel pravico ostati v hiši še osem let proti letni najemnini 360 gld. (s. z. 19. decembra 1774., s. 480).

Sredi spora z Maličevko je naš Jožef Leeb,¹³ gostilničar (Joseph Löw, gastgeb) iz Pfaffstettna na Niž-

¹¹ Lastniki hiše št. 4 na Novem trgu. V 16. stol. so imeli to hišo znameniti Galli iz Podpeči, lastniki mnogih gradov na Kranjskem (glej Slov. biogr. leksikon). Od l. 1600., ko se začno ohranjeni mestni urbarji, pa do 1612. je kot lastnik vpisan Franc Krištof Gall, v hiši pa je imel svojo delavnico Krišpin Maller, ostrogar in ključavničar. L. 1613. do 1659. dediči po g. Francu Krištofu Gallu; 1660.—1673. dediči po Krištofu Gallu; 1674.—1715. knez Jan. Seyfridt v. Eggenberg (lastnik tudi sosedne hiše in »Kocjančičeva pustega sveta«); 1716.—1748. grof Jan. Gašper Kobenzl (ta odstopi l. 1725. sosedno hišo grofu Antonu Jožefu Turjaškemu, ohrani pa Gallovo hišo in Kocjančičev prazni svet); 1749.—1773. grof Anton Gašper Cobenzl, plačuje od l. 1756. dalje od »dveh v eno samo prezidanih hiš« (zwey zusammen gebaute heyser); 1773. do pribl. 1777. baronica Marija Rozalija v. Pillichgraz; 1778. (pribl.) do 31. decembra 1823. grof Vincenc von Thurn. Istoimenski grof je lastnik obeh v eno prezidanih »patidenčnih« hiš tudi po l. 1823. in vpisan v seznamih hišnih posestnikov l. 1840. in 1853. V seznamu l. 1877. je dr. Oskar Pongratz, l. 1901. Marija pl. Pongratz, nato pa njeni dediči. — Prvotna hišna številka je bila 345, po l. 1805. 219, po 1876. pa Turjaški, sedaj zopet Novi trg 4.

¹² Radics v »Alte Häuser in Laibach«, 3. serija, s. 8., napačno navaja, da je bil Mrvec lastnik »Slona« do l. 1779.

¹³ Neki Friderik Leeb je imel hišo v Rožni ulici v Ljubljani okoli l. 1600. — Neki Janez Löb pa je bival v Ljubljani ok. l. 1753. 5. januarja t. l. se mu je rodila iz zakona s Frančiško hči Doroteja Magdalena. Botra sta bila lasuljar Primož Auer in Magdalena šmuc (Smuz).

jem Avstrijskem, zaprosil za meščansko pravico. Prva razprava o njegovi prošnji je bila na seji mestnega sveta 7. marca 1774. leta (s. 116), a meščanstvo mu je bilo s petnajstimi drugimi podeljeno štiri dni pozneje (s. z. 11. marca 1774., s. 122) proti taksi 30 gld. Pivovaril ni niti leto dni. 22. oktobra 1774. je napravil oporoko, v kateri je postavil za univerzalno dedično svojo ženo Marijo Barbaro (s. z. 17. novembra 1775., s. 208). Umrl je 21. januarja 1775. v svoji hiši v Gradišču št. 11,¹⁴ star šele 46 let.

III. *Marija Barbara Jerg, pivovarnarica od 21. januarja 1775. do 15. maja 1786.* Leebova vdova se je nemudoma spet omožila in sicer s 64letnim mizarskim mojstrom, vdovcem Mihaelom Jergom z Bavarskega.¹⁵ Poroča je bila 29. maja 1775. v Šenklašču. Poročna knjiga izrecno navaja, da je nevesta vdova po *pivovarju* (cerevisarius).

Za dedično po rajnkem Jožefu Leebu se je Barbara proglasila šele 20. novembra 1775. (s. 208). Njen novi mož Mihael Jerg, mizarski mojster, rojen l. 1711. v Neyntenhofnu (?) na Bavarskem, se je potegoval za ljubljansko meščanstvo že 1743. leta (s. z. 18. marca 1743., fol. 51), dovolili pa so mu tedaj le, da izvršuje obrt kot gostač (Inwohner). Šele 6 let pozneje (s. z. 4. marca 1749., s. 66) je ponovno zaprosil za meščansko pravico »Johann (!) Michael Irg, Tischlermeister aus dem Reich v. Ethohausen (?) gebürtig«. Podeljena mu¹⁶ je bila na seji 29. marca 1749. (s. 93) proti plačilu 30 gld in 3 gld za puško (for die flinten).

Jerg se je prvič oženil 6. avgusta 1742., ko je bil star 31 let, z Apolonijo, vdovo po Jožefu Prusu. Iz tega zakona se mu je 23. marca 1753. leta rodila hči Marija Ana, ki je umrla že 10. oktobra naslednjega leta. Pokopali so jo pri Sv. Petru. Žena Polona pa je živela še 20 let. Ko je 1773. leta umrla, se je po oporoki z dne 15. junija 1762. leta proglasil za dediča vdovec Miha Jerg, meščanski mizar (s. z. 15. maja 1773., fol. 96).

S svojo drugo ženo Marijo Barbaro, vdovo po Jožefu Leebu, je Jerg živel komaj 2 leti. 29. oktobra 1777. je postavil za izvršilca svoje oporoke lasuljarskega mojstra Primoža Auerja (s. z. 10. decembra 1777., s. 334). Umrl pa je 4. novembra 1777. (»D: Irgl (!) Michael cerevisarius«) na svojem stanovanju v Gradišču št. 11 v starosti 66 let. Pokopali so ga pri frančiškanih (na današnjem Vodnikovem trgu).

Iz dobe, ko je pivovarila vdova Marija Barbara Jergova, imamo več podatkov o njenem poslovanju. Iz nekega zapisnika brez datuma (fasc. 243) izhaja, da je moral magistrat pri izterjavi »prostovoljnega (!) daru« (donum gratuitum) zagroziti zamudnikom z vo-

jaško eksekucijo. Med takimi mlačneži so bili tudi pivovarji Nikolaj Merk, Elizabeta Mihelič in Marija Barbara Jerg.

Kot »donum gratuitum« za l. 1779. so za »vdovo Barbaro Jirgovko, pivovarko«, določili 6 gld., prav toliko kot za lastnico največje pivovarne v Ljubljani (Obrezove), vdovo Marijo Elizabeto Miheličevo, dočim so prišli na Merka le 4 gld., na vdovo Katarino Feichterjevo (v Florijanski ulici) pa samo 3 gld. (fasc. 243).

V tej dobi je moral Jergovski iti posel precej dobro. Počasi pa je prišla v davčni obremenitvi na zadnje mesto med pivovarji. Za 1784. leto je plačala pivovarske urbarščine (Breu Vrbar) gospa Miheličeva 32 gld. 50 kr., Pavel Pruner (Feichterjev naslednik) 40 gld. 10 kr., Nik. Merk 32 gld. 15 kr., Franc Jamnik (v dan. Prešernovi ulici) 11 gld. 55 kr., Barbara Jerg pa samo 11 gld. 50 kr. (fasc. 44).

L. 1785. je kresija opozorila magistrat, da je Barbara Irg, lastnica hiše št. 11 v Gradišču, ki jo je ovadil »četrti mojster v nemškem¹⁷ predmestju« (Viertel Meister aus der deutschen Vorstadt), postavila tam šupo na štirih zidanih stebrih in jo brez dovoljenja pokrila s škodlami (Schinteln). Barbari je treba naložiti globo 6 zlatih ducatov v prid gasilski blagajni, tesarja pa za tri dni zapreti v stolp. Rotovška komisija si je stvar ogledala in ugotovila, da spravlja Barbara samo vozove pod šupo in nič drugega. Zatorej se ji ukaže, da se mora zavezati, da bo v dveh letih zidala ali pa šupo podrla. Dotlej sme imeti samo vozove pod njo. Kazen se ji izpregleda. Kresija je za to prizanesljivost magistrat pograjala in zagrozila, da bo zadevo sama preiskala (30. junija 1785., fasc. 4).

L. 1786. sta pivovarja Nikolaj Merk in Barbara Jerg¹⁸ prosila, naj se pivovarska urbarščina ne bi več odmerjala po plačanem dachu, t. j. po tem, koliko kdo piva potoči v Ljubljani, vsled česar se ne upošteva pivo, ki ga nekateri pivovarnarji izvažajo na deželo. V bodoče naj bi se ta davščina določevala po količini vsega zvarjenega piva. — Iz te prošnje se sme sklepati, da sta Merk in pivovarna »pri črnem medvedu« kuhala v tej dobi pivo le za krajevno potrebo, predvsem za lastni iztoč.

Gospodična Rozalija Miheličeva, Franc Ksaver Jamnik in Pavel Pruner pa so se izjavili za staro repartitijo, ki je v veljavi že 25 let. Ti trije so celo trdili, da varita največ piva pritožnika, kar je bilo v očitnem protislovju z njuno prošnjo za nov način obdavčevanja. Magistrat je priporočil kresiji, naj ustreže Merku in Jergovski, »ker tisti pivovarji, ki na debelo prodajajo večje količine piva na deželo (jene Bierbräuer, die einen grösseren Bierverschleiß all' ingrosso über Land haben), ne plačujejo od tega nič dacha, čeprav tudi s tem izvršujejo svojo obrt. Lahko se torej zgodi, da tisti, ki plača sicer manj dacha, ker je pač manj piva potočil v mestu, vseeno bolje ali vsaj tako dobro izhaja s svojo obrtjo in obratno«. Pravo merilo je količina zvarjenega piva (spis 696 z dne 28. februarja 1787.). To stališče je 21. marca zavzel tudi gubernij.

¹⁷ Po križarskem ali nemškem viteškem redu.

¹⁸ Jergovka se v tem spisu imenuje enkrat tudi »Preglovka« (Preglin). Ali se je tako reklo po domače ali pa je to samo »lapsus calami«?

¹⁴ »Kundschaftsblatt« 1775, 63, poroča, da je gostilničar Jožef Leeb umrl v lastni hiši na *Lepem potu* (an Schönweeg) št. 11. Isti ljubljanski tednik poroča na str. 527. (l. 1775.), da je 10. avgusta umrl na Lepem potu št. 22 v Sevškovi hiši Matija Miglič. Franc Sevšek je bil tedaj lastnik hiše št. 22 v predmestju Gradišča. Ta hiša je *danes št. 18 na Cesti 29. oktobra*. Tu je torej bil svoj čas »Lepi pot«.

¹⁵ Ta priimek se piše tudi »Irg«, »Jörg«, in celo »Irgl«.

¹⁶ Zdaj se piše Johann Michael Jerg.

IV. *Tomaž Auer, pivovar od 15. maja 1786. do 31. decembra 1822.* »Vdova Barbara Jerg je s kupno pogodbo 15. maja 1786. prodala pivovarsko pravico Tomažu Auerju skupaj s hišo (Behausung) v predmestju Gradišču št. 11 in vrto, ostale pritikline in k pivovarni spadajočo opravo (Einrichtung) za celotni znesek 2600 gld.« (fasc. 20). Prepis v komendškem urbarju za l. 1783.—1791. na nova lastnika Tomaža Auerja in njegovo ženo Ano pa je datiran šele z 11. avgustom 1787.

Tomaž Auer,¹⁹ roj. 1761. leta, je bil doma najbrž iz Olš (Olsach) v špitalskem okraju na Koroškem.²⁰ Bil je bratranec očetu poznejšega pivovarnarja v Wolfovi ulici, Jurija Auerja.²¹ Ljubljansko meščanstvo mu je bilo podeljeno 10. marca 1788. leta. Prvič se je poročil v Trnovski cerkvi 29. januarja 1787. s 5 let starejšo Ano Marijo Polster, roj. 1756., ki mu je rodila 10 otrok, od katerih so nekateri takoj ali zelo mladi pomrli. Otroško dobo so preživeli samo:

1. *Jožef*, r. 29. avgusta 1795., u. 25. oktobra 1836. kot pivovarski pomočnik za jetiko.

2. *Tomaž*, r. 8. julija 1797. Le-ta navaja v svoji prošnji magistratu z dne 16. novembra 1826., da je več let uspešno služil v Alborghettijski trgovski hiši kot pomočnik, nato pa izstopil, ker se mu je obetala

boljša prilika. Po nesreči je danes brez posla. Iz prihrankov in donosa hiše št. 257 v mestu (danes Krojaška ulica 6²²) želi odpreti malo vinsko trgovino in prosi za vpis v najnižji davčni razred. — Vinska trgovina se mu dovoli 23. novembra 1826. leta (fasc. 20, spis 4689).

3. *Marija Elizabeta*, r. 9. novembra 1798. leta, ki se je 27. oktobra 1822. poročila pri frančiškanih z Jurijem Guryjem. Marija Guri je imela 6 otrok. Bila je lastnica gostilne na Poljanski cesti 65 (danes št. 26).

4. *Magdalena*, r. 17. novembra 1800., ki se je 30. januarja 1825. poročila pri Sv. Petru z Jernejem Gestri-
nom, barvarjem v Kapucinskem predmestju št. 22 (sedaj Kongresni trg 5).

5. *Ivanka Nepomucena*, r. 16. maja 1802.

Ana Marija Auer, rojena Polster, je umrla za jetiko 27. oktobra 1806., stara 49 let. Natančno čez 3 mesece po njeni smrti se je pivovarnar Tomaž spet poročil. Vzel je 29letno Terezijo Prunner (roj. 1778.), sorodnico pivovarja »pri deteljici« v Florijanski ulici, Pavla Prunnerja.²³ Poroka je bila 27. januarja 1807. v cerkvi sv. Jakoba.

Iz tega zakona se je rodilo 7 otrok, katerim je vsem bil krstni boter pivovar »pri deteljici«, Pavel Prunner:

1. *Kajetan*, roj. 7. avgusta 1808.

¹⁹ Pred Tomažem Auerjem poznajo mestni zapisniki in šenklaške matice več nosilcev tega priimka. 26. februarja 1704. je bil sprejet za meščana *ključavničar Sebastijan Auer iz Neukirchna na Bavarskem*, 20. februarja 1736. pa njegov istoimenski sin. Mlajši Auer je imel hišo v *Florijanski ulici* tik tedanjih »pisanih vrat« danes št. 42. Tu so se hišni lastniki vrstili takole: L. 1604.—1615. čevljar Lenart Novak; 1616.—1631. »vinomerec« Lovrenc Wolf, ki je imel krčmo in v njej točil dolenjca; 1632.—1637. njegova vdova Marija, tudi krčmarica; 1638.—1646. Marija Sever; 1647.—1657. ista kot vdova, 1658.—1706. njeni dediči, 1707.—1714. zopet neka Marija Sever, 1715.—1737. dediči po Janezu Weissu, 1737.—1753. *ključavničar Sebastijan Auer in žena Marija Salome*; 1754.—1784. Tomaž Wischeckh (do pribl. 1771. tudi njegova žena Marija); 1784. do blizu 1800. Jurij Wischeckh, nato do 13. februarja 1808. Jurij Kunovar, do 14. novembra 1817. Florijan in Marija Tomc, do 1. avgusta 1840. Florijan Tomc, nato Janez Tomc. L. 1877. je lastnica Friderika Pregl, nato Marija Marn, l. 1901. Martin Gudula, l. 1938. *Jakob Jesih*. — Hiša je imela do 1805. l. št. 2, nato do 1876. št. 70, do 1901. št. 50, potem pa št. 42 v Florijanski ulici. — Tomaž Auer (!) ml. umrje 6. februarja 1753., star 39 let, pokopan pri Sv. Petru. V šenklaških maticah so zapisani še tile moški Auerji (pišejo se skoro redno z »v«): Rupert (auriga, u. 17. okt. 1753., star 38 let), »Nobilis D: Josephus Auer (u. 25. marca 1763., star 66 let, pokopan pri avguštincih), Matevž Auer (u. 15. aprila 1752., star 70 let, pokopan pri Sv. Petru). Jožefov sin Jošt Žiga (roj. 7. novembra 1731.). Neki Janez Auer se je oženil 1776. l.

Lasuljar Primož Auer iz Mengša se je poročil prvič 25. januarja 1725. z Marjeto, hčerjo Jakoba Mlinarja, drugič pa 25. februarja 1751. v cerkvi sv. Krištofa z Marijano, vdovo po Krištofu Nesslu. Meščansko pravico je zadobil šele 29. marca 1784. Umrli je »Primus Auer«, meščanski lasuljarski mojster, 17. marca 1785. v lastni hiši na *Starem trgu* št. 100 (danes 30).

Lastniška vrsta v hiši Stari trg 30: V drugi polovici 16. stol. Janž Refinger, nato do pribl. 1612. njegovi dediči; 1613.—1622. *znameniti zdravnik dr. Jožef Gandin*, ki je od l. 1601.—1603. stanoval v *sosednji Dalmatinovi hiši*, danes *Stari trg* 28; 1623.—1642. dr. Jožefa Gandina dediči; 1643.—1701. g. Jakoba Gandina dediči; 1702.—1706. g.

Janža Plautza dediči; 1707.—1764. (pribl.) g. Janž pl. Plauzhoffen; 1675. (pribl.) do 1818. *Primož Auer* (po 1785. gotovo dediči ali sin istega imena); 5. junija 1818. do 11. maja 1819. Sebastijan Khern, nato Frančiška Šebenik, ki je lastnica še l. 1840. Za njo do 31. decembra 1847. Karel Fux, dalje do 20. marca 1849. Antonija, Emanuel, Ludovik in Egidij Fux, za temi pa Rihard Janežič. L. 1853. in 1877. je lastnik Jan. Krst. Plauz, za njim Ferdinand Plautz, l. 1901. in 1938. pa *Marija Plautz*. Prvotna hišna številka je bila 100, po l. 1805. št. 154, Jan. Krst. Plauz je združil to hišo s sosedno št. 153 v eno, ki nosi po l. 1900. št. 30, Stari trg.

Ali so bili ti Auerji kaj v sorodu s pivovarjem Tomažem Auerjem, nisem mogel ugotoviti.

²⁰ Celovski mestni arhiv pozna nekega Jakoba Auerja že v 16. stol.

²¹ Nekateri podatke o Tomažu Auerju in njegovi rodbini mi je ljubeznivo odstopil g. dr. Rudolf Andrejka.

²² *Lastniki hiše št. 6 v Krojaški ulici:* v drugi polovici 16. stol. Vincenc Waz, nato do 1634. njegovi dediči. L. 1615. je n. pr. plačal davke iz Valvasorja znani *Peter Waz*, lastnik Mirne, Doba in drugih gradov na Kranjskem; 1635. do 1640. Jurij Ernest Järig, ki je imel že od l. 1633. trgovino v hiši; 1641.—1652. Janž Benčič (Wentschitsch), trgovec; 1653.—1660. Janža Benčiča dediči, v hiši trgovec Miha Seydter; 1661.—1666. Janž Gaionzell (plača »od dveh Benčičevih hiš«); 1667.—1706. Janža pl. Gaionzella dediči; l. 1707.—1757. (pribl.) Janž pl. Gaionzell (ml.) — Gaionzelli plačujejo stalno od dveh hiš; 1757. (pribl.) do 1774. (pribl.) krojaški mojster Valentin Križaj (Chrischey) in žena Konstancija, nato do pribl. 1796. krojač Luka Bric (Briz) in žena Marija; za tema do 13. marca 1801. Miha in Magdalena Semen; od 20. januarja 1824. dalje je lastnik *Tomaž Auer*, ki je zabeležen kot tak še v seznamu hišnih posestnikov l. 1840., l. 1853. pa že Anton Miklavčič, l. 1877. Janez in Lucija Merluzzi, l. 1901. Lucija Merluzzi, l. 1933. in 1938. pa *Ivan Maček*. — Hiša, izmed redkih »v mestu«, ki ni bila »patidenčna«, marveč »podvržena 10. pfenigu«, je imela prvotno št. 257, ki je ostala vse do 1876. leta. Pottlej je dobila št. 6, Krojaška ulica.

²³ Procvit ljubljanskega pivovarstva, »Kronika« l. 1938., str. 136.—138.

2. *Terezija Marija*, roj. 4. septembra 1809., ki se je 24. januarja 1836. poročila v trnovski cerkvi s c. kr. poštarjem Alojzijem Stöcklingerjem, roj. 1809. v Pontebi. Njun sin Konrad je pozneje nasledil Auerje na Rimski cesti.

3. *Pavel Alojzij*, roj. 23. maja 1811., umrl 18. januarja 1871., zadnji Auer starejše linije.

Štirje poznejši otroci so pomrli mladi.

Kako se je godilo ljubljanskim pivovarnarjem za časa treh francoskih okupacij, sem že opisal v »Kroniki« l. 1938.²³ Tomažu Auerju so Francozi l. 1797. baje popili 3500 bokalov piva, ne da bi kaj plačali (fasc. 70). 7. februarja 1810. je poslal magistratu prijavo, pisano z lastno roko, ki kaže šolanega človeka, »o 408 f., kolikor je potrošil v svoji hiši št. 52 v predmestju Gradišču za preskrbo cesarskih francoskih čet od 28. julija 1809. do 7. februarja 1810.« Račun se glasi takole:

»1. Od 28. julija do 30. julija 1809., to je 2 dni, oskrboval 3 oficirje dvakrat na dan z mesom, vinom, pivom, kruhom in drugimi viktualijami, dnevno po 4 f 20 kr. V dveh dneh torej 26 f.

2. Od 15. avgusta do 25. septembra 1809., to je 42 dni, oskrboval po dvakrat na dan z mesom, vinom, pivom, kruhom in drugimi viktualijami 1 kapelnika in 1 trobentača, nizko računano po 4 f 20 kr dnevno, kar znaša 182 f.

3. Od 29. septembra do 2. oktobra vključno dajal štirim služabnikom (domestiquen) nekoga gospoda generala 4 dni hrano z mesom, vino, pivo, kruh; hrana na glavo po 3 f, v štirih dneh torej 48 f.

4. Od 4. do 15. novembra, to je 12 dni, oskrboval 2 višja zdravnika z enako hrano, dnevno po 4 f 48 f.

5. Od 17. decembra do 7. februarja 1810., torej 52 dni, oskrboval 1 gospoda lieutenanta z drvimi in lučjo, dnevno po 2 f 104 f.

Summa 408 f.

Opomba. Zadevnih nastanjevalnih listkov (Quartierzetteln) podpisani ni v stanu predložiti, ker so se deloma pozgubili, deloma pa jih je nastanjeno moštvo vzelo s seboj; zato pa je na vsakokratno zahtevo pripravljen, s prisego potrditi točnost navedenega števila oskrbovanih oseb in zneskov oskrbe.

Ljubljana, 7. februarja (Hornung) 1810.

Thomas Auer m. p. (fr. fasc. 23.)

Tomaž Auer je umrl 31. decembra 1822. za kapjo.

V. *Terezija Auer, zadnja pivovarnarka »pri črnem medvedu«, od 1. januarja 1823. do 15. februarja 1851.* Hišo in pivovarno je nasledila vdova Terezija. Za prepis obrti na svoje ime pa je zaprosila šele 2. novembra 1824. in ga dobila v petih dneh (spis 4562/3, fasc. 20). V nekem spisu iz l. 1833. se ugotavlja, da so lokali pri Tereziji Auer primerni, v redu je tudi pivovarsko orodje, hmelj in pivo pa sta manj vredna (minderer Qualität). *Napisna tabla:* »pri črnem medvedu« (zum schwarzen Bären).

Pritožbe zoper kakovost ljubljanskega in sploh domačega piva niso bile nič nenavadnega. Kresija je 21. julija 1833. (akt 3791, fasc. 20) opozorila magistrat, da ljudje po deželi godrnjajo zaradi slabega piva. To je zvedela tudi vlada. Zato se strogo zabičuje, da sme pristno pivo vsebovati poleg vode samo slad in hmelj brez vsake druge primesi. To načelo se mora izvajati s strogim nadzorstvom. Magistratni svetnik Klobus je odpisal kresiji, da se v Ljubljani za to brigata policija in magistrat s podporo občinstva, ki takoj posežeta vmes, če slišita kaj sumljivega.

V pivovarni so delali pomočniki (Bräuknechte) in vajenci, navadno po en sam. Tako se je na seji kotlovo-pivovarskega ceha v Celovcu 19. maja 1839. obravnavala pismena prošnja gospe Terezije Auerjeve, vdove po pivovarju iz Ljubljane, da bi smela sprejeti za vajenca 18letnega Tomaža Brunerja iz Trbiža, računajoč sprejem s 16. majem 1837. Ker ni bilo nobene ovire, se ji ustreže, plačati pa mora 6 gld pristojbine. Isti dan je tudi že zaprosila za njegovo »odvezo« (Freisprechung), t. j. proglasitev za pivarskega pomočnika (spis v celovškem mestnem arhivu).

15. julija 1839. (MAL, fasc. 6, spis 4048) se omenja Karl Jezernik,²⁴ ki je kot pivovarski pomočnik zaposlen »pri črnem medvedu« (Bräuknecht beim Börn-wirth) v Ljubljani.

Pri recimentaciji hladilnega čebra 16. oktobra 1839. je pivovarnarko Terezijo Auer zastopal njen sin Pavel Auer. Stranka je izjavila, da namerava svojo razpoložljivo zalogo piva vpletiti vsako leto v marcu, aprilu in maju v hiši št. 39 v Kapucinskem predmestju, v kleti št. 15. V tej hiši je bila stara Merkova pivovarna, ki jo je Pavel Auer kupil dve leti pozneje.

Pavel Auer je zaprosil za pravico, da samostojno izvršuje pivovarsko obrt, prvič l. 1841., magistrat pa je 15. februarja prošnjo odklonil, ker je bil pristojni odbor »mnenja, da bo prosilčeva mati, ki je vdova, kasneje predala njemu hišo in obrt« (fasc. 20/138).

Že 4. septembra istega 1841. leta pa sporoča Pavel Alojzij Auer magistratu, da je s kupno pogodbo 1. septembra 1841. kupil od Nepomucene Merkove njeno, magistratu služno (dienstbar) hišo št. 39 v Kapucinskem predmestju skupaj s pivovarniškim poslopjem (Bierbräueriegebäude) ter sosedno, komendi služno hišo št. 38. Nepomucena Merkova odlaga pivovarniško obrt, ki jo je doslej izvrševala. Izročila je Auerju tudi svoj pridobninski list (Erwerbsteuerschein). Ker je izučen pivovar, prosi, naj mu magistrat izda pooblastilo za izvrševanje pivovarske obrti v Ljubljani v kupljeni hiši in da prepiše pridobninski list na njegovo ime. Prošnjo sta podpisala Pavel Alojzij Auer in Nepomucena Merk (spis 5903 od 4. novembra 1841.).

Sedaj je mestni odbor priporočil, naj se prošnja ustreže (spis 6409 od 27. septembra 1841.). Nato je magistrat izdal dovoljenje z dopisom 30. septembra 1841. Tako je Pavel Auer prevzel Merkovo pivovarno v današnji Wolfovi ulici. Na domu na Rimski cesti pa je mati Terezija ohranila pivovarno v obratu do svoje

²⁴ Jezerniki (Jesernigg) so bili pivovarji v Celovcu. Pri Simonu Jezerniku je stopil l. 1826. v dvoletni uk 16letni *Matija Majer iz Kranja* (Celovski mestni arhiv, 1. marca 1826. Protocoll über das Aufdängen und Freisprechen der Lehrjungen bey der Hauptlaade in Klagenfurt der Kesselbierbräuer Innung).

smrti, 15. februarja 1851. S tem dnem je ugasnila njena pivovarska pravica. 22. julija 1853. pa je magistrat vrnil c. kr. davčni komisiji tudi njen davčni list. Tako je po stoletnem obratovanju končno zamrla Prandlova pivovarna na Rimski cesti, nekdanjem »Lepem potu«.

Gostilna »pri črnem medvedu« pa je delovala še dalje. Po Pavlu Auerju, ki je umrl kot samec 18. januarja 1871., jo je podedoval njegov nečak Konrad Stöcklinger, posestnik v Pontablju, sin Pavlove sestre Terezije in poštarja Alojzija Stöcklingerja, rojen leta 1844. v Pontablju.

Konrad Stöcklinger je v začetku oddajal hišo in gostilno v najem. 27. marca 1882. pa je vložil prošnjo za lastno gostilničarsko koncesijo. Navajal je med drugim, da je po stricu Pavlu Auerju podedoval hišo št. 15 na Rimski cesti in hišo št. 37 (po l. 1901. št. 25) na Tržaški cesti. Sam živi v Pontablju in je tam že šesto leto župan. V kratkem pa se namerava preseliti v Ljubljano. V hiši na Rimski cesti 15 obstoja že daleč preko 50 let gostilniški obrat, ki ga je do 1870. leta izvrševal tukajšnji pivovarnar, rajni g. Pavel Auer, nato pa vsakokratni najemnik. Sedanji zakupnik Karel Šušteršič je odpovedal, zato želi prevzeti obrt sam. Upa, da mu z ozirom na njegov socialni položaj ni treba prilagati npravstvenega spričevala. Zvedel je, da je ugasnil gostilničarski patent na ime Leopolda Hočevarja, zato se število gostilničarskih koncesij ne bo povečalo ne v Ljubljani, ne posebej v predmestju Gradšču oz. na Rimski cesti, če se ustreže njegovi prošnji. Nadaljevanje tako stare gostilne je splošna želja občinstva (spis 5001/1882., fasc. XV/4). Magistrat je prošnjo zavrnil na seji 15. aprila 1882. Med razlogi za odklonitev je posebej navedel, da prosilec ne živi v Ljubljani.

Stöcklinger je prošnjo ponovil 16. aprila 1884. leta. Tu poudarja, da je bila »pri črnem medvedu« gostilna nepretrgoma blizu 100 let in je še sedaj. Hiša je bila zidana in opremljena nalašč za to rabo ter ima zelo prostorne kleti, hlev, senčnat vrt (Sitzgarten), kegljišče, plinsko napeljavo itd. Prosilec stanuje zdaj že dve leti v svoji hiši in se peča tam s kmetijstvom. Gostilno namerava voditi sam. — Magistrat je tudi to prošnjo odbil na seji 4. junija 1884. Med razlogi se poudarja, da koncesija Pavla Auerja na hiši št. 15, Rimska cesta, sploh več ne obstoji (spis 8898/1884., fasc. XV/4).

11. novembra istega leta se je Stöcklinger oglasil tretjič. Na novo navaja, da je bila »pri črnem medvedu« do l. 1851. pivovarna in gostilna, od tedaj pa samo gostilna, ki še danes obratuje. Želi jo prevzeti sam, da jo »spravi zopet na boljši glas«. Tudi sedaj ga magistrat ni uslišal, ker v prosilčevi hiši že izvršuje gostilniško koncesijo najemnik Anton Svetek (spis 18.656).

Zadnjo, tokrat uspešno prošnjo je vložil 25. julija 1885. leta. Pove, da mu je najemnik Svetek odpovedal in bo izpraznil lokale ob sv. Mihaelu. Prosilec se sklicuje na npravstveno spričevalo, ki ga opisuje kot »človeka z nadvse zanesljivim značajem«. Obrt bo lahko izvrševal sam, ker poleg malega, nedonosnega kmetijstva nima drugega dela. Gostilna se ne da porabiti za drug namen, ker bi stroški za prezidavo ne bili v nobenem sorazmerju s pričakovano najemnino. »V tem delu mesta je prenehalo itak že več gostiln, tako Debevčeva,²⁵ potem gostilna »pod gabrom«, dalje gostilna v hiši, ki je sedaj last g. dr. Rudeža,²⁶ tista v Seemannovi hiši²⁷ itd.« Iz teh razlogov prosi Stöcklinger za podelitev gostilniške in pivniške koncesije s pravico postrežbe z jedili, točenja piva, vina in sadnega mošta ter serviranja kave, čaja in drugih gorkih pijač in osvežil.

Magistratna seja 7. avgusta 1885. je zavrnila odklonilni predlog referentov in sprejela predlog občinskega svetnika dr. Ivana Tavčarja, s katerim se podeljuje zaprosena koncesija.

Konrad Stöcklinger je umrl za srčno napako 1. januarja 1904., star 59 in pol leta. Gostilno je nasledil njegov sin, notar dr. Konrad Stöcklinger, ki jo je l. 1908. prodal na dražbi Gašperju Boltetu, ta pa l. 1915. pivovarnarju Juliju Staretu v Mengšu. Od tega jo je l. 1916. kupil sedanji lastnik Fran Živec.

²⁵ Gostilna »pri Lukcu« na Rimski cesti 13 (prej 19) je bila sredi 19. stoletja last Josipa Debevca, jako veljavnega moža. Bil je deželni poslanec, mestni odbornik, starosta »Južnega Sokola«, osebni prijatelj Prešernov; umrl je dne 10. junija 1878. (Vrhovnik, Gostilne v stari Ljubljani, str. 44.).

²⁶ Hiša št. 13 na Rimski cesti.

²⁷ Gostilna »pri zvonu«, nekdanja Obrezova pivovarna v Vegovi ulici 8.

SKOZI SLOVENSKA MESTA V LETIH 1571. IN 1574.

FRANCE STELE

Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo je v svojem 20. letniku objavil pod naslovom »Potovanje skozi Slovenijo v letih 1571. in 1574.« latinsko pisani dnevnik prvega dunajskega dvornega bibliotekarja Hugona Blotiusa, kolikor sta ga potovanje v Italijo l. 1571. in povratek na Dunaj l. 1574. vodila skozi slovenske kraje. Ker se je, potujoč po naših krajih, vedno zanimal predvsem za jezikovne in verske razmere, so njegove beležke toliko zanimive, da jih bomo v prostem prevodu posneli tudi za bralce Kronike.

Predvsem nas zanima območje slovenskega jezika, kolikor se zrcali iz Blotiusovega dnevnika, in njegova vloga v krajih, skozi katere je potoval.

Slovenski jezik imenuje lingua vandolica, oziroma vindalica in vindelica, illyrica ali slavonica oziroma sclavonica. Te izraze, za katerimi se skriva slovensko, ilirsko in danes nam tako nesimpatično »windisch«, porablja mešano drugega ob drugem. Nobenega dvoma pa ni, da mu vsi ti izrazi pomenijo en, in sicer slovenski jezik. Opaža pa se tudi v tem neki značilni red,

ki kaže na to, da je na nemški strani prevladoval v krajevnih imenih ter v jezikovno političnih bojih še sedaj živeči »windisch«, vandalščina ali vindščina, in na štajerskem ozemlju sploh ne pozna še drugega izraza za slovenski jezik, lingua slavonica ali sclavonica pa ustreza italijanski soseščini, dočim ilirščino opaža predvsem na bivšem Kranjskem in Primorskem. Mešano porablja s pretežno ilirščino na Kranjskem tudi vandalščino, dočim stojita v Gorici slovenščina in ilirščina druga ob drugi v enakem pomenu; v Žabnici na Koroškem pa rabi vse tri izraze, slovenščina, vandalščina in ilirščina, kar lepo dopolnjuje gornje opazovanje. Za nas je glavno, da on prav nič ne dvomi, in nedvomno tudi njegovi informatorji niso dvomili o tem, da pomenijo vsi trije izrazi isti jezik, slovenski. Na treh važnih točkah ugotavlja območje tega jezika. Tako zabeleži v Slovenjem Gradcu, da se vindščina začenja že na Velikem Radlu. V Gorici pa, kjer ugotovi, da so samo italijanske in slovenske pridige, opaža prvič, da prevladuje v kraju in ljudeh italijanski značaj in germanski gine, kar še bolj izrazi na meji Furlanije v Medeji, kjer pravi, da vsi govorijo italijansko in se opaža, kako se umikajo germanske gore in navade slovenskih ljudi. Zelo pa podčrta vlogo slovenskega jezika na prehodu iz Italije na Koroško, kjer na Beli (Resiutta) govorijo vse tri jezike, v Ukvah nemško in slovensko, v Žabnici pa razen slovenščine le redko kdo zna tudi nemško ali italijansko. Zanimivo pa je, da se v Beljaku srečuje samo z zelo napetim verskim položajem, jezikovnega vprašanja pa ne opazi.

Drugo, kar ga zanima, so verske razmere, saj smo v času polnega razmaha reformacije v naših deželah. V Slovenjem Gradcu luteranstva še ne omenja izrecno, a se nedvomno skriva za dejstvom, da se v mestu le redko bere maša in jo, kadar se bere, le redki obiskujejo in tudi slovenski pridigar v Starem trgu zelo redko pridiguje. V Ljubljani pa izrečno podčrta, da se pridiguje v slovenskem in nemškem jeziku in da se opravljajo katoliški in luteranski obredi. Največjo ostrino pa so imela po njegovih opazovanjih verska vprašanja v prilog luteranstva v Beljaku, dočim jih v Gorici očitno ni opazil.

Poleg teh dveh za nas splošno zanimivih sestavin pa Blotius pri krajih, kjer je prenočeval, navaja marsikatero krajevno posebnost ali kak osebni doživljaj, ki bo dobrodošel lokalnim zgodovinarjem. V tem oziru se posebno odlikuje opis Ljubljane, ki spada med najstarejše ohranjene opise našega glavnega mesta.

V prostem slovenskem prevodu se glasi Blotiusov opis potovanja skozi slovenske dežele v letih 1571. in 1574. takole:

»Iz Eibiswalda smo po potih, ki sem jih opisal, po 2 nemških miljah prišli k reki Dravi, ki je tu zelo deroča. Prevoz se vrši s pontonom za štiri konje in štiri ali več ljudi naenkrat. Nekoliko oddaljeni od bregov sta na levi in desni vasi, katerih manjša je na tem bregu *Muta*, na onem pa *Vuzenica*, ki je velika naselbina s tržnimi pravicami. Vhod vanjo vodi skozi vrata. Gostilničar je bil lovec, prebrisan in šaljiv možak, ki je govoril v kiticah. Podarili smo mu psa, ki je med potjo večkrat napadal ovce. Pogostil nas je z odličnimi pegastimi ribami, ki jim pravijo nemško Förhen — postrvi. Od tod smo potovali po nič udobnejših potih, kakor so bile prejšnje, in prišli v *Slovenj Gradec*. Je to majhno mesto ob enem trgu, obzidano

s tenkim ozidjem. Ves čas sta neprestani dež in veter ogrožala naše potovanje. Nastanili smo se v velikem in dobrem gostišču sredi mesta na levi strani. Gostilničarsko obrt vodi tu mestni sodnik. Mesto je zelo majhno kakor Naeltubych (?) na Nizozemskem. Obdano je od mestnega ozidja, ki obstoji iz zidu, nasipa in vodnega jarka. Obliko ima kvadratno; na vsaki strani teče mimo rečica, na levi Mislinja, na desni Gradiščnica (Reka); nobena ni velika, vendar sta obe zelo deroči. Mislinja priteka iz visoke gore, ki se imenuje *Pohorje*. V obeh so odlične ribe. Slišal pa sem čudno reč, o kateri so vsi domačini soglasno trdili, da ni izmišljena. Pripovedujejo namreč, da je na Pohorski gori, ki sem jo omenil, na vrhu velika planota in na nji jezero take velikosti kakor mestni trg, ki se v precejšnji širokosti razteza od enih vrat do drugih. Tudi naj bi bilo pod površino na tej gori vse vodeno in se zemlja pri hoji udaja ter ne drži konj ali goved. Če bi se kdo hotel približati jezeru, mu ne grozi samo nevarnost, da bi se pogreznil v grozeči prepad, ampak, kar je komaj mogoče verjeti, da bi ga pobile pri tem pojavljajoče se strele. Taka čudna moč se namreč skriva tu v naravi, da izbruhne, če se človek ali žival približa temu mestu, tudi pri jasnem nebu nevihta s strelami in grmenjem tako močno, da podira drevesa in se sliši celo v Slovenj Gradec. Iz tega pol jezera, pol prepada izvira v strmeh padcu rečica Mislinja, ki ima odlične ribe, posebno postrvi. V bližini mesta jo sprejme Gradiščnica in izgubi ime; po združitvi pa se kmalu izlije v Dravo.

Če pa se povrnemo k Pohorju in jezeru, je treba povedati, da le redko pride kako govedo do teh voda, ker so okrog sami gozdovi in neobdelan svet, in kmetje zelo pazijo, da bi živina ne zašla k jezeru. Desno od mesta se vidi na gori Grad, ki je starinski in lep. Mera vina znaša v Slovenjem Gradcu kakor v štajerskem Gradcu 56 unč. Najboljše prodajajo po 6 kr.

V mestu so nemške, zunaj mesta v neki predmestni cerkvi¹ slovenske pridige. Kmetje govore skoraj vsi slovensko, meščani pa največ oba jezika. Mašuje se redko in je tudi slaba udeležba, kadar je maša. Tudi slovenski pridigar prav redko pridiguje. Slovenski jezik se začenja že na gori Veliki Radl. Razlikujejo namreč Veliki in Mali Radl.

V mestu je bil naš gostitelj tukajšnji sodnik, ki nas je poceni pogostil. Ostali pa smo tudi radi neprestane dežja in radi poplav vso soboto in v nedeljo do kosila. Za štiri obroke smo trije s tremi konji plačali 4 fl in 31 kr.

V nedeljo, dne 14. oktobra, smo se odpravili po kosilu z vodnikom v *Mozirje*. Pota niso bila nič milejša od prejšnjih in med vsemi najnapornejša. Razdalja med Mozirjem in Slovenjim Gradcem je 3 nemške milje. Gore in doline, ki leže med tema krajema, so zelo slabo naseljene.

Mozirje je velika vas, ki ima tržne pravice in spada pod Adama Schrot ..., vazala nadvojvode Karla. Mimo teče rečica Savinja. Govori se skoraj samo slovensko; komaj sedem jih bo, ki znajo nemško; pridiga se samo slovensko. Ostali smo v gostišču Pri sv. Juriju. Gostilničar, ki je znal nemško, nas je poceni pogostil. Plačali smo vsega skupaj 65 kr. Pravil nam je,

¹ V Starem trgu.

da je prilika za lov na različno divjačino. Vendar smejo letno uloviti samo tri jelene in prav toliko divjih prašičev; ostale divjačine pa kolikor morejo in hočejo.

V ponedeljek, dne 15. oktobra, smo se podali, čeprav je deževalo, pod vodstvom gostilničarjevim, v *Ljubno*. Je to trgovski kraj z razvito lesno kupčijo. Po splavih prevažajo namreč les po Savinji na Madžarsko (Hrvaško). Čeprav je Savinja majhna reka, je znana po odličnih ribah, posebno po vsi Nemčiji znanih postrvih. Radi naraslih voda je bila pot tudi tod precej nevarna. Stanovali smo pri nekem Petru Tierdiju, ki je bil godec in je znal latinsko. Bil je namreč na Dunaju kot član nadvojvodskega (godbenega?) kolegija. Prvotno je bil namenjen za duhovski stan, ko pa se je pokazala možnost, da se poroči, je vzel premožno dekle, katere premoženje cenijo na 10.000 zlatnikov.

Po kosilu v Ljubnem smo mimo gradu *Vrbovca*, ki leži na levem bregu reke in čigar lastnik je ljubljanski škof, po zelo utrudljivi poti prišli v *Gornji grad*, kjer je opatija. Kraj pripada ljubljanskemu škofu, ki je tisti čas tu stanoval in nam je poslal v gostilno dvoje prašičkov in vina. Gostilničar je bil prebrisan in skop starec, ki se je izkazal enako negostoljubnega za nas kakor za konje. Od Mozirja do Gornjega gradu sta dve milj.

Dne 16. oktobra, v torek zjutraj, smo se povzpeli pod vodstvom polprismuknjenega spremljevalca, ki smo ga v Ljubnem najeli, po eni milji pota na strmo goro do lesenega križa na prelazu,² kjer je meja med Štajersko in Kranjsko. Od tod smo prišli po prav tako neprijetni poti navzdol po eni milji pota v mestece *Kamnik*. Tu je bil pravkar tržni dan³ in so se shajali kmetje radi nakupovanja. Kruh je tu izredno bel in tečen.

Tega dne se je po več deževnih dneh zopet zjasnilo. To s precej trdnim ozidjem obdano mesto brani na vzhodni strani reka *Bistrica*.⁴ Na mestni strani je nad reko na hribu dokaj trden grad,⁵ čigar lastnik je z mestom vred nadvojvoda Karel. Ko smo odhajali iz mesta, smo zagledali zopet na levi trdni grad. V Kamniku govore ilirski (slovenski) jezik, le malo jih je, ki znajo nemško.⁶

Po dveh miljah pota od Kamnika smo prišli do reke *Save*, preko katere vozi brod, sestavljen iz dveh združenih enodebelskih čolnov, ki vzame štiri konje. Plačali smo po 2 kr od konja.

Od savskega broda do *Ljubljane* je slaba milja. Vsa tri milje dolga pot od Kamnika do Ljubljane je ravna ter zložna in je noben hrib ne prekine.

Ker pa smo zvečer že kasno prišli in so bila mestna vrata že zaprta, smo prenočili v nekem umazanem predmestju pri nekem gostilničarju ničvrednežu. Ležali smo na senu, ki so ga nanosili v kuhinjo. Plačali pa smo naslednji dan za slabo večerjo, trdo ležišče in slabo krmo konj 80 kr. Nato smo odšli v mesto samo k mestnemu sodniku, ki je bil dober in resen mož. Pri mestnih vratih smo morali pokazati listine, kakor že

prej v Gradcu in Slovenjem Gradcu, ker bi nas drugače ne bili pustili notri. Izdali pa smo mi trije s tremi konji za vse skupaj 114 kr.

Labach, italijansko *Lubiana*, vandalsko ali ilirsko (slovensko) *Lublana* ima škofijski sedež, ni pa škofova last, ampak last nadvojvode Karla. Leži ob reki *Ljubljanici*, ki teče skozi mesto in most veže oba dela mesta. Po velikosti se zdi enako Gradcu, čeprav ima Gradec odličnejše hiše in bolje utrjen, na višjem hribu ležeč grad. *Ljubljanski grad* ima prijetnejšo lego. Leži namreč na hribu, poraščenem z gozdički in raznovrstnim drevjem. Tudi grad se imenuje *Ljubljana*, kakor mesto in reka. Na vseh straneh ga obdajajo obširne in za pogled prijetne doline.

Reka *Ljubljanica* izvira v desnem gorovju 6 nem. milj od mesta. Dve milj od izvira se zgubi v gorski prepad in se po nekem presledku nenadoma kakor iz novega izvira zopet pojavi in kmalu privre na dan kot reka, katere struga je sposobna za plovbo. V bližini teh krajev je, kakor pripovedujejo, miljo dolgo in pol milje široko *Cirkniško jezero*, ki ima odlične, velike in številne ribe. Vsako leto pa se toliko izsuši, da nakose na njegovem mestu mnogo sena in nasekajo drv. Tudi zajce lovijo včasih na istem mestu, kjer so prej lovili ribe.

Tudi v Ljubljani cvete ilirski (slovenski) jezik, zraven njega nemški, pridige so v obeh jezikih in v obeh verstvih, papeškem (katoliškem) in luteranskem. Imajo namreč tudi luteranske pridige in obrede. Naš gostilničar je bil sodnik, resen in dober mož. Mera vina znaša 54 unč. Reka *Ljubljanica* teče skozi sredino mesta. Desni mestni del je bolj kratek in širok, levi daljši in sestoji skoraj samo iz ene, pa zelo dolge ulice. So tudi predmestja. Z grajskega hriba je krasen razgled na polje na severni in na južni strani.

Mesnice so nad reko na mostovih pred mestom⁷ in sredi mesta⁸, kar je prav dobra uredba.

Od Ljubljane do *Vrhnike* (italijansko *Vernich*, nemško *Oberlabach*) je ravna in zložna pot. More pa se zelo udobno od tod do Ljubljane tudi na dvojnih, skupaj zvezanih čolnih, pa tudi s konjsko vprego. Nazaj na Vrhniko pa se je mogoče po vodi peljati samo, kadar vsled dežja naraste reka, toda ne brez nevarnosti.

Z *Vrhnike* do *Gornjega Logatca* je bila kamnita pot.

V *Podkraju* je samo ena hiša, ki je gostilna. Z *Logatca* sem vodi hribovita in kamenita pot skozi gozdove, ki povzroča potnikom največje težave. Gostilna leži na vrhu gore in gre pot naprej do *Šturija*, vendar ta pot navzdol ni nič manj težavna za konje kakor pot navzgor, ker je kamenita. Čudno pa je, da tu neprestano povsod piha veter, ki je včasih tako močan, da ne morejo niti ljudje niti konji navzdol. In res nam na potu od *Podkraja* do *Šturija* ni bil nadležen samo veter, ampak je tudi dež z grmenjem in točo grozil nam in konjem s smrtjo. Ko smo premagali te težave, pa smo doživeli še to smolo, da nam v gostilni, kamor smo prišli pod noč, niso hoteli dati prenočišča, ker smo bili od dežja in tolikih nevarnosti vsi zamazani. Nazadnje so se le dali preprosi. Pozneje se je pokazalo, da so se ti pretkanci dali toliko prositi, da bi lahko drugi dan več od nas izsilili.

⁷ Sedanji frančiškanski most.

⁸ Čevljarski most.

² Črnivec.

³ Kakor še dandanes, op. prev.

⁴ Blotius je pomotoma zapisal Sava.

⁵ Mali grad.

⁶ V rokopisu je ta stavek pripisan šele pri opisu vstopa v Ljubljano.

Ko smo nadaljevali pot, je bil takoj na levi na hribu *Sv. Križ*, mestece z gradom. Po dveh naslednjih miljah pa se pride v *šempas*, kjer bi, če bi bilo potrebno, človek lahko udobno prenočil.

Gorica je mesto in gospostvo ali grofija. Goriški grof je vazal nadvojvode Karla. Mesto je skoraj enako veliko kakor Ljubljana, ima pa prijaznejše vrtove in vinske gorice in zelo prijeten položaj. Na desnem hribu je grad, ki se zdi, da je boljši od ljubljanskega. V Gorici se govori ilirsko (slovensko), italijansko in nemško. Pridigajo pa samo italijansko in ilirsko (slovensko). Od Ogleja in Vidma je oddaljena 20.000 korakov. Tu se prvič opazi, da imajo dežela in ljudje italijanski značaj in se končuje vse, kar je nemškega. Mesto leži v ravnini, grad na hribu poleg mesta. Naš gostilničar, Peter Tertius, prijatelj Krištofa Moscona iz Bergama, je bil blizu trga. Pogoščeni smo bili prav dobro in precej poceni.

Po kosilu v Gorici in po prejemu listin smo v soboto odpotovali z vodnikom, ki nam je računal 3 kr, v *Ontagnano di Gouars* po ravnini, morali pa smo prebroditi neki dosti globok in nevaren hudournik.⁹ Pot pa nas je vodila po ravnih in obdelanih krajih.

Marijan je vas, ki leži 8 tisoč korakov od Gorice in ima dosti udobno gostilno.

Po 2000 korakih smo prišli v vas *Medeo*, kjer je bila za nas in za konje zelo neudobna gostilna. Ni bilo namreč ovsa in so dali mesto njega pirnico. V tem umazanem gostišču smo porabili kakor po navadi 8 benečanskih lir. Tu je vse govorilo italijansko in smo opazili, kako se umikajo nemške gore in ilirske (slovenske) šege. Dežela je bolj obdelana, preprežena je z vinsko trto, objemajočo oljčna drevesa in popolna ravnina. Videlo se je, da je to že Italija, čeprav je kraj še pod gospodstvom nadvojvode Karla. Tu smo se srečali z gospodom Frančiškom Sandelinom, doktorjem, sodnikom zločincev in goriškim gastaldom, ki nas je obdaril z vinom.

Na listih 137/8 opiše nato *Videm*, dalje pa našteva kraje, skozi katere je potoval naprej v Italijo.

Na listu 197 je nov naslov, ki pove, da sledeči del rokopisa vsebuje opis pota iz Benetk na Dunaj v mesecih oktobru in novembru 1574.

Tu opisuje pot čez Treviso, Sacile, San Foca, Spilimbergo, S. Daniel, Venzona in Portis do Resiutte (Na Beli), kjer postane zopet za nas zanimiv.

»Na Beli je kraj, ležeč ob reki Reziji, čez katero vodi lesen most. Tu govorijo italijansko, nemško in vandalsko ali slavonsko (slovensko). Italijani imenujejo ta kraj Resiutta, Nemci Fellach.«

Sledijo *Kuže* (Chiusa Forte) in *Ponteba* - Pontabel, kjer se govori italijanski in nemški jezik.

⁹ Soča.

Skozi *Malborget* pride v *Ukve*, kjer se govori italijansko in slovensko in ki se italijansko imenuje *Gonizza*. »Ukve so majhen kraj brez gostilne, ako ni kake prav revne, ki nima znaka. Kraj leži ob reki.

Žabnica leži ob reki. Italijansko se imenuje *Campo rosso* in je dosti velik kraj, ki pa ima majhne in lesene hiše, katerih ni mogoče primerjati s hišami v *Malborgetu* ali *Pontebi*. Jezik je tu vandalski ali ilirski (slovenski). Le malo je ljudi, ki znajo nemško ali italijansko. Med S. Daniele in temi kraji uporabljajo zelo majhne vozove, ki jih more po ravni poti vleči krava, osel, konj ali človek.

V *Pontebi* in sledečih krajih je mnogo mlinov na vodo, ki služijo lesni in žitni, največ pa železni industriji, ker je tu velika množica železne rude, ki jo tod talijo. Poceni lahko kupiš železne mreže in ograje, pa tudi čisto železna okna in vrata. V teh krajih med *Ospedalettom* in *Beljakom* so na obeh straneh strme in visoke gore in viseče skale, pokrite z raznim drevjem, ki je preredko, da bi zaslužilo ime gozd. Ker je vsepovsod drevje, imajo ogromno množino lesa in so hiše po večini iz lesa, strehe pa pokrite samo z leseni skodljami.

Tudi ne smem zamolčati, da je bil v *Žabnici* v gostilni, kjer smo tako dobro in poceni živeli, majhen možakar, prismuknjen in oče četverih otrok, ki je zbijal čudovite šale.

Dodam naj tudi, da smo dobili v gostilni v *Žabnici* tako odličen in okusen kruh in tako izvrstno vino, zraven pa srebrn pribor in čaše, da smo se čudili.

Od *Žabnice* je potoval skozi *Trbiž*, *Vrata*, *Maglern*, *Podklošter*, *Peče*, *Pod Turjo* in mimo gradu *Megarje* v *Beljak*, o katerem takole piše:

»*Beljak* je lepo mesto; spada sicer pod oblast bamberškega škofa, kljub temu pa je vdan luteranski veri kakor večina prebivalcev Koroške. Mesto samo bi radi hribovitega položaja in srednje velikosti lahko primerjali po velikosti in trdnosti precej *Požunu* (Bratislavi). Od severa in vzhoda ga v velikem loku obteka *Drava*, ki teče proti *Siget*. Čez vodi most. Na rečni strani ima slabotno ozidje, na drugi strani pa dvojen, toda tudi tenek zid. V mestu sta dve lepi cerkvi. Vsak teden imajo luteranski pridigarji tri pridige. Pet in dvajset let se meščani drže te vere. Bamberški škof je parkrat poskušal zopet vpeljati mašo, toda meščani so z bombardami grozili v mašna oblačila odetemu duhovniku, ki je bil prisiljen bežati. Prav tako niti nadvojvoda *Karel* ni mogel spremeniti vere. Mesto ima skoraj raven položaj, v bližini so gore, ki niso sicer visoke, dajo pa dragocene kovine in v bližini mesta topijo železo, svinec, baker in srebro.«

Iz *Beljaka* do *Dunaja* je *Blotius* potoval skozi *St. Andrae* pri *Landskronu*, *Feldkirchen* in *Št. Vid* ob *Glini*, kjer je njegova pot zapustila ozemlje, ki nas zanima, ni pa zabeležil nič za nas važnega.

NEMŠKI GLAS O SODOBNI LJUBLJANI

J. W.

Znani naš kranjski rojak dr. *Valter Schmid*, profesor arheologije na graški univerzi, se je bil kot edini inozemski gost udeležil proslave stoletnice Muzejskega društva v Ljubljani ter se je ob tej priliki pomudil več dni decembra meseca v našem mestu. O dobljenih vtisih je poročal nato v graškem dnevniku »Tagespost« z dne 14. januarja t. l. v članku z naslovom: *Laibacher Spaziergänge. Eine aufstrebende Stadt.* (Ljubljanski izprehodi. Kvišku stremeče mesto.)

Vredno je, da ohranimo nekaj odstavkov tega prikupljivo pisanega članka kot mnenje moža, ki dobro pozna zgodovinski in kulturni razvoj naše domovine in ki mu gre upoštevanja vredna sodba o naših sodobnih pojavih kulturnega in urbanističnega značaja.

Dr. Schmid pravi: »Mikavna pokrajinska slika (s pogledi na Kamniške Alpe) spremlja popotnika povsod, ko hodi po glavnem mestu Slovenije, ki se je izza svetovne vojne silno povečalo in izpremenilo ne samo v vnanjem licu, temveč tudi v prosvetnem in duhovnem razvoju. O tem sem se živo uveril, ko sem se o priliki proslave stoletnice Muzejskega društva mudil skozi teden dni v mestu.

V starinski zbornici mestne hiše se je bila zbrala družba znamenitih učenjakov k dostojanstveni in vtiskoviti proslavi. Pomen društva najzgovorneje poočituje vsebinsko bogati slavnostni spis. Ljubljanski narodni muzej hrani zaklade, ki po svojem bogastvu prekašajo mnogo večja mesta... Najdba velikih kosov mamuta (pri Kamniku) s krasnimi okli, spodnjo čeljustjo in deli okostja je zbudila lani upravičeno pozornost. Bogate predzgodovinske zbirke, v katerih prednjačijo najdbe z Ljubljanskega barja in sloveča, z liki okrašena Vaška situla, so se pomnožile z oklepi in pokrovi z vdelanim živalskim frizom. Izredno dragoceno je zlato in srebrno okrasje iz langobardskih grobov v Kranju. In zadaj za tehnično visoko šolo se dviga nad štiri metre visoko ozidje rimske Emone s stolpi in vrati, v dolžini nad tri sto metrov. Razen narodnega muzeja predočuje mestni muzej, ki je nedavno v nekdanji Auerspergovi palači odprl svoja vrata, v izredno okusni razmestitvi v dolgi redi času primerno opremljenih soban patricijsko stanovanjsko kulturo prejšnjih stoletij.

A tudi bližnja sedanost zbuja v glavnem mestu Slovenije močno pozornost. Ob Dunajski (sed. Tyrševi) cesti se dvigajo v zadnjih letih zgrajene velestavbe, bančne palače, trgovske hiše, ki bi bile vsakemu velemestu v okrasje. Med njimi stoluje v odlično umerjenih oblikah zgrajeni nebotičnik s svojimi 14 nadstropji; njegov stolp, oblikovan v prikupljivi, skoraj južnjaški arhitekturi, moli kot kampanile kvišku, srečno spojen z baročnimi stavbami 18. stol., ki so jih zgradili italijanski mojstri.

V celotnem modernem mestnem črtežu se povsod opaža vodstvo najpomembnejšega arhitekta, ki ga ima sedanja Slovenija, klasicistično navdahnjenega profesorja Plečnika. Njegovo trimostje pred Marijino cerkvijo je zasnovano po občutju mostov v Benetkah in Firenci; slično je imel že najstarejši most na tem mestu v srednjem veku italijanski značaj kakor Ponte vecchio v Firenci, početkom zgodnje - srednjeveškega mesta fino prilagojen je novi čevljarski (Hradeckega) most, čigar stebrovje ima karolinške listaste kapitèle.

Poslednje arhitektovo delo je ustvaritev vhoda na pokopališče Žale. Skozi klasično in žlahtno učinkujočo stebrovito stavbo pridemo do manjših posameznih zgradb, ki bodo služile za mrliške veže, vsaka za sebe; v njih ospredju stoji stavba v obliki predzgodovinske gomile. Prof. Plečnik je vzgojil šolo odličnih arhitektov, o čemer priča na istem pokopališču (pri Sv. Križu) mavzolej za padle borce v svetovni vojni v obliki nadgrobnika Teodorika Velikega v Raveni...

Umetnostno življenje mesta se zrcali v dragocenih starejših umetninah Narodne galerije. V nje bližini so pričeli z gradnjo Moderne galerije, ki jo je omogočil milijonski dar Hribarjeve in Cankarjeve rodbine. Umetniške razstave so si doslej pomagale največ z malim, toda praktično zgrajenim paviljonom slikarja Jakopiča. Meseca decembra je bila v njem razstava neke likovne skupine (kluba Lade), ki je kakor v portretu, tako tudi v pokrajini pokazala dosti pomembnega.

Izvrsten pogled v duhovno in znanstveno stremljenje so pokazala nekatera predavanja, zlasti globoko premišljeno in fino izoblikovano predavanje profesorja A. Gspana o prvem modernem slovenskem zgodovinarju (in dramatik) Antonu Linhartu. Predavatelj je jasno orisal mestno življenje (konec 18. in v začetku 19. stol.) ter označil krog, ki se je zbiral okrog visoko izobraženega mecena barona Žige Zoisa. Tudi tega velezaslužnega moža je mojster Plečnik počastil s preprosto, po Čestijevem nagrobniku v Rimu posneto piramido, v soseščini njegove nekdanje hiše na Bregu. Kakor arhitekturna šola, tako so tudi slavistične stolice na univerzi spričo odličnih učiteljev vzgojile izvrsten naraščaj, čigar sposobnost se blagodejno uveljavlja v slovstvenih spisih. Poleg muzeja tvorita univerza, ki je prav tako v decembru slavila svojo dvajsetletnico, in nedavno ustanovljena akademija znanosti in umetnosti sredino, okoli katere se zbira duhovno življenje Slovencev, ki mu je profesor Plečnik v lepi novi zgradbi univerzitetne knjižnice pripravil dostojen dom.

S tako lapidarno poudarnimi besedami je profesor dr. Schmid označil duhovno udejstvovanje in vnanji obraz sodobne Ljubljane ter jo kot nepristranski opazovalec po pravici nazval — kvišku stremeče mesto.

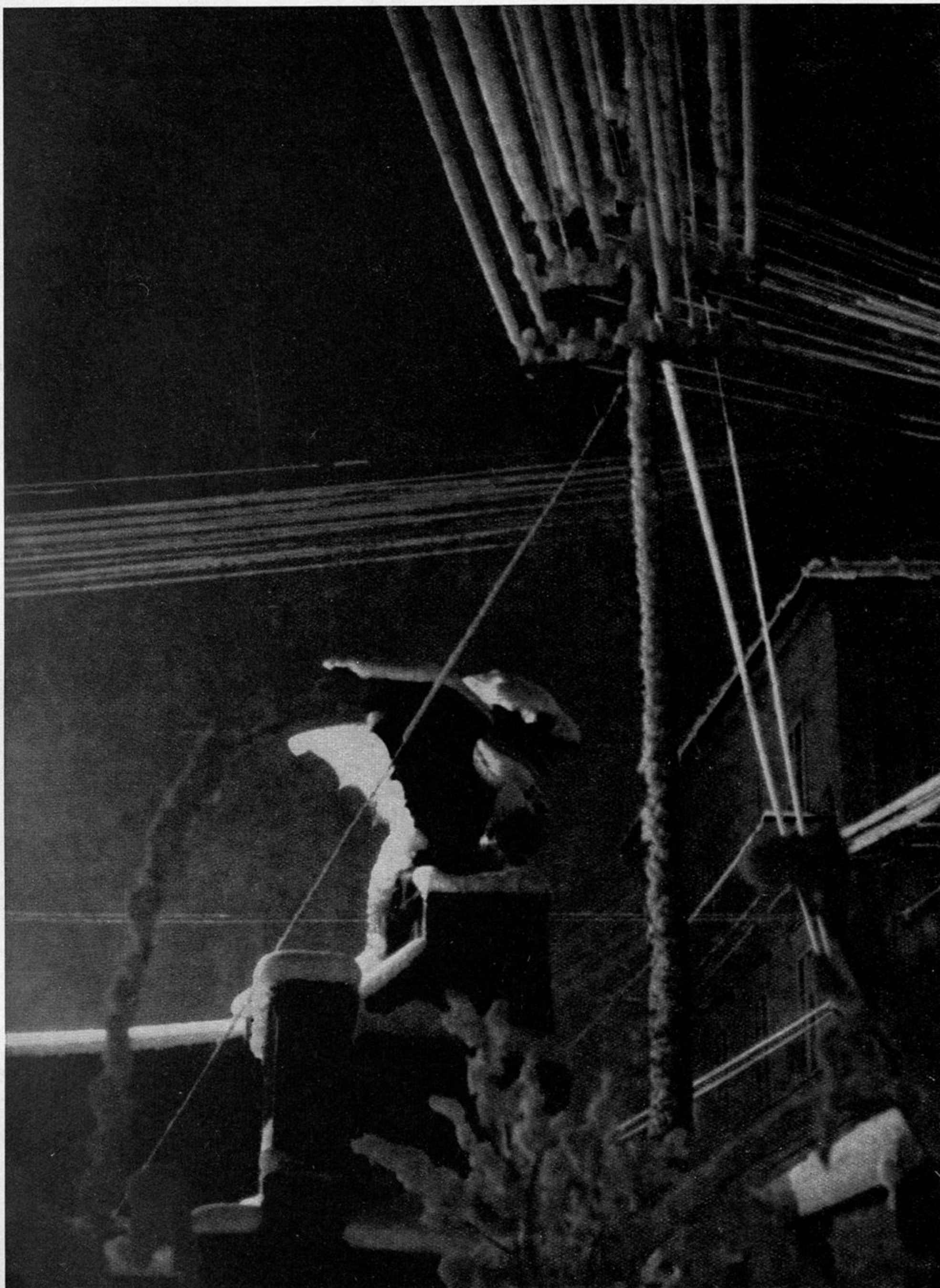

Foto: P. Kocjančič

ZIMSKI MOTIV IZ LJUBLJANE

USNJE IN KOŽE

ČRTICE O VAŽNI PANOGI MEŠČANSKEGA GOSPODARSKEGA ŽIVLJENJA

J O Ž E L A V R I Č

Poleg volne in živalske dlake je koža živali med prvimi predmeti, ki jih je rabil človek od pradednine do današnjih dni. Uporaba kože je tako mnogostranska, obenem pa tako vsakdanja, da se malokdo zaveda, koliko premetov iz te surovine nosi dnevno s seboj: čevlji, denarnica, listnica, naramnica ali pas, znojno usnje pri klobuku etc. so stvari, o katerih bi lahko rekli, da ni na svetu tako primitivnega človeka, ki bi vsaj delno ne imel opravka z njimi. Ker so te reči v življenju tako važne in ker je imela in ima usnjarska in kožarska obrt in trgovina izredno važno vlogo v zgodovini in gospodarskem življenju mest, kratak pregled tega predmeta v »Kroniki« ne bo odveč.

Najprej naj mi bo dovoljena kratka definicija besed koža in usnje. Pod »kožo« razumemo surovo kožo, pod »usnjem« pa ustrojeno kožo. Slovenci imamo poleg čehov edini med Slovani v tem dva različna izraza. Različne izraze za to imajo vsi germanski jeziki, n. pr. Haut und Leder, Hides and Leather, nasprotno pa imajo vsi romanski in večina slovanskih narodov samo en izraz in morajo z opisom označevati surovino in polizdelek, n. pr. surova koža, činjena koža, cuir brut, cuir tanne. Različen izraz za eno in drugo pa je popolnoma na mestu, ker se usnje po izgledu in kemični sestavi popolnoma razlikuje od kože. Nazorno se to da opisati najlepše s tem, da od surove kože, ako jo zakopljemo v zemljo, po enem ali dveh mesecih ne ostane nobenega sledu, medtem ko ustrojeno kožo ali usnje dobimo ohranjeno v zemlji še po 50 in 100 letih ali več; celo iz rimske dobe so se nam ohranili usnjati predmeti. V tehničnem smislu pa je koža surovina, usnje pa polizdelek.

Iz naslednjih razmotrivanj bodo izvzete v splošnem kože za krzno ali kožuhovina, ker imajo razmeroma relativen gospodarski pomen in pa ker se pri teh vrstah ubije divjad radi kože in ne radi mesa. Zanimivo je, da so kože domačih živali, ki se uporabljajo za usnje, prav za prav samo odpadki; nikjer na svetu se namreč ne kolje žival radi kože, temveč vedno le radi mesa. Kljub temu, da je koža odpadki, pa se vendar prišteva med prve štiri najvažnejše surovine, ki so les, železo, baker, kože etc. Ko se je pred kakim dobrim desetletjem začela konferenca radi svetovne razdelitve surovin z namenom, da bi se na vsem svetu vse surovine oprostile vseh carin in vseh uvoznih ali izvoznih prepovedi, so bile kože prve, žal pa tudi edine, kjer se je našlo mednarodno soglasje. Dne 1. oktobra 1929. je bil dosežen z mednarodno konvencijo v Génève carine prost uvoz in izvoz kož iz vseh držav sveta in je bila ta konvencija tudi povsod ratificirana. Žal pa so poznejša avtarkična gibanja tudi to konvencijo obšla, vseeno pa so kože ostale najobčutnejši gospodarski barometer: v časih kriz prve padejo, potem pa se zopet prve popravijo. Če bi se bilo takrat posrečilo Ženevsko konvencijo razširiti tudi na druge surovine, bi verjetno ne bilo današnjih mednarodnih zapletljajev.

Kadar govorimo o kožah, govorimo navadno v množini, ker je kož nebroj vrst in provenienc. Kot glavne naj navedem samo ovčje, kozje, svinjske in goveje kože. V teh glavnih vrstah si predstavljajte na vsakem kontinentu nebroj ras, katere vsaka da kožo z drugo lastnostjo, pa dobimo par sto trgovsko že tipiziranih vrst. V splošnem ločimo v mednarodni trgovini kože malih živali z označbo male kože, sitne kože, Felle, peaux, skins, in velike kože, krupne kože, Häute, cuirs, hides. V srednji in zapadni Evropi je trgovina malih in velikih kož navadno združena, od tod napisi poleg firme Häute und Felle, Cuirs et peaux, Hides and skins. Proti vzhodu in v glavnih centrih za ovčjerejo pa je ta trgovina strogo ločena, pri nas n. pr. že v Beogradu. Zopet druga zanimivost je, da čim večja je koža, tem enostavnejša je manipulacija in trgovanje, in nasprotno, čim manjša je koža, tem kompliciranejša je poslovanje, ki zahteva tudi tem večje strokovno znanje. Samo v skupini ovčjih kož imamo n. pr. jagnječih kož par vrst po velikosti ter teži kože in dolgosti volne za kožuhovino, za rokavice, za podlogo itd.; ovčje kože po velikosti in teži, brez volne, s polvolno, z dolgo volno itd.; potem z domačo volno, s križano volno, z merinos volno itd. To naj bo samo majhen primer, da se vidi, na koliko momentov se je treba ozirati. Pri nas in v zapadni Evropi prištevamo med male ali sitne kože: ovčine, kozine, svinjine, teletine itd. Med velike ali krupne kože pa: goveje, konjske, bivolske itd. Že v Beogradu n. pr. pa se tako zvan »sitničarji« bavijo izključno z ovčjimi in kozjimi kožami, medtem ko imajo tako zvan »govedarji« svinjine in teletine. To različno pojmovanje »sitnih« in »krupnih« kož nam je pri interpretaciji izvoznih prepovedi v Beogradu delalo že dosti neprilik.

V splošnem je produkcija kož nekoliko večja od njih uporabe. To je najbrže povod za stalne fluktuacije cen kož, ki dostikrat dosežejo v enem deceniju razlike tudi do 300 ali celo 400 %. Tako so n. pr. pri nas leta 1928. stale goveje kože ca. 24 din, leta 1930. pa samo 5 din. Seveda je bila enaka tendenca tudi na svetovnem trgu, kakor dokazujejo grafike. Produkcija kož v Evropi in Severni Ameriki še zdaleka ne zadostuje potrebi na teh kontinentih. Potreben je znaten uvoz iz prekomorja. Glavni producenti kož so Južna Amerika s svojimi ogromnimi pampami in največjo mesno industrijo sveta, Vzhodna ali Britska Indija s svojimi 400 milijoni prebivalcev in s svojimi »svetimi« kravami, katerih pravoverni Hindu ne sme ne ubiti in ne pojesti, Južna in Centralna Afrika s svojimi tropskimi in subtropskimi pasovi, kjer menjava najbujnejša vegetacija z brezupno puščavo, končno Avstralija in Nova Zelandija, kontinent bodočnosti bele rase, če bo svoj sedanji razkroj pravočasno ustavila. Glavna tržišča teh kož so v velikih evropskih lukah, kakor Hamburg, London, Rotterdam, Antwerpen, Le Havre in Marseille. Vsako pristanišče je specializirano na par provenienc, n. pr.

Hamburg na La Plato in Britsko Indijo; London ima Južno Ameriko in kapske kože; Rotterdam zopet Insulindo in Kino; Antwerpen prodaja kože velike mesne industrije Liebig in Bovril iz La Plate, Vzhodno Afriko; Le Havre se bavi s Centralno Ameriko in Brazilijo; Marseille v glavnem, Centralno Afriko, Madagaskarjem, Indokino etc. Nad vse zanimive so te prekomorske pošiljke: vsaka je drugače embalarana, drugače konservirana, drugače izdelana in odrta.

Da so mogoči tako dolgi transporti, je treba kože konservirati. V glavnem se to vrši na tri načine: z navadnim soljenjem, kar imenujemo soljene kože, z navadnim sušenjem na zraku, kar imenujemo suhe kože, in s soljenjem in naknadnim sušenjem, kar imenujemo suho-slane kože. Bistvo vseh treh načinov je, da se koži odtegne voda oziroma vlaga in s tem prepreči gnitje.

Če je že trgovina s kožami dosti zanimiva in zahteva veliko znanja, zvez in denarja, je nadaljnji proces strojenja kože gotovo še zanimivejši, ker združuje organsko in anorgansko kemijo, strojno in stavbno tehniko z najkompliciranejšim trgovskim poslovanjem. Če kje, velja tu pesem dela, in kdor je z dušo pri delu, bo videl, da tudi delo ni brez poezije. Od največjih živali vsega sveta pridejo kože v usnjarijo, tu pa pridejo na pomoč še najmanjše živalce — mikrobi. Če spada koža med prve glavne štiri surovine sveta, spada usnjarska industrija med prvih šest svetovnih industrij: metalurgična, lesna, tekstilna, kemična, avtomobilska, usnjarska. Že od pradavnih časov znana usnjarska obrt, ki obstoji v bistvu iz pretvarjanja kože, to je, lahko gnijoče snovi v tvarino, ki gnitju in razkroju ni več podvržena in se imenuje usnje, se je tekom tisočletij tako izpopolnila v svojih različnih načinih in uporabljanju pomožnih sredstev, da nima verjetno nobena druga obrt in industrija na svetu tako širokega in pisanega delovanja.

Usnjarija zahteva tradicijo poleg znanja, izkušnje poleg veščine, potrpljenje poleg veselja. Večina velikih obratov se je razvila iz male obrti. V malokateri stroki je toliko rodbinske tradicije kakor v usnjarski. Samo v naši ožji domovini imamo velike usnjarije že po 100 in 150 let v eni in isti rodovini. Redki so oni smrtniki, ki so v prvi generaciji postali veliki usnjarji; večino takih vzame prvi ali drugi val kožarske depresije. Na sodobnega usnjarja se stavljajo zahteve, ki potrebujejo polnega moža, in ki mora imeti res ljubezen do te stroke. Mora se spoznati v kožah, vedeti katero vrsto kož sme kupiti iz zimskega klanja, katero zopet iz letnega klanja, katere zopet s kratko volno ali brez volne. Razlike ene in iste provenience z ozirom na letni čas so neverjetno velike in zmanjšajo ali povečajo vrednost do 50 %. Usnjar se mora stalno ravnati po potrebi letnega časa. Pri povprečnem fabrikacijskem procesu od recimo štirih mesecev se mora na primer že v januarju kriti s surovino za jesensko prodajo, sredi leta za prihodnjo pomlad itd. Usnjar mora biti stalno v kontaktu z napredkom tehnike, stalno obnavljati stroje, sicer postane nerentabilen in ga prehitijo konkurenca. Predvsem pa mora biti usnjar dober trgovec, imeti mora, kakor pravimo, »nos« in »srce«, da kupi v ugodnem trenutku tudi več kakor rabi, in da se v neugodnem trenutku vzdrži nakupov. Že v starem veku je bila usnjarska obrt visoko čislana in jo vidimo ovekove-

čeno v Egiptiskih hieroglifih. V srednjem veku so bili usnjarski cehi najbolj upoštevani; njih predstavniki so bili vabljeni na dvore. Moderna tehnika je tudi v tej stroki marsikaj spremenila v podrobnostih, v velikem pa je ostalo pravilo, da mora usnjar plavati na valovih konjunktura, prevzeti se ne sme v času debelih, obupati ne v času mršavih krav. Da se to vzdrži, pa so res potrebne izkušnje več generacij.

Usnjarje so do konca prejšnjega stoletja delili v dve skupini, v rdeče usnjarje, »Rotgerber«, in bele usnjarje, »Weißgerber«. V novejšem času je nastala nova tehnika in nov poklic metalnih ali kromovih usnjarjev, »Chromgerber«.

Rdeči ali vegetabilni usnjarji imajo najdaljšo preteklost. Ime bo izviralo najbrže od tega, da imajo vsa vegetabilna strojila nagnjenje, da na soncu pordečijo. Vegetabilni stroj je najrazširjenejši. Podplatje, štrapacno gornje usnje, tehnično usnje, gonilna jermena itd. so strojene z vegetabilnimi strojili. Ime izvira od tega, da imajo gotove rastline, ene v skorji ali lubju, druge v lesu, tretje v sadežih, četrte v listi strojilne snovi, imenovane tanine ali vegetabilna strojila. Od vsake rastline izvirajoče strojilo ima različno sestavino, vendar lahko smatramo vse kot nekako nasičeno spojino, katere temelj tvori Gallusova kislina. Zanimivo je, da se sodobni kemiji še ni posrečilo za posamezna vegetabilna strojila najti točno kemično formulo. Vegetabilno strojena koža je popolnoma nova kemična snov, katere kemična formula je tako komplicirana, da ni nikoli točna. Z nobenim točasnimi sredstvi se vegetabilno usnje ne da razstaviti v sestavine, iz katerih izvira. Z ozirom na vrsto strojila dobimo usnje s čisto različnimi lastnostmi, eno trdo in skoro nepremočljivo, drugo zopet mehko kakor žamet z nebrom vmesnimi niansami.

Beli usnjarji imajo tudi že zelo staro tradicijo. Ime izvira od tega, ker je od njih ustrojena koža bela, n. pr. kožuhovina je na mesni strani bela; tako zvane glacé ali bele rokavice so vsakomur znane. Ta način strojenja izkorišča strojilne lastnosti kuhinjske soli in gotovih aluminijevih spojin, od katerih je najbolj znan galun. Z galunom strojeno usnje je mehko, ne drži pa vode. Ako tako usnje kuhamo, nam ostane želatinozna masa. Ako tako belo usnje obdelavamo s kislinami, se da spremeniti zopet v surovo kožo. S tem načinom strojenja se stroji večinoma kožuhovina in gotove vrste kož za rokavice in podlogo. Pri tem načinu stroja je morda zanimivo to, da so starodavne egiptovske mumije, ki so se nam ohranile do danes, prav za prav strojene na »belo« s sodo in galunom, kombinirano z vegetabilnimi strojili. Hieroglifi nam opisujejo mumificiranje približno takole: Truplo je bilo dano 40 do 70 dni v raztopino kuhinjske soli in sode. Soda, v Egiptu el natron imenovana, se dobi v velikih množinah v tako zvanih Natronskih jezerih in vsebuje natrijev sulfat in klorid. Nato se je truplo po vseh pravilih strojilo z bituminoznimi galunskimi škrljenci, ki se tudi nahajajo v Egiptu, s souporabo vegetabilnih strojil. S podolgovanjem prezmom na levi strani se je odstranilo drobovje, trebušna votlina pa se je napolnila s tanin vsebujočimi rastlinami, kakor evkalipt itd. Tako je bila izvršena že pred tisočletji kombinacija mineralnega strojenja z vegetabilnim. Da način ni bil slab, dokazujejo rezultati.

V to skupino spada, čeprav je od nje različno, tudi strojenje z raznimi olji, ki dajejo tako zvano pralno usnje, chamois, Sämischleder, Fensterleder. Neka oksidirana ribja olja imajo slično lastnost kakor tanini, da se vežejo s kožnim vlaknom. Dajo zelo mehko usnje, ki se more poljubno prati in ne da bi izgubilo na mehko.

Tretji način, »kromovo strojenje«, je prav za prav produkt zadnjih dveh generacij. Izšlo je iz raznih poizkusov moderne kemije, vezati mineralne soli s kožnim vlaknom. Opisati vse prav zanimive poizkuse na tem polju, bi bilo pač preobširno. Do danes so se od vseh metalnih spojin praktično obnesle le kromove soli. Na ta način strojeno usnje je mehko, elastično in trpežno, vendar navadno manj vododržno kakor vegetabilno strojeno usnje. Kdo že danes ne pozna boks ali ševro usnja, ki je strojeno s kromovim oksidom. V novejšem času je uspelo usnjarjem napraviti že prav dobro vododržno usnje, tako zvano krom usnje ali Waterrproof ali Dulboks, katerega uporaba pri gorskih in smučarskih čevljih je postala že kar udomačena. Ta način strojenja ima pred sabo brez dvoma še veliko bodočnost.

Interesantne so lastnosti po gornjih načinih strojenega usnja napram vodi in vročini. Vegetabilno strojeno usnje prenese vročo vodo do največ 50°. Kdo od nas si pri preveč intenzivnem sušenju ni še prežgal podplatov? Pri višjih temperaturah postane krhko. Z galunom strojeno usnje je mogoče razkuhati ali z gotovim obdelovanjem zopet spremeniti v surovino. S kromom strojeno usnje je proti vroči vodi praktično neobčutljivo. Za kontrolo, kdaj je dosti strojeno, ga kuhamo v vreli vodi in ko se več ne spremeni, je strojenje končano.

Usnje je dobilo v novejši dobi hudega konkurenta v gumiju in že so bili preroki, ki so napovedovali konec usnjariji. Na srečo pa se do danes še ni našla snov, ki bi mogla polnovredno nadomestiti usnje. Usnje ima namreč to lastnost, da propušča zrak, ne propušča pa vode. To sem praktično dokazal pred leti na ljubljanskem velesejmu. V starem akvariju smo zamenjali stekleno dno s podplatnim usnjem in napolnili z vodo. Skozi usnjato dno smo s prav malim pritiskom spustili komprimiran zrak in je bilo lepo videti, kako so se dvigali skozi vodo zračni mehurčki. Dasiravno je bila posoda napolnjena deset dni z vodo in se je ves dan za časa obiska spuščal skozi usnje in vodo zrak, ni prišla skozi usnjato dno ves čas niti ena kapljica. Kavčuk res ne propušča vode, a ne propušča tudi zraka. Človek ne diha samo s pljuči, am-

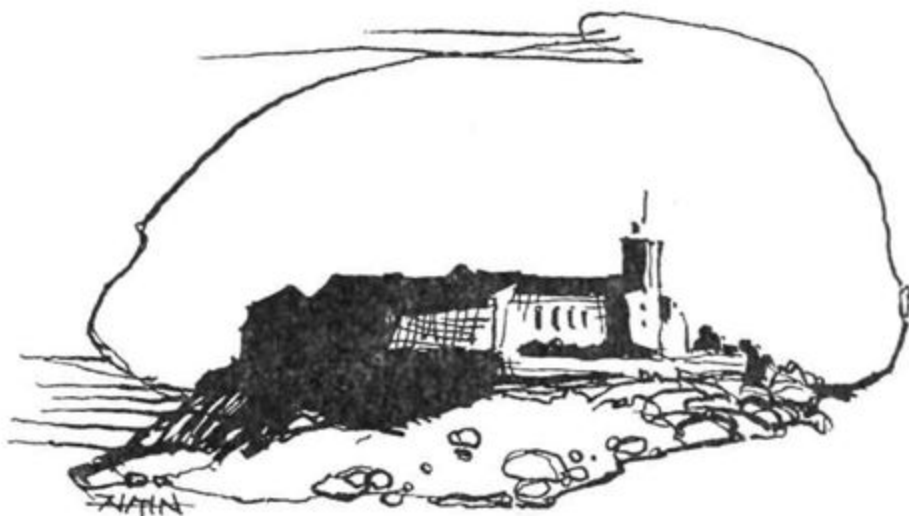
pak tudi s kožo. Oblecite človeka v kavčuk in bolezen je tu. Veliko zdravnikov na svetu je že ugotovilo slabe posledice gumijaste obutve za ljudsko zdravje.

Morda bo še koga zanimalo, v kake svrhe se uporabljajo različne živalske kože. V glavnem bi bilo omeniti sledeče: Kože divjačine dajo večinoma krzna, zajci pa tudi klobuke. Ovčje kože se uporabljajo za podlogo, za rokavice, za obleke, tako zvane usnjate jopiče, usnjato galanterijo, za knjigoveško usnje itd. Kozje kože dajo sloviti ševro, fino galanterijo itd. Svinjske kože uporabljamo za navadne aktovke, pa tudi za najfinejše damske torbice, dobre kovčge in lepa sedla. Telečje kože za boks, to je gornje usnje, za čevlje in fino galanterijo. Kravje kože za mastno štrapacno usnje, cenejši boks, notranjke itd. Volovske kože za podplate, jermena itd. Bivolske kože za razna tehnična usnja itd.

Posebnost usnjarske stroke je, da ji do sedaj še ni uspelo napraviti kak kartel ali sličen dogovor in je verjetno, da to tudi v bodoče ne bo mogoče. Temu ni kriv samo izrazito individualističen čut usnjarjev, temveč predvsem usnjarska tehnika sama. Ako bi razrezali eno in isto kožo na štiri dele in dali te dele štirim različnim usnjarjem z nalogo, da po enaki recepturi in z enakimi stroji te kožne dele ustrojijo, bi videli, da je vsak usnjar čisto nekaj različnega ustrojil. To si moremo razlagati na ta način, da je pri vsakem usnjarju drugačna voda, mehkejša ali trša, in tudi najmanjši pomočniki, mikrobi, imajo svojo besedo.

Ko smo že s kožami preromali vse kontinente, smemo vreči še kratek pogled na našo lepo domovino. S kožnega stališča gledano imamo pri nas malih kož preveč, velikih kož pa premalo. Ovčje in kozje kože stalno izvažamo in so kvalitativno dobre. Govejih kož pa nimamo zadosti za domačo uporabo in je kvaliteta silno različna. Naše plemenjeno in v hlevu gojeno govedo da popolnoma drugačno kožo kot bušak, ki se pase večinoma na prostem. V svinjskih kožah pa ima naša ožja slovenska domovina zaenkrat svetovni monopol, saj jih izvažamo tako strojene kakor surove malone po vsem svetu.

Z usnjarskega stališča pa moremo konstatirati, da je naša država z usnjarsko obrtjo in industrijo saturirana v toliki meri, da so obrati izkoriščeni za domačo potrebo samo s ca. 50 %. Ko bi naši državniki vodili ustrezno eksportno politiko, bi naši usnjarji mogli prav znatno pripomoči k aktivnosti naše plačilne bilance.

TUJSKOPROMETNA PRIZADEVANJA LJUBLJANE

OB 10 LETNICI TUJSKOPROMETNEGA SVETA ZA LJUBLJANO

D R. A. B R I L E J

Ljubljana obhaja letos desetletnico organiziranega dela na polju tujskega prometa, kajti 5. maja 1930. je bila v mestni posvetovalnici prva seja novo ustanovljenega »Tujskoprometnega sveta za mesto Ljubljano«. To sejo je vodil takratni podžupan prof. Evgen Jarc, ki se je že prej, zlasti pa po tem dnevu živahno udeleževal na polju tujskega prometa in skrbel do svoje smrti za to, da bi se v Ljubljani ustvarili pogoji za obilnejši tujski promet.

Do takrat je obstajalo v Ljubljani »Društvo za povzdigo Ljubljane«, ki pa iz raznih vzrokov že več let ni delovalo. To ni bila uradna organizacija, ni imela finančnih sredstev in tiste avtoritete, ki je potrebna za uspešno delo. Turistični odbor za mesto Ljubljano je takoj v početku imel vsa ta tri svojstva, kajti načeloval mu je podžupan mesta Ljubljane, ki so mu dali za njegovo delo na razpolago sicer skromna, a sigurna sredstva in za tem delom je stala avtoriteta mestne občine ljubljanske. Tudi so bili koj v početku v odboru gospodje, katerih imena so jamčila za uspešno delo, saj so se, kakor R. Badjura, insp. Wester, ravnatelj Pintar, dr. Dular, dr. Stelè itd., že poprej uspešno udeleževali in imeli že dober sloves kot poborniki tujskega prometa.

Od ustanovitve Tujskoprometnega sveta je do danes preteklo 10 let. Marsikaj se je v tem času poskusilo, nekateri načrti so se lepo posrečili, drugi zopet so ostali v zarodku, ali niso uspeli. Bilanca, ki jo bomo v naslednjem podali, pa bo pokazala, da pomeni 10 letna doba Tujskoprometnega sveta za Ljubljano ali Turističnega odbora za mesto Ljubljano, kakor se danes imenuje, dobršen korak naprej v smeri povečanja tujskega prometa kot važne gospodarske panoge našega mesta.

Statistika. Več let je trajalo, preden smo si mogli ustvariti približno sliko, kdo v Ljubljano prihaja iz Slovenije, iz naše države in iz inozemstva, koliko je teh tujcev, kako dolgo bivajo v Ljubljani, in kakšen dobiček ima Ljubljana od njihovega bivanja v mestu. Statistika je zahtevala precej poskusov, in lahko trdimo, da so številke o tujskem prometu Ljubljane zanesljive šele od leta 1938. dalje, t. j. odkar beležimo le uradne podatke in ne upoštevamo več raznih bolj ali manj zanesljivih cenitev, s katerimi smo do navedenega leta izpopolnjevali uradne statistične podatke. Če pregledujemo številke o obisku v letih 1930. do 1938., bomo lahko ugotovili neko splošno dejstvo, namreč, da se giblje tujski promet Ljubljane vedno okrog številke 50.000 (po navadi znaša nekaj 1000 več). Od teh sta $\frac{2}{3}$, t. j. okrog 35.000 Jugoslovancev, in $\frac{1}{3}$, torej okrog 15.000, inozemcev. Med inozemci je stala vsa zadnja leta na prvem mestu Nemčija (skupaj z Avstrijo). Nemčija je poslala n. pr. v Ljubljano leta 1938. 8016 gostov, kar znaša skoraj polovico vseh inozemskih obiskovalcev Ljubljane v tem letu. Vseh inozemcev skupaj je bilo namreč 17.286. Na drugem mestu stoji Italija, ki je v navedenem letu poslala v Ljubljano 2517 svojih ljudi, dalje Češko-

slovaška z 1702 gostoma, nato prihaja Madžarska z 846, Avstrija s 712, Francija s 636, Anglija s 524, Bolgarija s 423 gosti. Ostale države so zastopane z manjšimi drobci.

V letu 1939. je imela Ljubljana vsega skupaj 52.869 gostov, med njimi 36.969 iz Jugoslavije in 15.900 iz zamejstva. V tem letu je število gostov iz Nemčije naraslo na 9400; v tej številki so obseženi tudi Avstrijci, ki jih v tem letu ne izkazujemo več posebej. Tako predstavljajo Nemci skoro $\frac{2}{3}$ naših gostov iz inozemstva. Na drugem mestu stoji Italija z 2529 gosti, sledi Češkoslovaška z 851 gosti, ki so padli pod polovico iz leta 1938., dalje Madžarska s 434, Francija s 351, Anglija s 336, Poljska 320, Bolgarija 240, Švica z 225 gosti, itd.

Statistika nam torej kaže, da je tik pred izbruhom svetovne krize Nemčija predstavljala $\frac{2}{3}$ vsega našega inozemskega tujskega prometa. Danes stojimo pred možnostjo velikega preobrata v tujskem prometu našega mesta v bodočih letih. Vse je seveda odvisno od tega, kako se bodo politične razmere v Evropi uredile po svetovni vojni. Verjetno pa je, da se bo slika naše tujske prometne bilance in zadevnih števil izdatno spremenila.

Ko smo že pri statistiki, naj omenim še število prenočevanj v zadnjih letih. V letu 1938. je bilo v ljubljanskih hotelih in gostiščih (prenočevanja v zasebnih sobah niso upoštevana) vsega skupaj 90.397 prenočnin, od tega odpade na Jugoslovane 63.956 in na inozemce 26.397 prenočnin. Dočim so Jugoslovani povprečno prenočevali v Ljubljani 1.83 krat, so inozemci ostajali v Ljubljani povprečno 1.41 noči. V letu 1939. je bilo 52.896 gostov in 85.200 prenočevanj, kar pomeni, da je vsak tujec prenočeval v tem letu v Ljubljani približno 1.5 noči. Te številke nam povedo to, kar že vsi vemo, da Ljubljana ni letovišče, v katerem bi tujci ostali daljšo dobo, 8, 14 ali 20 dni, temveč je kraj, ki ga tujci obiskujejo po večini iz poslovnih razlogov. Tujci, ki prihajajo kot turisti, tudi ne ostajajo v Ljubljani dalj časa, temveč si v 1 ali 2 dneh ogledajo mesto in odidejo dalje.

Kakšne so v Ljubljani nastanitvene možnosti? Ljubljana ima 8 hotelov (Balkan, Bellevue, Lloyd, Metropol, Slon, Soča, Štrukel in Union). Poleg teh je še nekaj gostišč, ki razpolagajo tudi v izvestnim številu tujskih sob. Nastanitvena moč hotelov in gostišč v Ljubljani znaša 488 tujskih sob, v katerih je 699 postelj. Ako upoštevamo tudi še to, da je po cenitvah stanovanjskih uradov izza velesojma in drugih večjih prireditelj v Ljubljani okrog 400 privatnih sob, v katerih je ob izrednih prilikah, večjih prireditvah nadaljnjih 600 postelj na razpolago, pridemo do zaključka, da ima Ljubljana okrog 888 tujskih sob s 1299 posteljami. Za velike prireditve v poletnih mesecih, ko ni šole, so seveda na razpolago skupna ležišča v šolah in zavodih, kakor: Akademski kolegij, Vajenški dom, Oražmov dom itd., ki pa jih seveda ne moremo vse leto uporabljati in vsled tega ne pri-

hajajo za redno uporabo v poštev. Ta pregled nam kaže, da mora Ljubljana izčrpati še skoro vse svoje vire, ako hoče kolikor toliko dostojno prenočiti kakih 1300 do 1500 tujcev.

S kakšnimi tujci lahko Ljubljana računa? Predvsem seveda z gosti iz vse Slovenije, ki prihajajo v Ljubljano kot glavno mesto Slovencev, kjer imajo opravek pri oblastvih, v različnih gospodarskih, kulturnih, socialnih in drugih institucijah, ki so nastanjene v Ljubljani kot središču naroda in banovine. Mnogo gostov prihaja po trgovskih poslih; so to deželani, ki nakupujejo v Ljubljani razne potrebščine; dalje so to gosti iz južnih krajev, ki prodajajo v Ljubljani razno blago; dalje razni potniki, agenti iz inozemstva. Gostov s čisto turističnimi cilji je največ z juga. To so gostje, ki obiskujejo naša letovišča, zimovišča, naša slovenska zdravilišča in se mimogrede ustavijo za en do dva dni v Ljubljani, da si ogledajo njene zanimivosti. Enaki gostje prihajajo tudi iz inozemstva. Mesto samo vabi turiste radi svojega mikavnega položaja sredi prirodno privlačne okolice, ne daleč od slikovitih alpskih pokrajin. Privlačnost mesta predstavljajo nadalje čistota, udobnost modernih hotelov, solidna zapadno evropska prehrana in ne malo tudi raznovrstne zgodovinske, umetnostno zgodovinske znamenitosti, spomeniki, cerkve, dalje obe gledališči, Narodna galerija, Narodni muzej, Mestni muzej, knjižnice itd.

Zavedajoč se vseh teh prednosti Ljubljane na eni strani in nekaterih nedostatkov, o katerih bomo še govorili, na drugi strani, je Tujskoprometni svet za Ljubljano začel svoje delo. Že takoj ob početku je spredel, da pogreša Ljubljana večjih prireditev, ki bi za dalje časa privabile tujce v mesto in jih zadržale v našem mestu. Zategadelj je veljala vsa pozornost razmnožitvi zanimivosti in prirejanja raznih slavnosti, ki naj bi pritegnile večje število tujcev v Ljubljano. V tem pogledu je bil važen sestanek načelnika Tujskoprometnega sveta, podžupana Jarca, že takoj v letu 1930. z ravnateljem takratnega tujskoprometnega urada za Salzburško, g. Hoffmann Mondanosom, kjer sta sestavila načrt o usmeritvi tujskega prometa iz Nemčije preko Salzburga v Ljubljano, ter zamislila tudi letalski promet na tej progi, ki se je pozneje deloma uresničil.

Da bi se število prireditev, ki vabijo tujce, čimbolj množilo, se je Tujskoprometni svet opetovano zavzel za nove prireditve in jih tudi sam uvajal. Med važnimi činitelji, ki so v Ljubljani vpeljali uspešne prireditve, moramo na prvem mestu imenovati ljubljanski velesejem. Od leta 1921., ko je pričel velesejem s svojimi razstavami, pa do danes, je priredila uprava tega velepodjetja celo vrsto pomladanskih gospodarskih razstav in jesenskih kulturnih razstav, ki so na eni strani močno razgibale zanimanje za dotične specialne predmete, rodile bogate gospodarske uspehe in imele tudi v kulturnem pogledu izredno važne naloge. Naj omenim kmetijsko, higiensko, lovsko, vrtnarsko, šumarsko, lesno, novinarsko, planinsko, umetnostno, razstavo slovenskih mest, gostinsko, misijonsko etnološke, gospodinjske, tujskoprometne, foto razstave, veterinarsko, glasbeno zgodovinsko, gledališko, arhi-

tekturno, izseljenško, jadransko razstavo, razstavo živine, plemenskih psov, ribarsko, lesno, gozdarsko in druge razstave, ki so imele poleg čisto gospodarskih in kulturnih uspehov tudi velik tujskoprometni pomen, saj se je na teh razstavah, ki jih je bilo do sedaj že okrog 35, zbralo v Ljubljani vsakokrat nad 100.000 poslovnih ljudi, jugoslovanskih in inozemskih gostov, ki so dali ljubljanskemu gostinstvu, pa tudi vsem drugim slojem, ki pridejo s tujci v zvezo, lepe dobičke. Poleg velesejskih prireditev pa je skušal Tujskoprometni svet prirejati tudi svoje prireditve. Mislim, da so Ljubljančanom še v spominu slavnosti, ki so se vršile v septembru 1930. pod imenom »Kraljevi teden« povodom odkritja spomenika kralju Petru I. v Ljubljani. To je bilo kmalu po ustanovitvi Tujskoprometnega sveta. Glavne točke sporeda ob priliki Kraljevega tedna so bile velik monstre koncert, pri katerem sta se združili ljubljanska »Sloga« in mariborska »Drava« v godbo na pihala z nad 100 izvajajočimi godbeniki, ki je odigrala na prostem velik koncert. V teku istega tedna so nastopile ogromne pevske mase na prostem (okrog 1000 pevcev). Ob enem so bile prirejene prve gledališke predstave pod milim nebom, med njimi zlasti učinkoviti »Sleher-nik«. Te prireditve so takrat znatno razgibale Ljubljano in pritegnile tudi precejšnje število zunanjih gostov v mesto. Sledile so enako posrečene gledališke predstave na prostem, Mascotte, Prodana nevesta, Slehernik, Sen kresne noči. Uspehi, ki so ga doživele te predstave, so mestno občino dovedli do misli, naj bi se ustanovilo v Ljubljani stalno letno gledališče na prostem. To gledališče je bilo prirejeno s stroški okrog 20.000 din ob sodelovanju gledaliških strokovnjakov v Tivoliju, na nekdanjem otroškem igrišču. Kasneje se je ugotovilo, da ta prostor ne ustreza vsem zahtevam, ki jih mora izpolnjevati gledališče na prostem, in sicer niti glede lege, niti glede ureditve, niti glede ozadja. Zato že več let leži prostor neizrabljen. Še eno kasnejšo veliko prireditev, ki jo je organiziral in izvedel Tujskoprometni svet, naj omenim: Festival slovanskih plesov. To je bila svojevrstna folkloristična prireditev, ki je prikazala eno najzanimivejših plati jugoslovanskega narodnega življenja, ter vzbudila upravičeno pozornost širom Jugoslavije in celo v bližnjem inozemstvu. Ta festival, pri katerem so sodelovale slovenske, hrvatske, srbske, češke in poljske plesne skupine, je bil v času od 7. do 9. septembra 1934. Obseg, v katerem je bil zamišljen in izveden ta festival, je bil bržčas preobširen, kajti že jugoslovanski plesi sami so tako številni in tako pestri in zanimivi, da bi popolnoma izpolnjevali spored take prireditve. Posebnosti plesnih festivalov so originalne narodne noše in izvirna narodna muzika. Gotovo je, da bi take prireditve, primerno izpopolnjene na podlagi izkušenj festivala v letu 1934., lahko postale stalna, v izvestnih presledkih ponavljajoča se prireditve Ljubljane, ki bi imela izdaten tujsko prometni pomen za naše mesto.

Druge večje prireditve preteklih let so bile Vsesolski zlet leta 1933., Evharistični kongres leta 1935., Kongres Kristusa Kralja leta 1939. in Gasilski kongres leta 1939.

(Konec prih.)

PIVOVARNAR
JOŽEF SCHWARZ

JOŽEFA SCHWARZ,
roj. ŠTREKELJ

DODATEK K ČLANKU O SCHWARZOVI PIVOVARNI NA POLJANAH¹

RUDOLF ANDREJKA

Piscu tega članka je došlo iz krogov starih Ljubljancev vprašanje, zakaj ni bilo v zgornjem članku omenjeno, da je bil pivovarnar Schwarz na Poljanah tudi lastnik gradu Rakovnika pri Ljubljani, ki ga je po njegovi smrti podedovala njegova najmlajša hči Lucija, poročena v prvem zakonu z inženirjem Tomekom, v drugem pa z mestnim stavbenim svetnikom Duffejem.

Pojasnilo ni težko. Gre za zamenjavo, povzročeno z enakostjo priimkov. Dopisnik ima prav le v toliko, da je bil res neki Schwarz lastnik Rakovnika, moti pa se, ko istoveti tega Schwarza s pivovarnarjem Schwarzom na Poljanah.

Gradič Rakovnik pri Ljubljani, ki ga je bil sezidal med 1639.—1641. odvetnik deželnih stanov Janez Pučar, je prešel l. 1770. od Janeza Zlatoustu Pollinija na grofe Blagaje ter ostal v njih lasti do l. 1825. Od njih ga je kupil ljubljanski lekarnar Franc pl. Gromadzki, od tega pa ljubljanski trgovec s papirjem Eduard Hohn, ki ga je dne 20. novembra 1859. prodal gradbenemu podjetniku *Ivanu Pavlu Schwarzu* za 22.000 fl. Ta Schwarz je bil rojen dne 25. januarja 1819. v Kainradsdorfu, župnije Hořice v budjeviškem okrožju na češkem. Bil je za celih 26 let mlajši od pivovarnarja Jožefa Schwarza in ni bil z njim v nobenem sorodu.

Ivan Pavel Schwarz je prišel na Kranjsko za časa, ko se je zidala železniška proga Celje—Ljubljana, torej med 1846.—1848., in bil delovodja (Partieführer) v odseku Litija—Trbovlje. V Litiji se je seznanil s Frančiško Jug, hčerko posestnika Antona Juga in jo dne 8. novembra 1847. vzel za ženo. Iz tega zakona se

mu je rodila v Litiji dne 12. decembra 1849. hčerka Lucija. Ko je bila proga Celje—Ljubljana končana, je Schwarz odšel za drugimi železniškimi gradnjami na Ogrsko, kjer ga najdemo l. 1855. v Velikem Varadinu že kot železniškega gradbenega podjetnika.

Ko se je začela l. 1856. zidati železnica Ljubljana—Trst, se je povrnil na Kranjsko in se udeležil gradnje odseka Ljubljana—Borovnica. Ker mu je bila prva žena umrla na Ogrskem, se je dne 18. avgusta 1856. vdrugeč poročil z Marijo Šega, roj. Jemic, vdovo po litijemskem županu Martinu Šegi. Po končani gradnji železniške proge Ljubljana—Trst je kupil Janez Pavel Schwarz, kakor zgoraj omenjeno, gradič Rakovnik in tam z rodbino živel do smrti (1873.).

Gradič je podedovala za njim (1874.) njegova hčerka Lucija, ki jo je poročil l. 1871. inženir Jožef Tomek, po njegovi nenadni smrti na lovu pod Golovcem (21. decembra 1890.) pa mestni stavbni inženir in poznejši stavbni svetnik Jan Duffé. Rakovnik je Lucija Schwarz-Duffé prodala dne 4. aprila 1896. ljubljanskemu trgovcu Ferdinandu Schmittu za 23.000 fl., ta pa l. 1899. veletrgovcu Francu Hrenu. Od 20. oktobra 1900. je gradič v lasti oo. Salezijancev.

Iz tega pojasnila je razvidno, da so bili Schwarzi na Poljanah in Schwarzi na Rakovniku dve različni rodbini, ki nista bili med seboj v nobenem sorodstvu. Porabim to priliko, da priobčim naknadno še fotografiji pivovarnarja Jožefa Schwarza in njegove žene Jožefe, roj. Strekel (ne: Stöckl), ki mi jih je ljubeznivo poslala njih vnukinja, gospa Marija Ahčin, ko je bil članek o Schwarzovi pivovarni (Kronika 1939., št. 4) že natisnjen. Sliki sta tudi sicer zanimivi, ker kažeta značilno meščansko nošo sredi 60. let prejšnjega stoletja.

¹ Glej Kronika 1939., IV., str. 222.—226.

KRONIKA MESTA LJUBLJANE ZA LETA 1930

PIŠE BORIS WIDER

JANUAR

1. Z današnjim dnem se je začel v praksi izvajati novi *kazenski zakon* z dne 27. januarja 1929. — Prav tako stopa v veljavo novi *zakon o sodiščih za zaščito države*.

4. Izšla je *uredba o likvidaciji onih telovadnih društev*, ki se niso pridružila Sokolu kraljevine Jugoslavije.

10. Drevi je odpotovala v Beograd s posebnim vlakom *poklonitvena deputacija* okoli 200 slovenskih občin. Mestno občino zastopa 22 zastopnikov mestne občine z županom dr. Pucem na čelu.

11. Imenovana je prva uprava Sokola kraljevine Jugoslavije. Za prvega podstarešino je imenovan Engelbert Gangl, za načelnika dr. Viktor Murnik, za načelnico Elza Skalarjeva.

15. Ljubljanska sekcija Avtomobilskega kluba obhaja 20-letnico svojega obstoja.

16. Z odlokom ministrstva za socialno politiko in narodno zdravje so imenovani za redne člane *banskega sanitetnega sveta* dravske banovine: dr. Alojzij Zalokar, ravnatelj ženske bolnice in profesor babiške šole v Ljubljani, dr. Živko Lapajne, sreski sanitetni referent v Ljubljani, dr. Pavel Kanc, zdravnik v Ljubljani, dr. Franjo Jankovič, kaznilniški zdravnik v Mariboru, dr. Janez Plečnik, univ. profesor v Ljubljani, dr. Josip Tavčar, zobni zdravnik v Ljubljani. Za izredne člane pa: za sanitetno tehnično stroko ing. Stojan Guzelj, tehnični referent higienskega zavoda, za lekarniško stroko mr. ph. Gvidon Bakarčič, lekarnar, v pravni stroki dr. Viljem Krejči, odvetnik, ter v socialno-politični stroki dr. Andrej Gosar, univ. profesor, vsi v Ljubljani.

20. Na svoji turneji po Jugoslaviji je prispela v Ljubljano skupina ruskega *Hudožestvenega teatra*, ki bo nastopila z več predstavami.

22. Predsednik ministrskega sveta in minister notranjih del, general Peter Živković, je izdal odlok, po katerem se *razrešijo dolžnosti odbornikov mestne občine ljubljanske*: Ambrožič Josip, učitelj, Golmajer Metod, stavec, dr. Koprivnik Rudolf, profesor, Krek Miha, odvetniški pripravnik, Likar Stane, tajnik OUZD, Miklošič Ljudevit, železničar, Meze Edvard, posestnik, Osana Josip, profesor, Potočnik Alojzij, učitelj, dr. Puntar Josip, knjižničar, dr. Rožič Valentin, profesor, in Urbančič Karel, uradnik poštne direkcije. Na njih mesta so imenovani: Zupančič Franc, inženir, Jenko Avgust, posestnik, Knez Šaša, trgovec, Kregar Ivan, obrtnik, Ludvik Avgust, postajenačelnik, Malenšek Josip, ravnatelj, Meden Viktor, trgovec, Mohorič Ivan, tajnik zbornice za TOI, Pavlin Josip, inženir, Sušnik Rihard, lekarnar, Hribar Rado, poslovodja, Čec Karel, ravnatelj Jugoslovanske tiskarne, in Šarabon Andrej, veletrgovec, vsi v Ljubljani. — S kraljevim ukazom je bil postavljen za podžupana mestne občine ljubljanske Jarc Evgen, profesor v p. v Ljubljani.

23. V bolnici je umrl Anton Leskovec, finančni tajnik, vodja davčne uprave v Radovljici in slovenski dramatik, zlasti znan po svoji drami »Dva bregova«.

29. Semkaj je prišla gostovat pariška »Comédie Française«.

FEBRUAR

4. V veliki dvorani hotela »Uniona« je prirejena *kulinarčna razstava*, prva te vrste v Ljubljani.

6. Na seji obč. sveta je poročal župan dr. Puc o poklonitveni deputaciji v Beogradu, kateri je Nj. Vel. kralj obljubil izdatno državno podporo za regulacijo Ljubljance. — Zapriseženi so bili novi podžupan in novoimenovani občinski svetniki.

21. V dramskem gledališču je imel recitacijski večer nemški pesnik in pisatelj Theodor Däubler. — V svoji hiši na Bregu je umrl Peter Kozina, star 53 let, lastnik tovarne čevljev »Peko« v Trzinu.

26. Na seji občinskega sveta je bilo sklenjeno, da kupi mestna občina Auerspergov svet ob Vegovi ulici, kjer je stal nekdanji »Knežji dvorec«, za din 360.000.—. Nadalje je bilo sklenjeno, da se porabi ostanek 6.2 milijonskega posojila v znesku 2,788.000 din predvsem za odplačilo dolga za mestno stanovanjsko hišo na Ahaclevi cesti, nadalje za napravo dveh novih mostov preko Malega grabna in Gradašnice ob Groharjevi cesti, za regulacijo Streliške ulice 100.000 din, za razširjenje vodovoda na Barje 500.000 din in za napravo javnega stranišča na Masarykovi cesti 450.000 din, za nove smetarske vozove pa 350.000 din.

27. V kinu Matici je bil prvič v Ljubljani predvajan zvočni film. Film z naslovom »Singing Fool« je imel sijajen uspeh. Uvodno besedo je spregovoril višji režiser prof. Šest.

MARC

6. Ljubljana je kar najslovesneje proslavila 80 letnico rojstva predsednika češkoslovaške republike T. G. Masarika s slavnostnim obhodom po mestu in baklado. Ljubljanski grad je bil bogato razsvetljen. V opernem gledališču je bila slavnostna predstava Smetanove opere »Libuša«. Uvodni govor je imel dr. Albert Kramer, mešani zbor »Glasbene Matice« pa je pod vodstvom ravnatelja Poliča zapel češko narodno himno »Kde domov můj«. Občinski svet je imel svečano sejo, univerza pa častni zbor, na katerem je univerzitetni svet na predlog filozofske fakultete podelil Masaryku častni doktorat.

14. V opernem gledališču je bila slavnostna akademija na čast hrvatskemu pesniku D. M. Damjaniću. Po akademiji je mestna občina priredila za pesnika in za krog povablencev v restavraciji »Zvezdi« intimno večerjo.

23. Pevsko društvo »Ljubljanski Zvon« obhaja 25 letnico svojega delovanja in je priredilo ob tej priliki dva koncerta pod vodstvom Zorka Prelovca. — Semkaj je prispel predsednik naravoslovnega oddelka Rockefellerjeve ustanove za Evropo v Parizu, dr. William Jacob Robins, profesor botanike na univerzi Columbia, da naveže stike tega zavoda z ljubljansko univerzo za znanstveno sodelovanje. Ogledal si je zoološki in botanični vrt ter kemični institut. — Potrjen je prvi proračun dravske banovine. Proračun znaša skupno 136,062.286 din.

25. Minister notranjih del je izdal uredbo o sestavi in delokrogu policijskih uprav na sedežih banovin. Policijska uprava v Ljubljani bo obsegala mestno občino ljubljansko ter okoliške občine Moste, Zgornjo Šiško in Vič.

26. Občinski svet je soglasno sprejel proračun mestne občine za leto 1930., ki izkazuje 85,465.775 din izdatkov in 77,301.040 din dohodkov. Primanjkljaj 8,164.735 din bo krit deloma s prihranki, deloma z najetjem posojila.

APRIL

1. V dramsko gledališče so prišli gostovat člani Narodnega divadla v Pragi Olga Schönpflugova, Dostalova, Vydra, Vojta in Dvořak.

7. Istotam so nastopili kmetje iz Remet in Bukovca ter uprizorili folkloristično zanimive običaje Hrvatskega Zagorja. — Učiteljski pevski zbor UJU iz Ljubljane se je vrnil s svoje zmagovite turneje po češkoslovaški republiki.

9. Finančni minister je potrdil proračun ljubljanske mestne občine za leto 1930. Hkrati je napravil v predpisu občinskih davščin to izpremembo, da se diferenciacija

doklad na državne davke ukinja in se uvaja splošna 60 odstotna doklada na državne davke.

10. Ob priliki pogreba pokojnega patriarha Dimitrija v Beogradu je bil najprej svečani parastos v pravoslavni kapeli, nato pa žalna seja pravoslavne cerkvene občine v magistratni dvorani, v ta namen odeti v črnino. Žalni govor je imel protojerej Dimitrije Janković, pevski zbor Glasbene Matice pa je zapel žalostinko iz Hrističevega opela. Med žalno svečanostjo so bile trgovine zaprte, z veliko poslopij pa so visele žalne zastave. — Opoldne je bila svečano odprta šolska kuhinja kraljice Marije v Prečni ulici v prenovljenih bivših prostorih mestne zastavljalnice. Odprla jo je častna dvorna dama Franja Tavčarjeva ob navzočnosti zastopnikov civilnih, vojaških in cerkvenih oblasti.

11. Glasbena Matica je na svojem velikem koncertu izvajala Josipa Štolcerja Slavenskega »Balkanofonijo« in Lad. Vycpalkova kantato »O poslednjih rečeh človeka«. — Umrl je sanitetni major v p. Martin Colarič, ustanovitelj Zveze slovenskih vojakov iz svetovne vojne.

12. Nocoj je stekla nova parna turbina s 4100 k. s. v mestni elektrarni v navzočnosti zastopnikov civilnih in vojaških oblasti. Ko je škof dr. Jeglič blagoslovil nove naprave, so obstali vsi stari stroji, ugasnile so luči na starih stikalnih ploščah in napajanje vsega ljubljanskega električnega omrežja je bilo priklopljeno na novi turbogenerator. Po ogledu elektrarne je bil uradni del otvoritve v dvorani hotela Uniona, kjer je mestna občina priredila za povablence tudi slavnostni banket. — Za patriarha srbske pravoslavne cerkve je Nj. Vel. kralj Aleksander imenoval mitropolita skopskega Varnavo.

13. V korist poplavljenec v južni Franciji je danes po vsej državi »francoski dan«. V Ljubljani so bila na vseh šolah predavanja o Franciji, prijateljici in zaveznici naše države in prosvetiteljici narodov. Na univerzi pa je predaval univ. prof. dr. Rihard Zupančič pred številnimi univerzitetnimi profesorji in intelektualci o francoskih matematikih klasične dobe in njih prispevkih za razvoj mehanike. Večer prej pa je bila v operi akademija v prid francoskim poplavljenecem.

16. Ban dravske banovine ing. Sernec je izdal v Uradnem listu uredbo o pobiranju banovinskih davščin za kritje izdatkov banovinskega proračuna za leto 1930/31. Davščine se začno pobirati dne 1. aprila. — Za pogorelce v Zaluki v Beli Krajini je nakazala mestna hranilnica ljubljanska 100.000 din.

18. V svoji vili na Dunajski cesti je umrl 75 letni Avgust Žabkar, industrijec. Rodil se je v Kostanjevici in se po končani ljudski šoli izučil kovaštva. Kot pomočnik je prišel v Ljubljano, a je kmalu odšel po svetu. 1889 se je vrnil v Ljubljano in začel samostojno obrt v Frelihovi hiši na Dunajski cesti. Po 10 letih je imel že podjetje s 50 delavci, ki je lepo uspevalo in se večalo. Izdelovalo je železne konstrukcije in jih izvažalo daleč po svetu. Tudi oder v ljubljanskem opernem gledališču je Žabkarjevo delo. To podjetje se je kasneje povečalo v Strojne tovarne in livarne. — Izšla je knjiga spominov seniorja slovenskih igralcev Danila, obsegajoča 232 strani. — Ukinjena je občinska davščina na nočni obisk gostiln in kavarn, na igre v gostilnah in kavarnah ter na nezazidane parcele.

25. Umrl je Franc Lavtižar, šol. nadzornik v p. in tajnik ministrstva za socialno skrb. Pokojnik je veliko delal na karitativnem polju, zlasti pri Vincencijevi konferenci. — Baritonist Šubelj je priredil po uspešni koncertni turneji v Ameriki in po uspelem koncertu v Berlinu koncert zamorskih in indijanskih pesmi.

27. Policija je napravila preiskavo v društvenih prostorih Jugoslovanske matice v Ljubljani, popisala društveno premoženje in zapečatila prostore, predsedniku dr. Janku Pretnarju pa vročila dekret kr. banske uprave o razpustu društva. Hkrati je razpuščena tudi Organizacija jugoslovanskih emigrantov (Orjem).

28. V Londonu je umrl kot žrtev prometne nesreče akademski slikar Franc Sterle. Rodil se je v Dolenji vasi pri Cerknici. Po ljudski šoli je obiskoval umetno-obrtno šolo v Ljubljani, od 1909 do 1912 pa dunajsko akademijo. 1922 je ustanovil s profesorji Grebencem, Šantlom, Severjem in drugimi umetniki v Ljubljani šolo, ki naj bi se razvila v našo akademijo. Bil je odličen portretist. — V Ljubljani je umrl Leopold Tratnik, pasarski mojster in lastnik hotela na Sv. Petra cesti. — Kr. banska uprava je razpustila tudi »Slovensko Stražo« v Ljubljani.

30. Na seji občinskega sveta je bilo sklenjeno: da se dovoli za zgraditev novih barak brezstanovanjem novo kreditno jamstvo v znesku 400.000 din; za nujna popravila na ljubljanskem gradu se dovoli kredit 150.000 din iz 6-2 milijonskega investicijskega posojila. Banska uprava je naročila mestni občini, naj tlakuje vse dovozne ceste k carinarnici na mestnem ozemlju. Zato je bilo sklenjeno, da se za zgradbo carinarnice in dovoznih cest najame pri Državni hipotekarni banki posojilo 16-5 milijona din za dobo 25 let. Po odredbi ministrskega sveta mora mestna občina prispevati k vzdrževanju poslopja sreskega načelstva v Hrenovi ulici 85.310 din letno. Občina mora začasno to vsoto plačati, sklenjeno pa je, da se vloži proti tej odredbi tožba na državni svet. Zaradi pretežke in nenakomerne obremenitve, ki izhaja zaradi unifikacije občinskih doklad na državne direktne davke, je bilo sklenjeno, prositi finančnega ministra, da revidira svoj odlok z dne 9. aprila 1930. in ustreže splošni želji občinskega sveta in ogromne večine davkoplačevalcev po ponovni uvedbi diferenciranih občinskih doklad, in sicer v smislu, da dovoli na zgradarino in pridobnino 40 %, na društveni davek za pobiranje pa 150 % doklade. Sklenjeno je bilo, ustanoviti tujsko-prometni svet za Ljubljano. Vanj so imenovani: podžupan prof. Jarc Evgen, obč. svetnik Peter Šterk, zastopnik zbornice za TOI dr. Ivan Ples, konservator dr. Stele, ravnatelj ljubljanskega velesejma dr. Milan Dular, ravnatelj Zveze za tujski promet Pintar, zastopnik Avto-kluba Rado Hribar, zastopnik železniške direkcije Petek, zastopnik kr. banske uprave Badjura, inspektor Wester, izmed mestnih uradnikov pa arh. Šubič in ravnatelj Šebenik.

MAJ

9. V dvorani Delavske zbornice sta priredili Američanki Ellenor Cook in Camilla Edwards jugoslovensko-ameriški večer, sestavljen iz dveh delov. Prvi del je obsegal slovenske, hrvatske, srbske, češke, poljske in ruske narodne pesmi, drugi del pa ameriške resne in narodne, pa tudi jazz-pesmi.

10. Umrl je bivši ljubljanski in mariborski veliki župan dr. Fran Vodopivec. Pokojnik se je rodil 25. novembra 1879 v Ajdovščini. Po gimnaziji v Gorici in pravnih študijah v Gradcu je promoviral l. 1905. Posvetil se je politično-upravni službi in je služil v Velikovcu, Trstu, Tolminu in Pulju ter v poljedelskem ministrstvu na Dunaju. Po vojni je bil v raznih jugoslovanskih inozemskih komisijah, tako pri plebiscitni komisiji v Celovcu, v komisiji za razmejitve med našo državo in Madžarsko, član meddržavnih komisij za ureditev obmejnega prometa med našo državo in Avstrijo, član komisije za ugotovitev imovinskih interesov bivše Kranjske in Goriške in komisije za razdelitev arhivov med Jugoslavijo in Italijo. Od 1922 je vodil pri pokrajinski upravi v Ljubljani oddelek za splošne policijske zadeve. 1924 je bil premeščen v Maribor kot namestnik velikega župana dr. Ploja, 1925 je bil imenovan za velikega župana v Mariboru, novembra istega leta pa je bil upokojen. Nato je bil na ljubljanski univerzi honorarni docent upravnega prava, dokler ni bil dne 5. marca 1927 imenovan za velikega župana v Ljubljani in ostal na tem mestu do ureditve države na banovine, nakar se je zaradi bolezni umaknil iz aktivne službe.

11. Finančni minister je podpisal sklep, s katerim se odobrava zgraditev nove carinarnice v Ljubljani. Hkrati se odobrava tlakovanje Vilharjeve ceste in ostalih cest v zvezi z graditvijo carinarnice. Stroški za vsa ta dela ne smejo znašati nad 25 milijonov din. Ljubljanski mestni občini se dovoljuje za izvršitev del najetje posojila v znesku 16 milijonov dinarjev pri Državni hipotekarni banki na račun kaldrminskega fonda. — Ljubljana je navdušeno sprejela 250 članov federacije češkoslovaških strojevodij, ki so se tukaj ustavili na svojem potovanju po Jugoslaviji.

14. S posebnim vlakom se je pripeljalo v Ljubljano 160 udeležencev III. slovanskega kongresa geografov in etnografov. Po prisrčnem sprejemu na postaji jim je Glasbena Matica priredila koncert svojega mešanega zbora, po koncertu pa sta jim pripravili banska uprava in mestna občina skupno banket v restavraciji Zvezdi. Naslednji dan so si gostje ogledali zanimivosti mesta, ob 10. uri pa so nadaljevali na univerzi svoje razprave. Popoldne so se odpeljali na Bled, od tam pa skozi Ljubljano v Zagreb, kjer je bil kongres zaključen.

16. Upravni odbor Državne hipotekarne banke v Beogradu je na svoji seji odobril posojilo 16,800.000 din mestni občini ljubljanski na podlagi kaldrminskega fonda za zgradbo carinarnice in skladišča ter dovoznih cest do nje.

28. Pod pokroviteljstvom mestne občine, katere častni meščan je škof dr. Jeglič, so na predvečer njegove 80 letnice jubilarntu priredili podoknico ljubljanski združeni zbori pod vodstvom Zorka Prelovca, sodelovala pa je tudi delavska godba »Zarja«. Škofijska palača, stolnica in grad so bili slavnostno razsvetljeni, na pročelju škofijske palače pa sta blesteli letnici 1850—1930. Sivolasi vladika se je prirediteljem zahvalil za počastitev, naglašajoč, da bo tudi v bodoče ohranil do slovenskega naroda in Ljubljane svojo globoko ljubezen.

29. K 80 letnici rojstva škofa dr. Jegliča so jubilarntu čestitali zastopniki oblasti. Škof dr. Jeglič je opravil v stolnici ob asistenci velikega števila duhovščine pontifikalno mašo, kateri je prisostvoval tudi zagrebški nadškof dr. Bauer. Jubilarntu so k njegovi 80 letnici osebno čestitali tudi minister trgovine in industrije Juraj Demetrovič, divizijski general Tripković in ban Sernec. — Slovesno je bil odprt 10. ljubljanski velesejem v prisotnosti ministra trgovine in industrije Juraja Demetroviča in ministra dr. Šveгла. — Danes obhajamo 100 letnico rojstva pisatelja Janeza Trdine.

JUNIJ

3. Ansambel ljubljanske drame je odpotoval na turnejo po Jugoslaviji.

11. Ljubljano je obiskala skupina romunskih avtomobilistov. Zastopniki tukajšnjega avtomobilskega kluba so jim pohiteli nasproti do Laverce, slovesen sprejem pa je bil pred restavracijo Zvezdo.

13. Na seji občinskega sveta je bilo sklenjeno, da se dovoli iz proračunske rezerve 25.000 din za preureditev prostorov v Tönniesovi hiši v Pražakovi ulici, v kateri bodo nastanjeni policijski stražniki-novinci; dalje je bilo sklenjeno, da jamči mestna občina za posojilo 4 milijonov din, ki ga bo najelo društvo »Trgovska akademija« v Ljubljani za zidavo šolskega poslopja na že kupljenem svetu poleg banske palače. Prav tako jamči mestna občina Hranilnemu in posojilnemu konzorciju v Ljubljani do 3 milijonov za zgraditev lastnega poslopja s poslovnimi prostori in stanovanji v Gajevi ulici. 400.000 din je bilo določenih za garancijska posojila interesentom za zgraditev stanovanjskih barak. Nadaljnji potek seje je bil posvečen debati o predlogu kr. banske uprave, da se priključi Ljubljana na električni tok iz Velenja, o čemer pa sklep še ni bil sprejet, ker bi po predlagani pogodbi imela mestna občina od 50 do 100 milijonov din škode.

14. Umrli je, zadet od kapi, prof. in javni delavec Ivan Mazovec.

15. Jugoslovanska gasilska zveza je imela v Mestnem domu svoj redni zbor, na katerem je obravnavala o gasilskem kongresu, ki bo avgusta v Ljubljani. Izvoljenih je bilo več častnih članov, med njimi starosta Josip Turk, Franc Pristovšek in Janko Hojan, vsi iz Ljubljane.

16. Na seji Sveta profesorjev ljubljanske univerze je bil za rektorja v l. 1930./31. izvoljen univ. prof. dr. Alfred Šerko.

17. Na banski upravi se je vršila vodopravna razprava med kr. bansko upravo in mestno občino zaradi izkoriščanja vodne sile, ki se bo pridobila s projektiranim jezom pod šempetrskim mostom na Ljubljanici. Današnja razprava se je omejila predvsem na rekapitulacijo dosedanjega postopanja, ki je začela že leta 1912., oz. 1913. Razprava je bila sporazumno preložena na kasnejši čas.

19. Semkaj je na poti iz Amerike na sokolski zlet v Beogradu prispela skupina ameriških Sokolov.

21. Društvo »Soča« obhaja 10 letnico svojega plodnega delovanja.

27. Pevski zbor Glasbene Matice je zapel pred hišo na Mestnem trgu na predvečer njegove 90 letnice podoknico Petru Grasselliju, prvemu slovenskemu županu in edinemu še živečemu članu ustanovnega odbora Glasbene Matice, ki je pripravljala njeno ustanovitev l. 1872. Za ta visoki življenjski jubilej je Nj. Vel. kralj odlikoval Petra Grassellija z redom sv. Save II. stopnje.

JULIJ

3. Imenovan je banski svet dravske banovine, sestoječ iz 40 članov. Za mesto Ljubljano so imenovani: dr. Albert Kramer, novinar in bivši minister, Ivan Kregar, obrtnik in občinski odbornik, Franjo Orehek, ravnatelj hranilnice, in Albin Prepeluh, vsi v Ljubljani.

6. Na Sušaku je bila konferenca zastopnikov gospodarstva iz dravske in savske banovine zaradi zgraditve železniške zveze Kočevje—Vrbovsko.

11. Na seji ljubljanskega mestnega sveta je bilo sklenjeno, najeti posojilo pri državni hipotekarni banki za zidavo carinarnice, nadalje najeti 7 milijonsko posojilo pri Pokojninskemu zavodu za ureditev svetokriškega okraja po načrtu prof. Plečnika in odobren je bil računski zaključek za leto 1929.

14. Pri mednarodni telovadni tekmi v Luxemburgu je zmagal Primožič, član sokolske telovadne vrste iz Ljubljane, ter si s tem priboril naslov svetovnega prvaka. Za težkimi poškodbami, dobljenimi pri tekmah, pa je umrl v Luxemburgu slovenski tekmovalec Tone Malej.

18. Umrli je Anton Kristan, predsednik Zadrúžne banke in bivši minister za šume in rude. Pokojnik je bil ustanovitelj zadrúžnega delavskega gibanja v Sloveniji in pod njegovim vodstvom so delavske konsumne zadruge, katerih soustanovitelj je bil, lepo uspevale. V narodni vladi za Slovenijo je vodil poverjeništvo za socialno politiko. 16. avgusta 1920. je vstopil kot minister za šume in rude v kabinet Davidoviča, novembra 1920 pa je bil izvoljen v ljubljanskem okrožju za poslanca v konstituantu.

23. V slavnostni dvorani banske uprave so se zbrali člani banskega sveta ljubljanskega okrožja. Ban ing. Sernec jim je slovesno izročil dekrete o imenovanju za banske svetnike. Odposlani sta bili vdanostni brzojavki kralju in ministrskemu predsedniku.

26. V navzočnosti generalnega direktorja državnih železnic ing. Dimitrija Šperloviča se je vršila v Ljubljani pod predsedstvom predsednika mestnega gradbenega odbora Ivana Hribarja konferenca o preureditvi ljubljanskih kolodvorov.

28. Umrli je bivši veletrgovec, posestnik in občinski svetnik Josip Bahovec.

30. Papeška nunciatura v Beogradu je prejela iz Vatikana papeževo bulo, s katero se sprejema ostavka ljubljanskega škofa, titularnega nadškofa dr. Antona B. Jegliča na vod-

stvo ljubljanske škofije. Hkrati je prišla bula o imenovanju dosedanjega pomožnega škofa dr. Gregorja Rožmana za ljubljanskega škofa.

AVGUST

V dneh od 1. do vključno 4. je bil v Ljubljani *vseslovanski gasilski kongres*. Prvi domači in inozemski gosti so prispeli že zadnjega julija, delegacija češkoslovaških gasilcev je dopotovala dne 1. avgusta. Zvečer je bila podoknica kumici novega prapora Ljubljanskega gasilnega društva dvorni dami Franji Tavčarjevi ter baklada po mestu. Kralj je podelil visoka odlikovanja mnogim domačim in tujim gasilcem. V prostorih velesejma je bila odprta gasilska razstava. V okvir kongresnih dni je padla proslava 60 letnice obstoja Prostovoljnega gasilnega in reševalnega društva v Ljubljani, ki je ob tej priliki razvilo svoj novi prapor. Na pokopališču Sv. Križa je bil odkrit spomenik pokojnemu starosti in organizatorju jugoslovanskega gasilstva Franju Barletu. Na športnem prostoru S. K. Ilirije je bil napravljen ogromen ognjemet, prav tam je bil tudi javni nastop češkoslovaškega in jugoslovanskega gasilstva. Po mestnih ulicah se je tretji dan kongresa razvil ogromen in impozanten sprevod gasilcev. Za zaključek je bila v univerzitetni zbornici svečana seja Slovanske gasilske zveze pod predsedstvom staroste vseslovanske gasilske zveze A. Seidla iz Prage.

1. Pisatelj Rado Murnik obhaja 60 letnico svojega rojstva. — Nadškof dr. A. B. Jeglič se je poslovil od Ljubljane ter odšel v Gornji grad. Ob 9. uri dopoldne je bral v nabito polni stolnici slovesno mašo, nakar je sledilo v škofijskem dvorcu ganljivo slovo od številnih zastopnikov duhovništva. Ob 11.45 so zazvonili zvonovi vseh ljubljanskih cerkva v znamenje, da dr. Jeglič zapušča Ljubljano. Dr. Jeglič se je odpeljal v kočiji v spremstvu novega škofa dr. Rožmana na postajo, kjer ga je čakala številna duhovščina, k slovesu pa so prihiteli tudi ban, mestni župan z nekaterimi občinskimi svetniki, ves konzularni zbor itd. Z brzcem se je sivolasi vladika odpeljal proti Celju.

3. Škof dr. Rožman je blagoslovil novo letalo ljubljanskega Aerokluba, kumovala pa je ga. Ksenija Hribarjeva. Letalo je bilo zgrajeno doma po načrtih ing. Bloudka, razen motorja, ki je bil naročen v Angliji. Letalo je dobilo ime »Lojze«.

4. Na vogalu Dunajske ceste in Gajeve ulice so pričeli z odkopavanjem terena za zgradbo palače Pokojninskega zavoda. Pri izkopavanju so našli rimske grobove in dobro ohranjeno, obokano klet, ki izvira najbrž iz časov, ko je tu stal samostan klarisinj.

20. Semkaj je dopotovala skupina angleških pevcev, članov 11 odličnih angleških pevskih zborov, ki so priredili v Filharmonični dvorani zanimiv koncert angleške pesmi.

23. Ministrstvo za javna dela je odobrilo načrt za izvršitev enega dela regulacije Ljubljanice. Revidirani proračun za ta del regulacije znaša 5,989.367 din.

27. Dopotovalo je 700 ljudi obsegajoča skupina naših izseljencev iz Francije in Nemčije. — Dunajska opereta gostuje v opernem gledališču z dvema predstavama.

29. Prekooceanski letalec James Christophor Fitzmauritz, načelnik irskega civilnega letalstva, se mudi na obisku pri predsedniku Aerokluba Radu Hribarju v Ljubljani in se zelo zanima za razvoj našega letalstva.

30. Odprta je bila jesenska prireditve ljubljanskega velesejma, ki obsega tudi obširno šumarsko in lovsko razstavo.

SEPTEMBER

1. Začeli so s kopanjem temeljev na Gosposvetski cesti za novo tramvajsko progo proti Šiški. Gradbena dela je otvoril obč. svetnik dr. Fettich. V nekaj dneh pa prično z deli proti Viču.

2. Pri banovem pomočniku dr. Pirkmajerju se je zglašila deputacija hišnih posestnikov pod vodstvom predsed-

nika Freliha ter mu izročila zahtevo, naj se mestni občini prepove nadaljevati dela za razširjenje mestnega tramvaja, ker pritožba proti sklepu obč. sveta v zadevi finansiranja razširitve tramvaja še ni rešena. Ta deputacija pa je dvignila mnogo prahu zlasti med posestniki v Šiški, ki so poslali svoje zastopnike k podbanu s prošnjo, da bi se dela za razširitev tramvajskega omrežja ne ustavila. Podban jim je zagotovil, da se to ne bo zgodilo.

3. Ljubljanska organizacija Panevropske unije je imela v dvorani Zbornice za TOI svoj ustanovni občni zbor, na katerem so bili izvoljeni za predsednika dr. Andrej Gosar, za podpredsednika dr. Vladimir Ravnihar, za tajnika pa dr. Majaron ml.

9. Ljubljana je slovesno sprejela novo polkovno zastavo Triglavskega polka, na katero je podžupan prof. Jarc v imenu mesta Ljubljane pripel lavorjev venec, povezan z zlatimi trakovi. Nato se je razvil po mestu pohod vse vojske z novo polkovno zastavo na čelu.

14. Pri kopanju sveta za temelje palače Pokojninskega zavoda na vogalu Dunajske ceste in Gajeve ulice so odkopali delavci obzidan vodnjak, segajoč 15 metrov globoko pod nivel zemlje.

15. Kralj je podpisal zakon o uporabi likvidacijske mase gospodarske poslovalnice bivše Južne železnice v Ljubljani. Iz te mase se izloči in izroči bolniškemu fondu za državno prometno osebje 1,5 milijona din za zidavo sanatorija za bolne na pljučih. Iz ostanka likvidacijske mase se osnuje fond za zidavo stanovanjskih hiš železničarjev na področju ljubljanske železniške direkcije, ki ta fond tudi opravlja.

17. S kraljevim ukazom je imenovan dosednji komandant ljubljanske divizije general Sava Tripković za komandanta vojne akademije. Na njegovo mesto pa pride generalštabni brigadni general Jovan Veselinović. — V vrhovni zakonodajni svet sta imenovana Ivan Pucelj, minister v pokoju, in dr. Drago Marušič, odvetnik v Ljubljani. — Prosvetni minister je odobril definitivno reformo realke v Ljubljani, in sicer v tem smislu, da bo zavod v bodoče reprezentiral v glavnem tip realne gimnazije z osmimi razredi, pri tem pa bo imel od 5. letnika dalje tudi posebne realčne razrede po sedanjem učnem načrtu. Zavod nosi odslej naziv I. državna realna gimnazija v Ljubljani.

23. Pisatelja Rada Murnika so prepeljali v mestno ubožnico v Japljevi ulici. — V bolnici je umrl Anton Bulovec, višji deželnosodni svetnik v pokoju. V pokoju je izvrševal odvetniško prakso.

25. Na seji občinskega sveta se je župan dr. Puc v toplih besedah spominjal bazoviških žrtev in se v tej zvezi zahvalil češkoslovaški javnosti in listom za bratsko solidarnost v teh težkih trenutkih. Dalje je poročal o nepozabnih beograjskih svečanostih ob zamenjavi polkovnih zastav. Na predlog podžupana prof. Jarca je bilo sklenjeno, poslati vdanostno brzojavko predsedniku vlade generalu Živkoviću, na predlog občinskega svetnika Ivana Hribarja je bilo sklenjeno, poslati brzojavno županu mesta Prage zahvalne besede župana dr. Puca češkemu narodu, na predlog občinskega svetnika Josipa Turka pa je bilo sklenjeno, odposlati zahvalno brzojavko češkim listom in novinarjem za izkazano solidarnost s Slovenci ob bazoviški tragediji. — Župan je sporočil, da je ministrstvo odobrilo načrte za regulacijo Ljubljanice in je za dela že pripravljen prvi obrok okroglo 6 milijonov din. Najprej se bodo zgradile zatvornice, oporno zidovje od Čevljarskega mostu do zatvornice in tromostja na Marijinem trgu. Ministrstvo je dalje odobrilo načrte za zidavo carinarnice in tlakovanje cest do carinarnice. Dela so proračunana na 27 milijonov din in bodo razpisana v najkrajšem času. Občinski svetnik Ivan Mohorič je zaradi zaposlenosti odložil svojo funkcijo. — Z razsodbo banske uprave je odločeno, da morajo občine Ljubljana, Moste, Vič in Zg. Šiška prispe-

vati 600.000 din za državno policijo v Ljubljani, poleg tega pa še 365.000 din v smislu zakona o notranji upravi. Mestna občina mora plačati od tega 90,75 %, poleg tega pa jo je prosila uprava policije za jamstvo za 40.000 din za nabavo policijskega avtomobila. Potrebni krediti so bili soglasno odobreni.

26. Minister za šume in rudnike dr. Anton Korošec je odstopil. Na njegovo mesto je imenovan ing. Dušan Sernec, ban dravske banovine.

29. Odbor Zveze mest kraljevine Jugoslavije je imel tretjo sejo v Ljubljani v dvorani Zbornice za TOI v navzočnosti zagrebškega župana in predsednika Zveze mest dr. Srkulja, beograjskega župana in I. podpredsednika Zveze ing. Nešića in ljubljanskega župana in II. podpredsednika Zveze dr. Puca.

OKTOBER

4. Nj. Vel. kraljica Marija je danes obiskala šolo v uršulinskem samostanu, mestno žensko realno gimnazijo, internat »Mladiko«, Dečji dom kraljice Marije v Lipičevi ulici ter dijaško kuhinjo »Atene« v Prečni ulici. — Društvo Zoo v Ljubljani je na svojem izrednem občnem zboru sklenilo, da se razide, ker mestna občina ni ustregla prošnji društva, da mu prepusti ribnik v Tivoliju v popolno uporabo.

7. Slovesno je bila blagoslovljena in predana svojemu namenu impozantna palača Vzajemne zavarovalnice na vogalu Masarykove in Miklošičeve ceste, zgrajena po načrtu arh. Plečnika. Stavbo je blagoslovil škof dr. Rožman. Navzoč je bil tudi sivolasi nadškof dr. Jeglič, ki je pred 30 leti ob ustanovitvi zavod podprl s fundacijo 100.000 zlatih kron. — Češkoslovaška vlada je imenovala za konzula republike v Ljubljani Jožefa Ševčika.

9. Davi je prispel v Ljubljano na svojem inspekcijskem potovanju Nikola Preka, minister socialne politike in narodnega zdravja. — Minister notranjih del je razrešil dr. Franca Kulovca dolžnosti člana banskega sveta dravske banovine.

15. V dvorani restavracije Zvezde je bil prirejen poslovilni večer iz Ljubljane odhajajočemu divizionarju Savi Tripkoviću.

17. Trije razbojniki so v poslopju carinarnice napadli in s streli iz samokresov ubili blagajnika carinarnice Gvozdena Pantelića. Blagajne niso oropali in so po zločinu pobegnili. — Umrl je Jan Ružička, upokojeni inšpektor evidenčno katastrskega urada. Bil je večkrat izvoljen v občinski odbor ljubljanski in je bil dolga leta podpredsednik in referent stavbnega odbora.

18. Semkaj je prispel polkovnik Stevan Švabić, glavni tajnik Aerokluba kraljevine Jugoslavije. Ljubljana je pri srčno sprejela svojega rešitelja iz dni prevrata.

22. Na seji Državne obrtne banke v Beogradu je bilo sklenjeno, da se ustanovi podružnica Obrtne banke v Ljubljani.

23. Na seji občinskega sveta je župan poročal o počastitvi junaških branilcev Beograda in predlagal, naj se pošlje spominska brzojavka beograjskemu županu. Nadalje je predlagal, da se podeli polkovniku Švabiću z ozirom na njegove velike zasluge za Ljubljano častno meščanstvo. Oboje je bilo soglasno sprejeto. — Prošnji Splošne malo-železniške družbe v Ljubljani za prevzem garancije za gradbeni kredit v znesku 15 milijonov din za razširjenje in zgraditev proge št. Vid—Vič je bilo soglasno ustrezno. Dalje je bila sklenjena garancija mestne občine za brezobrestno posojilo 2 milijonov din za postavitev zasilnih stanovanjskih hišic, trgovskemu bolniškemu in podpornemu društvu pa garancija 1,5 milijona din za ureditev novega sanatorija v bivši vili dr. Šlajmerja. Sklenjeno je bilo, da kupi mestna občina od industrijca Heinriharja stavbni svet ob Gosposvetski in Bleiweisovi cesti v izmeri 3100 m² po 230 din. Od Franca Peterce se kupi zemljišče v svetokriškem okraju za 3.100.000 din. — Ljubljanskemu

Sokolu se prepusti v brezplačno last letno telovadišče v Tivoliju pod pogojem, da ga ne sme prodati in da bo trajno skrbel za primerno ograjo.

28. Ljubljana je slovesno proslavila narodni praznik bratske češkoslovaške republike. — Svoje službeno mesto je nastopil novi ljubljanski divizionar Jovan Veselinović.

NOVEMBER

5. Iz Ljubljane je odpotoval na svoje novo službeno mesto v Prago dosedanji češkoslovaški konzul dr. František Resl.

9. Ministrski predsednik general Peter Živković je obiskal Ljubljano v spremstvu finančnega ministra dr. Šverljuge, medtem ko so prispeli minister pravde dr. Srskić, minister dr. Švegel in minister za šume in rude ing. Sernec že dan prej. Prirejen mu je bil svečan sprejem na kolodvoru, od koder je odšel v sprevedu peš po Miklošičevi cesti. Po sprejemu v banski palači se je udeležil svečane seje občinskega sveta v zbornični dvorani univerze. Popoldne so ministrski predsednik in člani vlade napravili izlet na Gorenjsko, zvečer pa jim je bil prirejen svečan banket v veliki unionski dvorani. Drugi dan svojega bivanja v Ljubljani je ministrski predsednik sprejel številne deputacije iz vse dravske banovine in napravil nekaj obiskov, tako v hiralnici sv. Jožefa, v Sokolskem domu na Taboru, v Akademskem kolegiju, v internatu Mladike ter v Narodni galeriji. Zvečer se je vrnil v Beograd.

19. Vsa pristojna ministrstva so odobrila kredite in načrte za izvedbo drugega dela velikega gradbenega programa v zvezi z zidavo nove carinarnice v Ljubljani. Ta dela bodo veljala skoraj 16 milijonov din. Odobrena so naslednja dela: utrditev s kockami tlakovanih delov Miklošičeve, Masarykove in Resljeve ceste s tem, da se bodo kocke zalile z asfaltom; tlakovanje in delna preložitve Vilharjeve ceste; tlakovanje Šmartinske ceste; podaljšanje Masarykove ceste za kolodvorom od Resljeve vse do Šmartinske ceste; asfaltiranje Resljeve ceste od Komenskega ulice do kolodvora; tlakovanje, odnosno asfaltiranje Gosposvetske, Celovške in Bleiweisove ceste. — Mestna vrtarija je začela graditi nov rastlinjak, dolg 30, visok 12, in širok 8 m. Služil bo za prezimovanje zlasti tropičnih in eksotičnih rastlin.

27. Na družabnem večeru »Merkurja« je predaval podžupan prof. Jarc o aktualnih problemih nove, velike Ljubljane.

DECEMBER

3. Banska uprava je po nalogu ministrstva za notranja dela naročila vsem sreskim in mestnim načelstvom, da takoj store primerne korake za znižanje cen kruha. — Novoimenovani profesor javnega prava in pravne filozofije, dr. Spektorski, je imel v univerzitetni zbornici nastopno predavanje o sodobnem stanju vede o državi.

4. Za bana dravske banovine je imenovan dr. Drago Marušić, odvetnik v Ljubljani in član Vrhovnega zakonodajnega sveta. Svoje posle je prevzel dne 9. decembra.

10. Na povabilo Ljubljanskega šahovskega kluba je prispel v Ljubljano svetovni šahovski mojster dr. Aljehin, ki je odigral s tukajšnjimi šahisti simultanko s sledečim rezultatom: od 35 igralcev jih je dr. Aljehin porazil 26, s 7 je remiziral in je podlegel le dvema. Dr. Aljehina je sprejel ban dr. Marušić.

13. V Gradcu je umrl ljubljanski rojak dr. Fric Pregl, znanstvenik svetovnega slovesa in Nobelov laureat.

16. Seja občinskega sveta se je vršila v novopreurejeni magistratni dvorani. Župan se je zahvalil projektantom in arhitektom za opravljeno delo ter naglasil, da se bodo obnovitvena dela na magistratnem poslopju prihodnje leto nadaljevala. Z dnem 1. jan. 1931 se bo pričela preosnova poslovanja mestnih uradov, zlasti vložnega zapisnika in registrature. — K rojstnemu dnevu Nj. Vel. kralja se odpošlje vdanostna brzojavka. — Po § 5. zakonske novele z

dne 10. junija t. l. k zakonu o samoupravnih cestah iz 1929 Ljubljana ne tvori več cestnega okraja zase, ampak skupno z ljubljansko okolico in dosedanjim vrhniškim cestnim okrajem. Ker bi po tej pregrupaciji morala Ljubljana sorazmerno z drugimi občinami v obliki okrajnih cestnih doklad na državne davke preveč prispevati, je bilo sklenjeno predlagati, da prevzame novi cestni okraj tudi vzdrževanje nekaterih cest v Ljubljani poleg onih, ki so že banovinske, kakor tudi, da se sprejmejo med banovinske tudi nekatere mestne ceste. — Akcijski odbor za zgradbo železniške zveze med Kočevjem in sušaško progo je imel svojo konferenco v mestni posvetovalnici. Posebna deputacija tega odbora se je zglasila pri banu dr. Marušiču in ga prosila za podporo pri dosegu prepotrebnega cilja, ki si ga je odbor zastavil. — Na banski upravi pa je bila važna tujsko-prometna konferenca zastopnikov Slovenije in Primorja, ki je razpravljala o nujnosti avtomobilske

ceste Ljubljana—Sušak ter o vzpostavitvi letalske zveze Ljubljana—Sušak s priključitvijo na zračno progo Celovec—Salzburg—Berlin. Izvoljen je bil stalni odbor s sedežem v Ljubljani.

19. Akad. kipar Lojze Dolinar je postavil na stopnišče pred magistratom šablono kipa kralja Petra. Zbrani strokovnjaki so po ogledu prostora na seji sklenili, da bo kip postavljen na improvizirano mesto, ki bo v ta namen primerno preurejeno. — Šentjakobski gledališki oder slavi 10 letnico svojega plodnega kulturnega dela.

23. Umrli je univ. prof. ing. Ignac Majdel. Kot ruski emigrant je prišel l. 1922. v Ljubljano in nastopil mesto asistenta tehniške fakultete. Ko je bil 1927 osnovan inštitut za rudarstvo, je predaval v njem o metalogiji in metalografiji in je uredil tudi potrebni laboratorij. Objavil je nad 20 znanstvenih razprav v jugoslovanskih in nemških revijah.

NAŠA KRONIKA

P I Š E A N T E G A B E R

MAJ

1. je res majniško lep in sončen, da je bil zjutraj Rožnik poln obiskovalcev. Ljudje ne pomnijo, da bi bilo zadnja desetletja ta dan toliko ljudi na tem tradicionalnem prostoru ljubljanskega majnikovanja. Policija je prepovedala na Rožniku točenje žganih pijač in dva stražnika na konjih sta skrbela za red. Pri maši je pelo krščansko delavstvo. Ves minuli mesec pa je bilo res aprilsko vreme, saj je padlo 120,9 mm dežja. — V salezijanskem zavodu na Rakovniku je bil *ministrantski kongres*, ki se ga je udeležilo 350 gojencev iz raznih salezijanskih zavodov. — Za uslužbenstvo *Delavskega doma* je stopil v veljavo nov delovni razpored in so nekaterim uslužbencem regulirane in zvišane plače. — Župan je priredil v hotelu Union *proslavo mater*, ki so imele najmanj 13 otrok. Župan dr. Juro Adlešič je slavil materinstvo in pogostil matere ter obdaroval z zlatimi svetinjcami na zlatih verižicah. Tako odlikovanih je bilo 60 mater, a največ otrok je imela Marija Banovec, ki je dala življenje 25 otrokom.

2. *Marijino znamenje na Sv. Jakoba trgu* podirajo, da po načrtu univ. prof. Jožeta Plečnika postavijo nov steber s sedanjimi kipi. — S Stolbe na Grad delajo *ново pot*, ob železniški progi v Tivoliju pa koplje 30 brezposelnih novo cesto, ki bo vezala Rožno dolino z Lattermannovim drevoredom. — Na *starem pokopališču sv. Krištofa* odstranjujejo zadnje nagrobne. Po zamisli univ. prof. Jožeta Plečnika predstavljajo nagrobne spomenike slavnih mož in nagrobne, ki jih je treba ohraniti zaradi zgodovinske in umetnostne vrednosti, na vzhodno stran pokopališča pod arkade in na prostor pred njimi, da Ljubljana dobi *častno pokopališče zaslužnih*. — Na občnem zboru *Zadružne zveze* je glavni ravnatelj Gabrovšek ugotovil, da je zveza 7 let poročala o težkih gospodarskih razmerah in o kritičnem stanju zadrug, letos pa je že ogromna večina zadrug ozdravljenih.

3. je župan dr. Juro Adlešič na *seji mestnega sveta* obširno utemeljeval svoj nujni predlog, da naj mesto Ljubljana počasti notranjega ministra dr. A. Korošca z *imenovanjem za častnega člana mestne občine ljubljanske*. — Po županovem govoru, ki je našteval zasluge dr. Antona Korošca za slovenski narod, za Jugoslavijo, predvsem pa za naše mesto, je bil predlog z velikimi ovacijami novemu častnemu meščanu soglasno sprejet. — V predsedstvenem poročilu se je župan spominjal smrti častne meščanke in

častne dvorne dame Nj. Vel. kraljice Marije, ge. *Franje Tavčarjeve* z daljšim nekrologom, nadalje 21. aprila umrlega *Josipa Černeta*, podravnatelja Hranilnice dravske banovine. Nato se je župan spominjal *20 letnice žrtv v Judenburgu*, ko so se uprli naši izstradani fantje in možje ter zgrabili za orožje in zato 15. majnika 1918. padli kot mučeniki za prihajajočo kraljevino Jugoslavijo. Judenburškim žrtvam za svobodo so sledile žrtve v Murau in Radgoni. Župan je nadalje sporočil, da je mestni vrtnariji naročil, naj na dan obletnice okraši grobove mučenikov. — Nadalje je župan naznanil, da je v sestavu občega oddelka pričel 1. aprila poslovati *odsek za telesno vzgojo*. — Posebno odobravanje je izzvalo njegovo poročilo, da je *Mestna hranilnica* po dveletnih naporih za likvidacijo pričela 4. aprila izplačevati vloge do 100.000 din. Svoje mandate sta odložila člana mestnega sveta *Franč Černe* in *Rudolf Smersu*. — Naposled je župan poročal o svojem *popotovanju v Združene države Severne Amerike*, kamor gre na povabilo uprave Jugoslovanskega kulturnega vrta v Clevelandu k njegovi slavnostni otvoritvi, ki bo 15. t. m. V svojem poslovnem govoru je opisal *darila*, ki jih vzame s seboj za razne ustanove in korporacije. Mesto Ljubljana podari mestu Clevelandu kip akad. kiparja Toneta Kralja »Slovenka«. Njen podstavek je izdelan iz več tisoč let starega črnega barjanskega hrasta, na njem je pa izrezljan grb mesta Ljubljane. »Katedrala znanosti«, kakor se imenuje univerza v Pittsburghu, dobi od vseh slovenskih mest podarjeni sliki akad. slikarja Matevža Sternena »Jurij Vega« in akad. slikarja Božidarja Jakca podobo Prešerna za Jugoslovansko sobo. Za predstavnike ameriških oblasti in slovenskim organizacijam ponese župan vse letnike »Kronike slovenskih mest« in luksuzno vezane albume z reprodukcijami najboljših fotografij iz Slovenije. Posebna darila so še velike fotografije Ljubljane in krasna fotografija treh Slovenk v narodnih nošah, ki je zanj dobil Ante Kornič več nagrad v inozemstvu. Ribniška meščanska šola je pa pripravila več daril iz domače obrti, torej predvsem miniaturno suho robo. — Župan ponese našim bratom čez morje pristrčne pozdrave našega mesta, predstavnikom mesta Clevelanda, države Ohio in vseh Združenih držav ameriških pa najlepšo zahvalo za naklonjenost, izkazano našim bratom s podaritvijo Jugoslovanskega kulturnega vrta, ki naj zbira naše brate, da obujajo spomine na staro domovino ter goje naš jezik in kulturo ter tako ta lepi park kot zbirališče naših rojakov ustvari novo srčno vez naše

domovine. — Po županovem poslovilnem govoru je član mestnega sveta, direktor *Josip Osana*, naprosil župana, naj izroči pozdrave domovine in Ljubljane ter mu med živahnim aplavzom poželee srečno pot, da se duševno in telesno poživljen vrne med svoje sodelavce. — Novo imenovani član mestnega sveta, univ. profesor ing. *Viktor Gostiša* je nato prisegel, nakar je načelnik finančnega odbora, prof. *Karel Dermastija* poročal o konsolidaciji dolgov mestnega tramvajskega podjetja in o najetju investicijskega posojila pri Pokojninskem zavodu za nameščence v Ljubljani, ki je dovolilo novo posojilo 30 milijonov in to v obliki dveh posojil. Eno v visini 18 milijonov, ki naj se porabi za kritje prvotnega posojila in naj se obrestuje po 8 %, odplačljivo v 21 polletnih obrokih. Drugo posojilo v znesku 12 milijonov dinarjev pa je pripravljen pokojninski zavod dati na razpolago po 6 %, vračljivo v 21 polletnih obrokih, a od tega zneska naj se porabi ca. 5.213.000 din za zaostale obresti in anuitete 18 milijonskega posojila, približno 6 milijonov 786.000 din pa bi se porabilo za nove investicije za dotenjsko progo, novo progo do Sv. Kriza, za nove motorne vozove, za predelavo starin voz in podobno. Mestni svet je novo posojilo v visini din 6.186.831/61 odobril. Tako bi mestno tramvajsko podjetje imelo odslej le dve posojili pri Pokojninskem zavodu, in sicer 18 milijonov po 8 % ter 12 milijonov po 6 %, tako da bi bilo posojilo plačano po 21 semestrih. Potrebno kritje za plačilo glavnice obeh posojil bo predvideno vsako leto v preračunu mestnega tramvajskega podjetja. Predlog je bil soglasno sprejet. — Odobren je bil računski zaključek Mestne hranilnice ljubljanske za l. 1937. s pripombo, da Mestna hranilnica mora po pravilih iz upravnega dobička nakazati 20 % mestni občini za obce koristne, dobrodelne in kulturne namene. Nadalje je bila odobrena odpoved pogodbe z Delavsko zbornico glede vzdrževanja javne kuhinje, ker ima mestna občina svojo javno kuhinjo v Delavskem domu. Sprejeta je bila tudi darilna pogodba med Družbo sv. Vincencija Pavelskega in mestno občino glede zemljišča za postavitev dečjega zavetišča v Trnovem. Ustanovljen je bil sklad za ureditev okolice spomenika kralju Aleksandru I. z zneskom 150.000 din. Nadalje je bilo določenih 100.000 dinarjev za hišo najbednejših in din 56.188/50 za sklad za ureditev kolodvorskega vprašanja, 50.000 din pa za sklad za ustanovitev gozdne šole. Sprejet je bil predlog tehničnega oddelka glede odkupa ali zamenjave sveta na Gradu, potrebnega za delno regulacijo. Ustanovljen je bil fond za vzdrževanje vojaških grobov in dovoljeni so naknadni krediti za ureditev častnega pokopališča zaslužnih mož. Zavodu za pospeševanje obrti ZTOI je dovoljena za mednarodno obrtno razstavo v Berlinu podpora 25.000 dinarjev. Odobrena so bila imena ulic v Zg. Šiški in v inkorporiranem delu Stožic.

4. Na trgu so prve rdeče jagode. — Mestni fizikat je prepovedal uporabo naravnega ledu iz okoliških bazarjev za neposredno uživanje in ga dovolil le za hlajenje živil, če je izključen stik z živili. — Gradbeni minister D. Stošovič si je z banom ogledal magistrat. — Gospodarsko in izobraževalno društvo za dvorski okraj je obhajalo svojo 30 letnico. — Na živinskem sejmu je bilo zelo malo živine, cene pa so neizpremenjene. — Občni zbor Bolniške blagajne ljubljanskih mestnih nameščencev je ugotovil nad pol milijona čistega premoženja in 1.676 zavarovancev.

5. Na trgu so prve češnje. — Ob 17,07 je župan dr. Juro Adlešič z gospo soprogo Vero odpotoval čez Trst v Genovo in dalje v Ameriko. Na kolodvoru se je od njega poslovil ves mestni svet, uprava in uradništvo Vzemne zavarovalnice s predsednikom kanonikom Sušnikom, soproga bana ga. Natlačenova, izseljeniški referent Fink kot zastopnik bana, zastopniki Rokodelskega društva s kanonikom Strojem, Društvo mojstrov in zastopniki Fantovskih odsekov ter velika množica drugega občinstva. — »Ameriška domovina« objavlja »Apel na slovensko jav-

nost!«, kjer navaja govornike pri otvoritvi Jugoslovanskega kulturnega vrta v Clevelandu in slavnostnega govornika, župana dr. Adlešiča. — Mladinska dobrodelna akademija otroških vrtcev in ljudskih šol v frančiškanski dvorani z geslom »Otrok za otroka« je prav lepo uspela.

6. Popoldne se je župan dr. Adlešič z gospo soprogo v Genovi vkrcal na ladjo »Rex« italijanske družbe Italia. — Prišel je bivši bolgarski minister Dima Kazasov, velik prijatelj našega naroda in pobornik za zbližanje vseh jugoslovanskih narodov.

7. Zdravniški zbornici so imenovani za komisarje dr. Ješe Leopold, dr. Alojzij Kunst in dr. Franc Debevec. Predsednik je dr. Ješe. — Sentjakobsko gospodarsko in kulturno društvo je imelo občni zbor pod predsedstvom dr. Janka Siebingerja. Sentjakobska knjižnica je lani izposodila 51.550 strankam 118.568 knjig, kar pomeni višek uspeha zadnjih let. Izmed izposojenih knjig je bilo 73.887 slovenskih, 4423 srbohrvatskih, 95.233 ceskih in nemških, 176 ruskih, 20 polskih, 2441 francoskih, 711 italijanskih, 612 angleskih ter 59 esperantskih. Knjižnica ima stalno v prometu okrog 56.000 knjig, vpisanih izposojevalcev je pa nad 19.000. Sentjakobski oder je imel minulo leto 34 predstav in je sklenil gojiti predvsem domaco literaturo. Izvojen je bil stari odbor. — Za mestnega gradbenega direktorja je imenovan ing. Albert Rozenet. — Otvoritev protituberkuloznega tédna v magistratni dvorani. — Pri srednješolskem javnem telovadnem nastopu na stadionu je nastopilo 5000 mladih telovadcev in telovadk.

8. Na občnem zboru Sadjarskega in vrtnarskega društva je bilo ugotovljeno, da ima ta osrednja organizacija slovenskih sadjarjev in vrtnarjev 255 podružnic z 10.200 člani. — Gasilci so obhajali praznik sv. Florijana na tradicionalni način z maso vseh ljubljanskih gasilcev pri sv. Florijanu, ki se je je udeležilo 260 moz. — Ljubljanski in zagrebški klub damskih trizerjev sta priredila propagandno priziranje. — Banovinska zenska zveza je obhajala materinski dan s predavanjem ge. Cirile Stebi-Plesko »Skrbimo za starost naših mater«. Zborovalke so zahtevale zdravstveno zascito mater in otrok ob porodu in azil za revne matere. — Na občnem zboru ljubljanskega strelskega okrožja je bilo ugotovljeno, da je v njem organiziranih 81 družin s 1700 člani. — 11. sokolski obrambni tabor je zbral 6468 sokolskih pripadnikov na letnem telovadišču v Tivoliju, kjer je bila nato bojna tekma članstva in naraščaja z 41 vrstami. Popoldne ob 13. je bil skozi mesto pohod na vojaško vežbališče, kjer so izvajali proste vaje za praški zlet in po prireditvi korakali nazaj do glavnega kolodvora. — V Jakopičevem paviljonu je odprl Edo Deržaj razstavo svojih slik.

9. Zastopniki mednarodnega turizma iz 23 držav si na povabilo naše in mariborske Zveze za tujski promet ogledujejo Slovenijo in so si danes ogledali Ljubljano. Zvečer jim je mestna občina priredila večerjo, kjer jih je pozdravil podžupan dr. Vladimir Ravnihar v slovenskem, francoskem in nemškem jeziku. — Koncert basista Frana Schiffrer-Navigina je bil srednje obiskan, čeprav je bil na visoki umetnostni višini. — V operi je učiteljski pevski zbor »Emil Adamič« v proslavo materinskega dne priredil pravljčno igro Josipa Ribičiča »V kraljestvu palčkov«, da se je vse trlo. — V cerkvi sv. Mihaela v Črni vasi na Barju je imel trnovski župnik Cegnar prvo sv. mašo v tej cerkvi. — Ustanovljeno je novo društvo »Narodni odbor«, ki bo delovalo z Rafaelovo družbo, Slovensko stražo, Prosvetno zvezo in drugimi društvi. — Občni zbor Zveze združenih delavcev je ugotovil 4212 članov. Glasilo »Slovenski delavec« izhaja v 4500 izvodih. Zborovanja se je udeležil tudi minister dr. Miha Krek. — Spremenil se je cenik za prodajo peciva in kruha, ki je bil v veljavi od 12. aprila 1937. 1 kg belega kruha se je podražil za 30 par, na din 4/80, polbeli kruh tudi za toliko, na din 4/30, a kilogram črnega kruha se je od din 3/50 podražil na na din 4/20.

10. *Ljubljanska carinarnica* je zračunala, da je imela od l. 1930./31. do l. 1937./38. din 922,847.488·58 dohodkov. Dohodki glavne carinarnice so od l. 1936./37. naprej naglo naraščali. L. 1930./31. so znašali 159,000.000 din, nato so z nastopom gospodarske krize začeli naglo padati ter so dosegli do 1936./37. 92 milijonov din. L. 1936./37. so se dvignili na 103,500.000 din, a l. 1937./38. so pa dosegli že vsoto 192 milijonov din. Uvoz manufakturnega blaga je malenkosten, ker zalagajo domače tekstilne industrije naš manufakturni trg. Izredno močan je uvoz raznih strojev za industrije, kemikalije, surovine (bombaž, volna in predivo), dalje raznih avtomobilov in različnih delov za avtomobile, kolesa in motorje. Zanimivo je, da izvažamo kože v inozemstvo, uvažamo pa kože iz Indije in Avstralije, vendar je pa izvoz kož višji od uvoza.

11. Po dolgih mesecih je dosežen *sporazum med stavbnimi delavci in delodajalci* za sklenitev kolektivne pogodbe, ko je delavstvo doseglo še nekatera izboljšanja. Mezde bodo zvišane povprečno za 25 par na uro. — Država je odobrila 8 milijonov din za zidanje *strojnega inštituta na univerzi*, 5 milijonov din za dozidanje *vseučiliške knjižnice* in 4 milijone din za *vseučiliško menzo*. — V prostorih Jugoslovanske unije za zaščito dece so glavni funkcionarji Unije in zastopniki nekaterih socialnih ustanov razpravljali o potrebi *posvetovalnice in doma za noseče matere*.

12. Podrli so ograjo ob novi Mayerjevi hiši in *razširili Wolfovo ulico*. — Od 4. aprila raste cena moke vsak dan in je danes dosegla svoj vrh, ko so jo v Novem Sadu plačevali po 425 din. — Vsa glasbena društva in narodne organizacije z množico več tisoč ljudi in godbo so zvečer na kolodvoru sprejele moški zbor *»Plovdivskega pevskega društva«*, ki ga je ustanovil pok. prof. Bezenšek.

13. *Župan dr. Adlešič* je s soprogo na ladji *»Rex«* prispel v *New York*. V salonu ladje so ga sprejeli generalni konzul dr. Božidar Stojanović z uradništvom, izseljeniški komisar Slavo Trošt, deputacija raznih newyorških slovenskih društev ter zastopniki našega in ameriškega tiska. Župana je pozdravila tudi deputacija uprave Jugoslovanskega kulturnega vrta iz Clevelanda s tajnikom Jožetom Grdino na čelu. Po sprejemu je generalni konzul Stojanović priredil na svojem domu v hotelu Del Monico gostom v čast banket, kjer so govorili generalni konzul Stojanović, tajnik Jugoslovanskega kulturnega vrta Jože Grdina in župan dr. Adlešič. Po ogledu mesta sta se gosta v spremstvu clevelandske deputacije o polnoči odpeljala v Cleveland. — Gledališki igralec *Valo Bratina* je v drami praznoval 25letnico svojega umetniškega dela z *»Lopovščinami«* Maksa Šnuderla, ki je bil tudi navzoč.

14. Zvečer so bile proti filmu *»Golem«* v kinu Union *demonstracije*. — Skoraj vsa številka *»Ameriške domovine«* je posvečena clevelandskim slavnostim. Na prvi strani objavlja veliko sliko ljubljanskega župana z napisom čez vso stran: *»Predstavniku Slovenije iskren pozdrav«*. Toplo ga pozdravljata posebno tudi *»Amerikanski Slovenec«* (Chicago) in socialistična *»Enakopravnost«*, neodvisen dnevnik za slovenske delavce v Ameriki, ki tudi izhaja v Clevelandu. — Ob 11. so zastopniki Slovencev in Jugoslovancev ter mesta sprejeli *ljublanskega župana* na Terminal kolodvoru v Clevelandu. Mesto Cleveland je ljubljanskega župana posebno počastilo s častno stražo policije, da vso clevelandsko javnost opozori na odličnega gosta. Nato je bil slavnosten sprejem v mestni hiši, kjer je župana na čelu mestnega sveta sprejel clevelandski župan Harold Burton. Popoldne je bil sprejem v Slovenskem narodnem domu z govori ameriških in slovenskih predstavnikov ter z zahvalo ljubljanskega župana in županje.

15. Na balkonu magistrata vihra zastava *Zedinjenih držav ameriških*, ki so jo l. 1919. prinesli Ljubljani iz Amerike predstavniki tamošnjih Slovencev. Zastave na magi-

stratu in na gradu opozarjajo Ljubljančane, da tudi Ljubljana praznuje slavnostno otvoritev Jugoslovanskega kulturnega vrta v Clevelandu. — *Jugoslovanski kulturni vrt v Clevelandu* je odprl ljubljanski župan dr. Juro Adlešič s slavnostnim govorom kot predstavnik stare domovine v navzočnosti predstavnikov Združenih držav ameriških, države Ohio, ki jo je zastopal sam guverner Davey, mesta Clevelanda, na čelu z županom H. Burtonom, jugoslovanskega poslanika Fotića in jugoslovanskih konzulov iz raznih mest ter clevelandskih slovenskih, jugoslovanskih in tudi drugih organizacij. Župan dr. Adlešič je imel še poseben govor v radiu. Po slikovitem sprevedu po mestu je bila zvečer slavnostna prireditev v Narodnem domu, kjer so bili spet navzoči guverner Davey, senatorji in kongresmani, predstavniki mesta in drugi dostojanstveniki. — *Jurjevanje šentjakobske in šentpeterske podružnice CMD na Gradu* je bilo brez dežja. — Občni zbor *Kola jugoslovanskih sester* v Ljubljani je ugotovil, da ima 32 podružnic z 28 poverjeništv. Zborovalke so se predvsem spominjale smrti zaslužne predsednice ge. Franje dr. Tavčarjeve. — Občni zbor je imela tudi *Jugoslovanska ženska zveza*, ki ga je vodila dosedanja predsednica ga. Minka Govekarjeva; izvoljena je bila za častno predsednico. — V drugi polovici aprila in v prvi polovici maja je *mestni fizikat zdravniško pregledal vse lastnike in uslužbence obratovalnic z živili*. Vseh pregledov je bilo 3241. Ugotovljena sta bila dva primera odprte jetike in sta bila bolnika takoj odstranjena od zaposlitve. Nadalje 58 primerov zaprte tuberkuloze, nekaj kožnih bolezni in drugih obolenj, ki niso zahtevala odstranitve uslužbenca iz službe. — *Zaradi podaljšanja Ilirske ulice* sta mestni vodovod in elektrarna v delu Vidovdanske ceste do tovarne ing. Paulina v dolžini 70 m položila betonske cevi premera 15 cm in kabel za nizko napetost za priključek te tovarne. Na ta kabel bodo priključene tudi druge hiše v tem delu Ilirske ulice, čim bodo sezidane. — *Z razširjenjem Wolfove ulice* bo pod vzhodni hodnik položen kabel za trofazni tok za priključanje vseh hiš te ulice, a kabel za istosmerni tok bo v Wolfovi ulici opuščen in popolnoma zamenjan. — *Z zidavo novih velikih poslopij* je mestna elektrarna pridobila velike odjemalce toka za razsvetljavo. Tako bo v vseučiliški knjižnici okrog 1500 izvodov, v hotelu *»Slon«* okrog 850 izvodov, v banki *»Slaviji«* okrog 1500 izvodov in pri novi palači *»Bača«* ca. 1600 izvodov. Instalacijo jakega toka v palači banke *»Slavije«* je prevzela mestna elektrarna za 330.000 din.

16. *Kruh se je spet podražil* in je pekovska zadruga določila naslednje cene: 1 kg belega kruha se je od din 4·80 podražil na din 5·20, 1 kg polbelega kruha se je od din 4·30 podražil na din 4·80 in 1 kg črnega od din 4·20 na din 4·60. — Na javni dražbi je *mestna občina ljubljanska kupila Kollmannov gradič* z gospodarskimi poslopji in zemljišči za izključno ceno 1,952.967 din. Na tem prostoru je prejel stal gradič, ki ga je l. 1909. od Franceta in Marije Čonžek kupil veletrgovec Robert Kollmann in sezidal sedanji gradič. L. 1931. je dobitnik revežev in mecen Robert Kollmann umrl ter gradič z nekaterimi parcelami in gospodarskimi poslopji zapustil za posebno ustanovo, imenovano *»Robert Kollmannova ustanova«* za podpiranje onemoglih trgovskih sotrudnikov in slepcev. Kot upraviteljica te ustanove je mestna občina že predlanskim prodala ves inventar za okoli 60.000 din v dobro ustanove. Zaradi stroškov z upravljanjem gradiča je prosvetno ministrstvo lani 23. oktobra dovolilo prostovoljno javno dražbo, ki je bila danes. — *Ljubljanski župan si je v Clevelandu v spremstvu zastopnikov mesta ogledal mladinske poboljševalnice in mladinska zavetišča Parmandale*. Udeležil se je njemu na čast sklicane slavnostne seje Baragovega društva. Pri njemu na čast sklicani *slavnostni seji mestnega sveta clevelandskega* je župan izročil mestu Clevelandu darilo mesta Ljubljane, kip *»Slovenke«* z ljubljanskim grbom in druge darove. Ge. županji na čast je

bila prirejena čajanka v mednarodni »Young Women's Christian Association. Zvečer je bila večerja pri župniku Omanu in slavnost v Narodnem domu v Newburgu. — Zvečer so bile v kinu Union spet *demonstracije proti »Golemu«*, da je policija morala izprazniti dvorano.

17. Tehnični oddelek je razpisal *natečaj* za idejni osnutek načrta za *ново poslopje meščanske šole na Viču*. — V drami gostuje bolgarski operetni *Kooperativni teater s »Princeso Juto«*. Gostuje tudi še 18. in 19. t. m. — *Obisk ljubljanskega župana v Pittsburghu*, kjer je bil sprejet tudi v mestni hiši in mu je bila prirejena slavnost na univerzi, ki jo ves svet pozna po imenu »Katedrala znanosti«. Župan je univerzi za slovansko sobo izročil sliki Jurija Vege in Prešerna kot darilo vseh slovenskih mest. Slovenske in jugoslovanske organizacije so županu in gospej v čast priredile banket z igro, petjem, govori in plesom.

18. Ob 8. uri je izdihnil pisatelj in publicist, profesor ženske realne gimnazije, *dr. Ivan Lah*. Rojen je bil 9. decembra l. 1881. v Trnovem pri Ilirski Bistrici. Gimnazijo je študiral v Ljubljani in maturiral l. 1903., nato je pa na praški univerzi poslušal slavistiko in klasično filologijo ter pozneje tudi filozofijo in pedagogiko pri T. G. Masaryku in Drtini, a promoviral je l. 1908. L. 1911. je stopil v uredništvo dnevnika »Dan« in je bil l. 1914. med prvimi aretiranci in interniranci na ljubljanskem gradu. Po svetovni vojni je v Mariboru sodeloval pri organizaciji gledališča, a ko se je preselil v Ljubljano, je l. 1920. postal profesor na mestni ženski realni gimnaziji, kjer je bil dober in priljubljen vzgojitelj do svoje smrti. Pisati je že začel kot tretješolac v Alojzijevišču ter je napisal predvsem več zgodovinskih povesti. Prevajal je iz češčine in ruščine. Glavno njegovo zgodovinsko delo so »Brambovci«, roman iz francoskih časov, v dveh velikih delih. — Zjutraj je umrl notar *Karel Pleiweiss*, star 74 let. Bil je med ustanovitelji društva »Pravnik« in več let član nadzorstva pokojninskega sklada Odvetniške in notarske zbornice. — Podpisana je *pogodba med Kranjskimi deželnimi elektrarnami in Trboveljsko premogokopno družbo* za odjem električnega toka iz kalorične centrale TPD tako, da se elektrarne KDE zvežejo z elektrarno TPD. — *Pogodba o mezdah med delavstvom gradbene stroke in podjetji* je podpisana za področje prejšnje ljubljanske oblasti. — *Ljubljanski župan s soprogo* je v Pittsburghu obiskal Srbsko in Hrvatsko zajednico, slovenske delavce v veliki tovarni, si ogledal freske hrvatskega umetnika Vanke v cerkvi sv. Nikolaja in se zvečer spet odpeljal v Cleveland.

19. Prof. dr. Fran Ramovš je v Beogradu obiskal prosvetnega ministra Magaraševića in mu predložil načrt pravilnika za ustanovitev Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani.

20. Krsta s truplom *dr. Ivana Laha* je bila pred pogrebom nekaj ur razstavljena v avli Narodnega doma. — Pri pogrebu dr. Ivana Laha, ki so se ga udeležili tudi člani mestnega sveta s podžupanom dr. Ravniharjem, se je v imenu ženske realne gimnazije poslovil od pokojnika direktor dr. Tone Bajec, v imenu Slovenskih književnikov je govoril Fran Govekar, za Jčlgo pa predsednik dr. Egon Starč, a na pokopališču so ob grobu govorili Rasto Pustoslavšek kot tovariš in za Vodnikovo družbo, v imenu najožjih prijateljev akad. slikar prof. Mirko Šubic in v imenu učenk osmošolka gđc. Vida Hočevarjeva. — *Župan dr. Adlešič* se je iz Clevelanda odpeljal v Chicago.

21. Na trgu je bilo naprodaj *prvo grozdje*. — Na občnem zboru Narodne galerije je predsednik dr. Fran Windischer ugotovil, da pičila sredstva ovirajo napredek, posebno se je pa zavzel za nadarjene umetnike, da jim iz javnih sredstev omogočimo tehniško in duhovno izpopolnitev, ter je zato priporočal ustanovitev Društva prijateljev slovenske likovne umetnosti. Za predsednika je bil spet soglasno izvoljen dr. Windischer. — Mestna občina je pričela urejati

ves cestni promet ter zato označi na važnih cestnih križiščih posebne prehode za pešce. Pešci naj hodijo samo po desni strani hodnikov, hoja po srednjem mostu tromostovja je pa pešcem prepovedana. — *Župana dr. Adlešiča* so v Chicagu sprejeli predstavniki slovenskih izseljencev. Po ogledu mesta se je odpeljal v Milwaukee.

22. Na občnem zboru *Udruženja diplomiranih tehnikov* je bila pod predsedstvom Janeza Brillija sklenjena *preseleitev* centrale Združenja diplomiranih tehnikov iz Ljubljane v Beograd. — Papežev legat na evharističnem kongresu v Budimpešti, državni tajnik kardinal Pacelli je z rednim brzovlakom ob 22,39 prišel na državno mejo na Rakeku. V njegovem salonskem vozu ga je pozdravil ban dr. Marko Natlačen ter mu predstavil stolnega dekana dr. Kimovca in kanonika dr. Zupana, ki sta kardinala legata pozdravila v imenu škofa in stolnega kapitlja. Ob 23,50 je vlak prispel na glavni kolodvor, kjer je kardinala legata pričakovala množica duhovščine in predstavnikov katoliških organizacij z generalnim vikarjem in stolnim proštom Ignacijem Nadrahom na čelu. Po 6 minutah se je zastopnik sv. očeta odpeljal dalje proti Budimpešti. — *Ljubljanski župan* je obiskal rojake v South Chicagu in v Jolietu.

23. Na oglu Šelenburgove ulice in Aleksandrove ceste so priceli *podirati* stari hotel »Stadt Wien«, da tvrdka *Bafa sežida svojo »Palačo dela«*. — Komandant dravske divizijske oblasti general Lazar Tonic je premeščen za komandanta moravske divizije v Niš. — *Olepševalna dela* ob Gruberjevem nabrežju so v glavnem končana. Na obeh straneh Ljubljance do Špice so brezposelni napravili lične steze in nasadili okrasno grmičje ter mlada drevesca, zdaj pa urejajo tudi vozno pot med Gruberjevim nabrežjem in Privozom. — *Ljubljanski župan* je bil sprejet pri *chicaškem županu*, nato je pa obiskal slovenske organizacije.

24. Proti Budimpešti vozi na evharistični kongres več posebnih vlakov romarje iz raznih držav. Danes so se peljali skozi Ljubljano trije cerkveni knezi, in sicer pariški nadškof kardinal Verdier, nadškof v Toledu kardinal Gomez y Tomas in nadškof v Malinosu v Belgiji kardinal Van Roey, vsi v spremstvu škofov, prelatov in množice romarjev. Kardinala Verdiera je na Rakeku pozdravil ban dr. Marko Natlačen, za njim pa tudi zastopnik škofa, stolni dekan dr. Kimovec. V Ljubljani na kolodvoru so kardinala Verdiera pozdravili zastopniki duhovščine in bogoslovna fakulteta z dekanom prelatom Slavičem, prav tako pa tudi prijatelji Francije. — *Ljubljanski župan* se je iz Chicaga vrnil v Cleveland in obiskoval razne mestne socialne ustanove ter slovenska društva. — Iz Amerike je prišla prva skupina naših *izseljencev* v staro domovino na oddih. Sprejeti so bili z godbo in pozdravil jih je tudi zastopnik mestne občine, šef tujskoprometnega odseka, dr. Brilej.

25. Podpisana je bila poravnava med mestno občino in lastnikom zemljišča, kupljenega za *Žale*. — Na trgu so prvi *paradižniki*. — Generalni konzul kraljevine Italije Guerini-Maraldi in direktor instituta za italijansko kulturo v Beogradu prof. dr. Luigi Salvini sta danes rektorju dr. Rado Kušaju izročila *dar italijanske kraljevske vlade univerzi*, velelo »Enciclopedia Italiana di Scienze, Lettere ed Arti«, ki obsega 35 zvezkov. Svečani izročitvi sta prisostvovala tudi dekan filozofske fakultete prof. dr. Jakob Kelemina in lektor italijanskega jezika na univerzi dr. Stanko Leben. — Zvečer je bil v hotelu Cleveland slovesen banket v čast ljubljanskega župana in njegove soproge, ki se ga je udeležil tudi clevelandski župan Harold Burton in uradni zastopniki države Ohio ter Unije.

26. Praznik Vnebohoda. — Italijanski lirični tenor Christy Solari je pel v operi grofa Almaviva v »Brivcu seviljskem«. — V Clevelandu si je ljubljanski župan ogledal veliko javno knjižnico, ki deluje po geslu »Služimo človeku«.

27. Slovensko zdravniško društvo je na svojem izrednem občnem zboru izvolilo profesorja beograjske medicinske fakultete v p. dr. Milana Jovanovića - Batuta in profesorja ter predstojnika kirurške klinike v Pragi dr. Arnolda Jiraska za svoja častna člana. — Letno kopališče Ilirije je spet odprto. — Župan ljubljanski s soprogo se je poslovil od Clevelanda in se odpeljal v Buffalo ter si ogledal Niagarske slapove ter nadaljeval pot v New York.

28. Ban dr. Marko Natlačen naznanja slovenski javnosti današnji dan za pričetek treznostnega tedna po vsej Sloveniji, ki bo trajal do 4. junija s predavanji in raznimi prireditvami. Oklic je podpisalo častno predsedstvo, ki so v njem tudi škof ljubljanski in župani vseh slovenskih avtonomnih mest ter pripravljali odbor Lige proti alkoholizmu, Zveza kulturnih društev, Prosvetna zveza, Jugoslov. učiteljsko združenje, Slomškova družba, Gasilska zbornica, Skavtska župa, Branibor, Delavska zbornica, Zbornica za TOI, Rdeči križ, Jugoslov. ženska zveza, Unija za zaščito dece in Rafaelova družba. — Župan dr. Adlešič si je v New Yorku ogledal razne mestne socialne zavode ter bil sprejet pri županu La Guardia.

29. Slovenski kolesarski sport slavi 50letnico ustanovitve prvega slovenskega kolesarskega kluba. Kolesarska podzveza je v proslavo tega dogodka priredila velike dirke izpred Narodnega doma na Rakek ter nazaj ter dirke na dirkališču, ki so se jih udeležili najboljši jugoslovanski dirkači. — Iz Berlina se je pripeljal predsednik državnega zavoda za posredovanje dela in zavarovanje brezposelnih, tajni svetnik dr. Kaskel-Syrup z višjim vladnim svetnikom dr. Maksom Timmom. Bil je gost Javne borze dela ter si je predvsem ogledal vse prostore mestnega Delavskega doma in izrekel o njem izredno veliko pohvalo. Obiskal je tudi podžupana dr. Ravniharja na magistratu in bana dr. Natlačena ter si ogledal znamenitosti mesta in lepote Gorenjske z Bledom. — Konferenca socialnih in higienskih referentov Zveze mest v Ljubljani. Gostje so si ogledali tudi mestne socialne zavode. — V Trgovskem domu je banska uprava priredila velik kmetijski posvet, ki so se ga udeležili kmetijski strokovnjaki, člani banskega sveta, Kmetijske zbornice ter zastopniki raznih drugih kmetijskih korporacij in ustanov. — V magistratni dvorani so zborovali slepci iz vse Slovenije. Ker je mestna občina kupila Kollmannovo posestvo, je organizacija slepcev dobila okoli 2 milijona dinarjev in bodo obresti razdeljene kot podpore za slepce. — V New Yorku si je ljubljanski župan ogledal naprave za izseljence na Long Islandu in kopališče Jones Beach ob Atlantiku.

30. Cena kruha je padla in stane sedaj 1 kg belega kruha 5 din, 1 kg polbelega kruha din 4.60, 1 kg črnega kruha din 4.40. — V častno predsedstvo mednarodnega mladinskega tabora Zveze fantovskih odsekov, ki bo od 26. do 29. junija v Ljubljani, so vstopili: predsednik vlade in zunanji minister dr. Stojadinović, notranji minister dr. A. Korošec, prometni minister dr. Spaho, minister vojske in mornarice armadni general Marić, minister za telesno vzgojo dr. Miletić in minister dr. Krek. — Iz Budimpešte so se pričeli vračati posebni vlaki z Evharističnega kon-

gresa v Budimpešti in si romarji ogledujejo mesto. — Župan dr. Adlešič z gospo soprogo si je v New Yorku še ogledoval razne socialne zavode in druge mestne ustanove ter napravil izlet v New Jersey.

31. Na živilskem trgu so se pocenile nekatere vrste uvoženega socivja in zelenjave, pa tudi češnje, ki so jim začele konkurirati ze domace češnje iz okolice Brezic. Uvožene češnje so po 12 do 16 din, domace pa od 8 din naprej. Najlepše vrtno jagode so po 16 din, tako ceno imajo pa tudi šparglji. — Ljubljanski župan dr. Adlešič je z gospo soprogo v New Yorku obiskoval slovenske izseljence in se postavljal od njih, zvečer je pa gostom v cast priredil slovesno večerjo generaini konzul dr. Božidar Stojanović, ki so se je udeležili tudi zastopniki slovenskih društev. — V tem mesecu so bile razsirene in utrjene Cesta na Brdo, cesta ob mrtvasnici splosne bolnisnice, nadalje Zaloska cesta od Busnika do vzhodnega ogla ograje Leonisca ter na nasprotni strani do ceste od mrtvasnici, prav tako pa tudi pri Kosaku od železniskem prelazu. Popravljajo pot na Orle z brezposelnimi, prav tako pa z brezposelnimi delajo pot z Loncarske steze na Grajsko planoto. Napravljen je bil tudi podajsek Ceste VI v Rožni dolini. Dolžina mesinim kanalov se je letos povečala za 1769 m. Pripravljajo se projekti za delavska stanovanja, predvsem pa nacrt za delavsko stanovanjsko kolonijo za Bežigradom. Pri Celju mestna občina zida smodnišnice, ki bodo veljale ca. 1,500.000 din. Na Sv. Jakoba trgu je bilo odstranjeno staro Marijino znamenje in sedaj po nacrtu prof. Jozeta Plečnika postavljajo novo znamenje s starimi kipi. — Meseca majnika so bili popisani po uredbi zakona o obvezni telesni vzgoji mestni obvezniki od 14. do dopolnjenega 20. leta hkrati s popisom šoloobveznih otrok. — Tržni urad je v maju pregledal 105 lokalov in jih 79 našel v redu. Tržnina je narasla na 22.905 din, posojnina na živilskem trgu pa na 9039 din. — Majnika meseca je bilo v Ljubljani živorojenih 104, mrtvorojeni pa 3. Brez mrtvorojenih jih je umrlo 68, da znaša naravni prirastek 36. — Gradbenih dovoljenj je bilo izdanih 34, a gradbena vrednost teh zgradb je znašala 956.000 din. Za nove zgradbe je bilo izdanih 7 gradbenih dovoljenj, zaidana prostornina teh novih zgradb znaša 15.773 kubičnih metrov, preračunana gradbena vrednost pa 740.000 dinarjev. Prizidav in prezidav je bilo 27 v vrednosti 215.000 din. — Iz raznih ver je stopilo 11 oseb. Iz rimokatoliške vere je stopilo 10, vstopil pa je 1. V starokatoliško vero jih je stopilo 6, izstopil ni nobeden. Iz pravoslavne vere je stopil eden, vstopila sta pa 2. V evangelsko vero je stopil eden, izstopil nobeden, brezkonfesionalec je postal eden, a pri muslimanski veri ni sprememb.

POPRAVEK

Na str. 6 sta zamenjani sliki 10 in 11. S št. 10 označena slika predstavlja drugo barvno skico, št. 11 pa prvo barvno skico.

»Kroniko« izdaja mestna občina ljubljanska, predstavnik dr. France Stelè, zalaga in tiska Učiteljska tiskarna, predstavnik Francè Štrukelj, za uredništvo odgovoren Jože Gregorič. — Ponatis člankov in slik dovoljen samo s pristankom uredništva. Rokopisi se ne vračajo. »Kronika izhaja 4 krat na leto in stane za vse leto din 80.—, za pol leta din 40.—, za četrt leta din 25.—. Za inozemstvo din 100.—. Posamezna številka stane din 30.—.

Naroča se: Učiteljska tiskarna, Ljubljana.

KURIVO SODOBNOSTI

Meščan, ki živi z duhom časa,
uporablja za kuho in peko,
likanje in pranje, ogrevanje
vode, centralne in druge
kurjave enako kakor
tudi obrtnik za lota-
nje, varjenje, sušenje
itd. — le plin!

RESLJEVA CESTA 28

TELEFON ŠTEV. 43-27

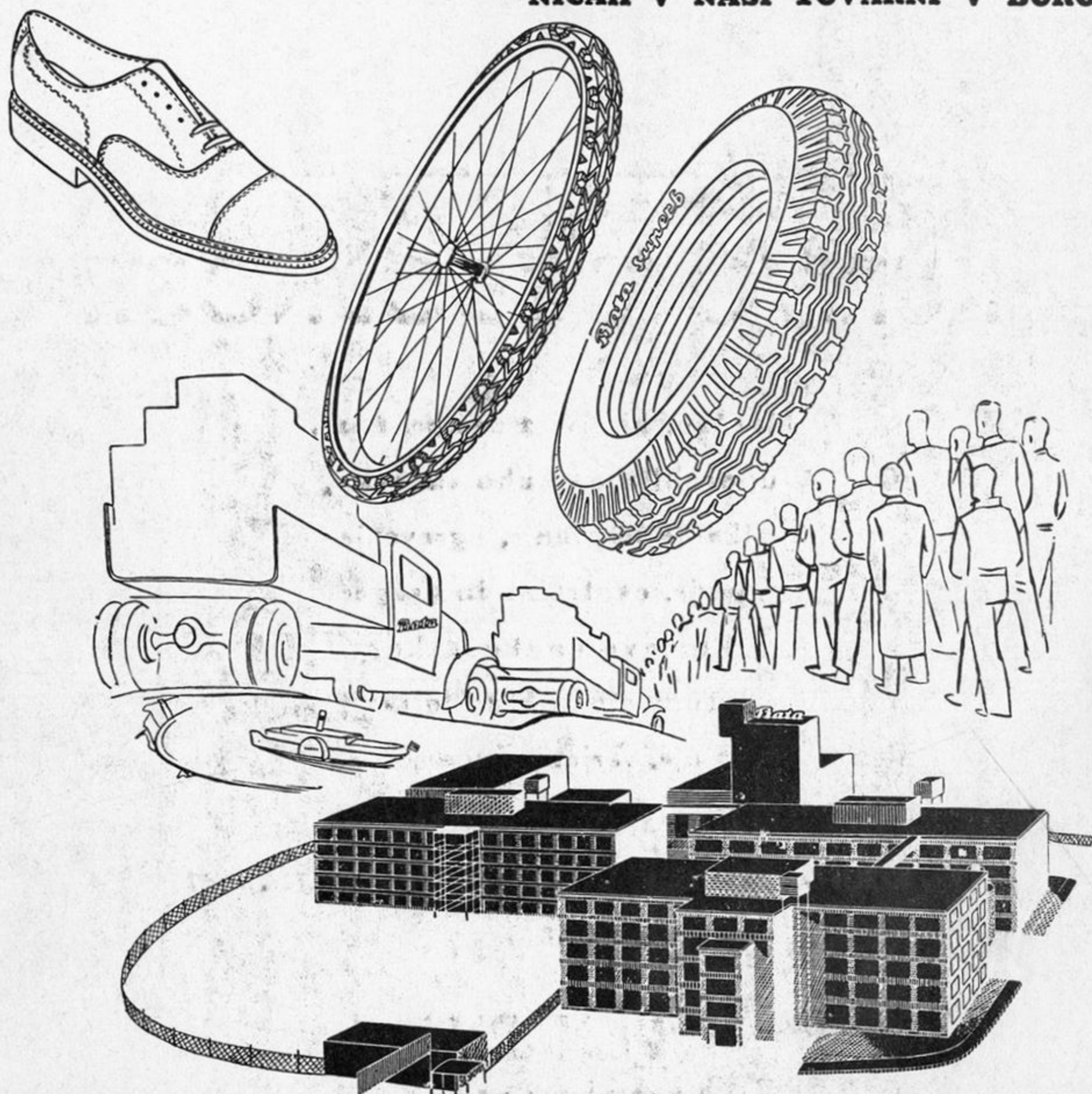
MESTNA
PLINARNA
LJUBLJANSKA

BIBLIOTEKA UNIVERZE
v Ljubljani

4000 **SODELAVCEV**
IZDELUJE TEDENSKO
200.000 **PAROV**
DOBRE IN CENENE OBUTVE

600
PRODAJALN

IZDELUJEMO PRVOVRSTNE GUME
ZA AVTOMOBILE, MOTOCIKLE IN
KOLESA V NOVO UREJENIM DELAV-
NICAH V NAŠI TOVARNI V BOROVU

JUGOSL. TOVARNE GUME IN OBUTVE D. D. BOROVO

Bata